

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Žiga Koncilija

»PREZRTI HEROJI VELIKE VOJNE«

Konji, psi, golobi in ostale živali na frontah prve svetovne vojne

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Žiga Koncilija

»PREZRTI HEROJI VELIKE VOJNE«

Konji, psi, golobi in ostale živali na frontah prve svetovne vojne

**Mentor: red. prof. dr. Walter Lukan
Somentor: doc. dr. Damijan Guštin**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Zahvaljujem se vsem bitjem, ki so mi kakorkoli pomagale pri izdelavi diplomske naloge.
Predvsem bi se rad zahvalil očetu in mami, dr. Damijanu Guštinu za pomoč in dr. Walterju
Lukanu za nasvete ter dragoceno literaturo in slikovno gradivo.

Diplomsko delo z naslovom “Prezrti heroji velike vojne”
Konji, psi, golobi in ostale živali na frontah prve svetovne vojne,
je izdelano s soglasjem obeh fakultet in urejeno po pravilniku matične fakultete.

S svojim podpisom zagotavljam, da je predloženo delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela in da sem poskrbel, da so dela in mnenja avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili.

V Ljubljani, dne:

Podpis avtorja:

Prezrti heroji Velike vojne

Prva svetovna vojna je po svoji množičnosti in raznovrstnosti uporabe živali v vojne namene, prekosila vse dotedanje oborožene spopade. Konjenica je v tam času doživljala svoj zaton, vojaški rod z bleščečo preteklostjo a negotovo prihodnostjo, je bil odrinjen na rob bojnega polja. Zato pa se je konje v veliko večji meri vpregalo v vojaški logistični aparat. V prvi svetovni vojni je elegantni konj, navkljub motorni konkurenci, vlekel ali tovoril na tisoče ton vojaškega materiala in ljudi. Transportne oddelke so dopolnjevali še mirnejše a trmaste, prvovrstne tovarne živali mule, prikupni in trpežni osličji, močni voli in druge transportne živali. Dober sistem dobave milijonov konj in njihove oskrbe je postal eden izmed odločilnih dejavnikov učinkovitosti vojska. Če so bili konji najštevilčnejši, so bili psi uporabljeni najbolj raznovrstno. Tako so reševali ranjene vojake, prenašali sporočila, patroljirali, varovali objekte in vojake v jarkih itn. Golobi so prekašali pse pri prenašanju sporočil vse dokler nista na bojišče sedla mrak ali megla. Nekatere živali so vojakom zgolj grenile življenje. Uš in podgana sta sopomenki za jarkovno bojevanje. Spet druge so v vojaki budile večkrat pozabljeno ljubezen, toplino in sočutje.

Ključne besede: prva svetovna vojna, vojna žival, konj, vojni pes, golob pismonoša.

Silent heroes of the Great war

The First World War, with its multitudinous and diverse employment of animals for the purposes of war, surpassed all armed engagements thus far. In those times, the cavalry was experiencing its decline, a military branch with a dazzling past, yet with an uncertain future, was pushed away to the edge of the battlefield. The horses, on the other hand, were harnessed into the military logistic apparatus to a much greater degree. During the First World War, the elegant horse, despite its motorized competition, pulled or loaded thousands of tons of war material and personnel. The transport departments were additionally complemented with less perturbed, but more stubborn first-class load animals: the mules, the adorable and sturdy donkeys, the strong oxen and other animals. An efficacious system of procurement for millions of animals and their provisioning became one of the deciding factors of a military's efficiency. If the horses were the most numerous, the dogs were employed most diversely. Thus they would save wounded soldiers, carry messages, go on patrol, protect objects and soldiers in trenches, etc. Pigeons surpassed dogs when it came to carrying messages, until darkness or fog descended upon the battlefield. Some animals only made the lives of the soldiers more miserable. The lice and the rat are synonyms for trench combat. Others again reawakened often forgotten love, warmth and compassion in the soldiers.

Keywords: First World War, War Animal, Horse, War Dog, Carrier Pigeon.

KAZALO

1. NAMESTO UVODA.....	7
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	9
2.1 Namen in predmet teme.....	9
2.2 Struktura dela in uporabljena metodologija.....	9
2.3 Hipoteza in delovna vprašanja.....	11
3. NJEGOVO VELIČANSTVO – KONJ.....	12
3.1 Kratka zgodovina uporabe konja v vojne namene	12
3.2 Vloga konjenice v prvi svetovni vojni.....	15
3.3 Konj kot transportna žival.....	27
3.4 Dobava konj.....	35
3.5 Oskrba konj s krmo.....	46
3.6 Veterinarska oskrba konj.....	50
4. DRUGE TRANSPORTNE ŽIVALI.....	58
5. VSESTRANSKO UPORABNI PSI.....	64
5.1 Kratka zgodovina uporabe psa v vojne namene.....	64
5.2 Psi v službi antante in centralnih sil.....	64
5.3 Naloge in urjenje psov.....	68
6. GOLOBI PISMONOŠE IN OSTALE PTICE.....	78
6.1 Kratka zgodovina uporabe golobov pismonoš.....	78
6.2 Golobi pismonoše v prvi svetovni vojni.....	79
6.3 Uporaba drugih ptic.....	83

7. V NADLOGO IN POMOČ.....	85
7.1 Od kresničk do podgan.....	85
7.2 Maskote in ljubljenci.....	90
8. SKLEP.....	95
9. VIRI.....	97
9.1 Arhivski viri.....	97
9.2 Časopisno gradivo.....	97
9.3 Strokovna literatura.....	97
9.4 Internetni viri.....	99

1. NAMESTO UVODA

“Ta spomenik je posvečen vsem živalim, ki so služile in poginile v britanskih in zavezniških silah, v vseh vojnah in bitkah v zgodovini. Niso imele izbire.”¹

24. novembra 2004 so v Park Laneu, centralnem delu Londona, slovesno odkrili spomenik posvečen živalim, ki so sodelovale v vojaških operacijah britanskih in zavezniških enot. Ne gre niti ne za prvi, niti zadnji primer poskusa dušenja skeleče človeške vesti in hkrati opomina, saj so živali tudi danes prepogost nosilec vojaških uniform. Spomenik slavi vrsto živali uporabljenih v najrazličnejše vojne namene. Od mogočnih slonov, preko milijonov uporabljenih konj, trpežnih in trmastih mul, inteligentnih in zvestih psov ter golobov, vse do najmanjših kresničk. Ljudje smo si vzeli pravico, da smo živali uporabili v naših vojnah. Drznili smo si celo to, da smo jih po opravljenih nalogah zavrgli, pomorili in pozabili. Pogosto ostajajo neme priče njihove prisotnosti zgolj fotografije, ilustracije, redki časopisni članki in spomini vojakov. Na tisoče zgodovinskih del prve svetovne vojne podrobno obravnava takšna in drugačna dejanja vojakov ter druge vojaške, gospodarske, socialne in kulturne vidike prve svetovne vojne. Do neke mere je to tudi prav. Vendarle pa je malce presenetljivo spoznanje, da se ljudje veliko bolj navdušujejo nad tehničnimi iznajdbami prve svetovne vojne, medtem ko je trud milijonov mobiliziranih živali prezrt. Čeprav je bilo na primer število uporabljenih tankov relativno manjše, bomo o tej tehnični iznajdbi našli veliko več razprav, kakor o vlogi živali. Menim, da je naloga zgodovinopisja oblikovanje kar se da celostne podobe določenega obdobja, zato se mi zdi obravnava živali, ki so bile uporabljene v vojne namene, nujna za celovito podobo prve svetovne vojne. Živali ne morejo pisati, ne morejo fotografirati in ne morejo spregovoriti o svojih spominih, strahovih in veselju, ki so ga morebiti občutile. Najmanj kar lahko storimo je to, da osvetlimo njihovo vlogo in jih v prihodnje pustimo tam, kjer bi morale biti že od vsega začetka: na zelenih pašnikih, hišnih vrtovih in toplih domovih pod svobodnim soncem.

Živali so bile zveste spremljevalke vojnih aktivnosti vse od trenutka, ko smo spoznali, da jih lahko uporabimo koristneje kot pa samo za meso. Vse od takrat se je človek, željan premoči, trudil njihovo moč, vzdržljivost, hitrost, vid, vonj, sluh in inteligenco vpreči v svoj vojaški aparat. Uporabo živali v vojne namene najdemo v vseh časovnih obdobjih in v vseh družbah. Skupaj s človekom so se z „ramo ob rami“ borile v prvih bojnih linijah. V transportu smo jih uporabljali kot tovarne in vprežne živali na najrazličnejših terenih. Uporabne so bile za naloge

¹ Angleški izvirnik: “This monument is dedicated to all the animals that served and died alongside British and allied forces in wars and campaigns throughout time. They had no choice.” (Animals in war memorial)

ohranjanja zvez, varovanja, izvidništva, odkrivanja in nenazadnje v tolažbo in navdih. Prva svetovna vojna ni v tem pogledu nikakršna izjema. Nasprotno. Prva svetovna vojna, poleg druge svetovne vojne, predstavlja vrhunec v množičnosti in raznovrstnosti uporabe živali v in izven pekla bojišč. Uporabljene so bile v vseh armadah in na vseh bojiščih, njihove naloge pa so bile odvisne od območja spopadov in razmer. Kljub počasnemu zatonu konjenice, se je v njenih vrstah v prvi svetovni vojni znašlo več kot milijon konj. Konji in druge živali so bile izjemno pomembne za transport. V težkih razmerah pozicijskega bojevanja so lahko šla kopita tja, kamor ni mogla nobena takratna mehanizacija. Sklonjenih glav so vlekli topove in različne vozove. Na svojih hrbtih so prenašale milijone ton vojaškega materiala. Če so bili konji najbolj množično uporabljeni, so bili psi najbolj vsestransko uporabni. In če le preletimo nekaj fotografij, kmalu najdemo celo množico drugih uporabljenih in prisotnih živali. Kadar je odpovedala tehnologija so psi in golobi predstavljali edino sredstvo komunikacije. Psi so lahko reševali ranjene vojake in preprečevali nepričakovane napade. Kanarčki so opozarjali na nevarnost plinskega napada in prihajajočih izstrelkov. Celo majhne kresničke so pomagale pri nočnem branju zemljevidov. Živali so skupaj z vojaki prenašale pomladansko blato, zimski mraz in glad. Skupaj so preživljali zmage in poraze, radosti in bridkosti vojne. Sčasoma se je med njimi spletla močna navezanost. Oris vojnih živali prve svetovne vojne ne bi bil popoln, če ne bi omenili še tistih živali, ki so grenile vojakov vsakdan in živali, ki so bile vojakom moralna opora. Tako so bile stalno prisoten problem pozicijskega bojevanja podgane in uši. Pri iskanju tolažbe in navdiha pa ni domače ali divje živali, po kateri človek ne bi posegel.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Namen in predmet teme

Namen diplomskega dela je osvetliti vlogo vojnih živali v prvi svetovni vojni in jim s tem v zgodovinopisju postaviti svoje zasluženost mesto. Z diplomskim delom želim odpreti in vzpodbuditi raziskovalno področje vojaške zgodovine, ki je v slovenskem zgodovinopisju povsem zanemarjeno. Dejstvo, da v Sloveniji ne obstaja niti ena monografija, ki bi na kakršenkoli način obravnavala vojne živali, govori samo zase. Obstaja nekaj člankov in kratkih razprav, vendar poglobljenih študij o omenjeni temi ni. Redke informacije o vojnih živalih so povečini raztresene po arhivih ali pa so živali na kratko omenjene zgolj v opombah in kratkih člankih. Bolj bogato je tuje zgodovinopisje, predvsem britansko in nemško, seveda pa je težje dosegljivo in tudi v množici tuje literature je potrebno izluščiti dobre raziskave od nekritičnih, nestrokovnih in populističnih izdelkov. Zaradi pomanjkanja literature in drugih virov se je pri nastajanju diplomskega dela pojavilo nemalo težav in hkrati izzivov. Moje diplomsko delo naj bo prispevek k objektivni in celostni podobi vojaške zgodovine prve svetovne vojne.

Predmet diplomske naloge so živali uporabljene v vojne namene na vseh bojiščih in v vseh vojskah prve svetovne vojne. To pomeni predvsem živali najbližje možem na fronti ali v njihovem zaledju, ki so jih uporabljale vojske in vojaki. Tiste, ki so z njimi živele in umirale. Večinoma je šlo za konje, pse in golobe. Poleg živali uporabljenih neposredno v vojne namene, so predmet raziskave tudi živali, ki so vplivale na vojakovo počutje. Sem sodijo nadloge, kot so podgane in uši. Na drugi strani pa bi bilo vojakom veliko težje brez ljubljencev in maskot. Glede na množičnost in predvsem raznovrstnost uporabe vojnih živali v tej vojni je časovna opredelitev za prvo svetovno vojno razumljiva.

2.2 Struktura dela in uporabljena metodologija

Diplomsko delo sem razdelil na pet sklopov:

- V tretjem poglavju diplomskega dela obravnavam najbolj množično uporabljene konje. Na začetku se mi zdi primerno preleteti zgodovino uporabe konja v vojne namene. V naslednjem podpoglavju obravnavam vlogo konjenice v prvi svetovni vojni. Nadaljujem z obravnavanjem logističnih aparatov vojsk in poskušam pojasniti, kako pomembno vlogo je v njih odigral konj. Četrto podpoglavje obravnava nabavo in dobavo konj, saj je bil dober sistem dobave prvi dejavnik

ohranjanja moči vojaškega aparata. Drug dejavnik učinkovitega delovanja vojska pa je bil v zadostni preskrbi konj in drugih živali s krmo ter njihovi veterinarski oskrbi.

- Četrto poglavje obravnava druge uporabljene transportne živali. Konj je sicer najštevilčnejše zastopan, vendar so bili v transportne namene uspešno uporabljeni še osli, mule, voli in kamele. Transportne živali so bile kljub prihodu motornih vozil še vedno hrbtenica transportnih enot.
- V petem poglavju obravnavam vojne pse. Psi sicer niso bili tako številčno uporabljeni, so jih pa prvič uporabili v tako raznovrstne namene. Prvo podpoglavje na kratko preleti zgodovino vojnih psov. V drugem podpoglavju obravnavam pasje službe evropskih vojsk. V zadnjem podpoglavju pa ugotavljam, v kakšne namene so bili vojni psi uporabljeni in kako so jih za dane naloge urili.
- V šestem poglavju se posvetim uporabi ptic v vojne namene. Poudarek je na uporabi golobov pismoš, saj so bili golobi prevladujoča vrsta ptic uporabljenih v vojne namene.
- Sedmo poglavje izstopa po številu omenjenih živalskih vrst. Tu obravnavam živali, ki so tako ali drugače vplivale na moralo vojakov. Bodisi kot maskote celih regimentov, bodisi kot ljubljenci posameznih vojakov. Seznam vojnih živali prve svetovne vojne ne bi bil popoln brez omembe nadležnih živali, ki so grenile spanec marsikaterega vojaka. Govorim seveda o podganah in ušeh.

Pri pisanju diplomskega dela sem se večinoma posluževal metode analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov ter opisne metode. V veliko pomoč in vzpodbudo sta mi bili monografiji: Juliet Gardiner z naslovom *Živalska vojna* in Jilly Cooper z naslovom *Živali v vojni*. Primer dobre strokovne obdelave sta raziskavi: članek Johna Singletona z naslovom *Britanska vojaška uporaba konjev med leti 1914 in 1918* in monografija Alexandra Hönela in Katrine Tschachler z naslovom *Avstrijsko vojaško veterinarstvo 1850-1918*. Za zelo dober vir se je izkazala sočasna vojaška in strokovna literatura. Tak primer je knjiga Hughja Gladstona z naslovom *Ptice in vojna iz leta 1919*, ki je kot navdušen ornitolog opazoval učinke vojne na obnašanje ptic. Kljub temu je opazno, da se področju vojnih živali v zgodovinopisju ne posveča veliko pozornosti, saj se pojavljajo številni problemi. Zlasti je to opazno pri številkah in pri statistikah uporabljenih, poginulih, ranjenih ali obolelih živalih. Zaradi tega so kakršne koli natančnejše primerjalne ali razvojne analize težko opravilo. Za raziskovanje vloge živali

v prvi svetovni vojni se je izkazalo, kot odličen vir, časopisno in fotografsko gradivo. Po bogastvu omemb v slovenskem časopisju prve svetovne vojne izstopajo teksti in fotografije Tedenskih slik, vendar je bilo potrebno pri analizi časopisnih virov paziti na objektivnost pogleda. Fotografsko gradivo in ilustracije sta bili pri proučevanju teme izjemno pomembni, saj je fotografija pogosto edina priča zgodovinskih dejstev, ki jih v drugih virih ne najdemo. Fotografij in ilustracij je relativno veliko, se pa pojavlja problem pri datiranju in lokaciji. Večkrat se mi je pripetilo, da sem enako fotografijo ali sliko našel v popolnoma različnih kontekstih, z drugim datumom in drugo lokacijo.

2.3 Hipoteza in delovna vprašanja

Delovna hipoteza: Živali so bile pomemben dejavnik delovanja vojsk in življenj vojakov prve svetovne vojne.

Hipotezo bom poskušal potrditi ali ovreči z delovnimi vprašanji, katerim je prilagojena že sama struktura diplomskega dela. Tako v sklopu, kjer obravnavam konje, ugotavljam, kakšno vlogo je imela konjenica v prvi svetovni vojni. Zanima me, kako pomemben člen so bile živali v logističnih aparatih vojske. Raziskujem, kakšni so bili sistemi nabave in oskrbe konj ter kako pomembna je bila njihova oskrba. Z osvetlitvijo uporabe psov in golobov v vojne namene poizkušam ovrednotiti njihovo vlogo. V zadnjem poglavju odgovarjam na vprašanje, kako so podgane, uši in maskote vplivale na vojakov vsakdan. Odgovori na delovna vprašanja bodo sestavili sliko, ki bo potrjevala ali zavračala zgornjo trditev. Vendar kot že omenjeno, se mi zdi bistven prispevek mojega diplomskega dela, osvetlitev tega področja v slovenskem vojaškem zgodovinopisju.

3. NJEGOVO VELIČANSTVO - KONJ

3.1 Kratka zgodovina uporabe konja v vojne namene

Zgodovina vojnega konja je bogata in stara vsaj toliko, kolikor je stara zgodovina svetovnih civilizacij. V času začetkov sumerske civilizacije (okoli 3000 pr. n. št.) je človek ob reki Dnjeper ob Črnem morju, udomačil prvega konja. Ti konji so bili majhni in šibki, namenjeni izključno prehrani. Postopoma je uspelo človeku s selekcijami in križanji iz šibkega Equusa caballusa² razviti bogastvo današnjih pasem. Kdaj je začel človek konja uporabljati še v druge namene kot samo za meso, je težko opredeliti. Prvi dokaz za konja uporabljenega v vojne namene najdemo na t. i. standardu iz Ure v Sumeriji iz tretjega tisočletja pr. n. št. Standard prikazuje štiri onagerje,³ ki vlečejo voz na katerem je kralj in njegovo orožje (Keegan 2005: 221–222). Vse od takrat je bil konj v različnih vlogah stalni spremljevalec človeških vojnih aktivnosti. Konja so uspešno uporabljali za vleko bojnih vozov. Brez njega bi ne bilo uspešnih vdorov nomadov iz azijskih step. Učinkovitost in uporaba lahke ali težke konjenice na bojnem polju se v času izmenjujeta. Vmes pride slavno obdobje težkih viteških konj. Konjenica doseže svoj vrhunec v vojnah 18. in 19. stoletja, svoj popoln zaton pa kmalu po koncu prve svetovne vojne. Do prihoda motornih vozil je konj prevladoval kot vlečna ali tovorna živali, ponekod pa se uporablja še danes v protokolarne namene. Konji so bili od nekdaj prisotni na bojnem polju in so se ves čas prilagajali danim vojaškim razmeram in zahtevam.

Prvotno udomačeni konji še niso bili primerni za jezdenje, prav tako je bil njihov vlečni potencial omejen zaradi konju neprilagojene vprege.⁴ Prvi dokazi uporabe konja neposredno v bojne namene so tako v zvezi z bojnimi vozovi od okoli 1800 pr. n. št. Hetiti, Hiksi, Egipčani in Grki so bili le eni izmed številnih ljudstev večjih bojevanja z bojnimi vozovi (Švajncer 1998: 62). Asirska vojska ni bila znana samo po bojnih vozovih, temveč tudi po izjemni vojaški organizaciji in logistični ureditvi, zmožni še za današnje razmere osupljivih vojaških operacij.⁵ V večji meri so tu transport vojaškega materiala opravljali konji. V obdobju Aleksandra Velikega (336–323 pr. n. št.) so bili bojni vozovi že zastareli in neuporabni. Aleksander je raje zajahal svojega Bukefala⁶ in povedel svojo konjenico v zmago proti Dareju iz Perzije (Keegan 2005: 244). Egipčanski reliefi prikazujejo prve konjenike že leta 1350 pr.

² Lat.: konj.

³ Onager je bil podoben današnji muli (Keegan 2005: 222).

⁴ Vlečni potencial so lahko izrabili šele z izumom prsnega jermena in podloženega komata (Keegan 2005: 223).

⁵ Keegan (2005: 239) navaja podatek, da se je lahko vojska premikala s hitrostjo 48 kilometrov na dan.

⁶ Bukefal je bil Aleksandrov najljubši konj. Najbolj znana upodobitev Aleksandar in Bukefala je tista iz Pompejev.

n. št. v bitki pri Kadešu.⁷ Sedeli so na zadnjem delu konjega hrbta, konje pa so vodili vojaki na tleh, tako da je imel lokostrelec proste roke. Šele Asircem je uspelo s selekcijo vzrediti močnejšega konja in se naučiti sedeti na sredini konjskega hrbta (The Oxford companion to military history 2003: 416). Perzijska vojaška taktika je že vključevala težko konjenico. Tudi antični Grki in Makedonci so poleg lahke izvidniške konjenice razvili težko oklepljeno konjenico, najbolj znana je že omenjena spremljevalna konjenica Aleksandra Velikega. Slednja se je z močjo 5.000 konjenikov zoperstavila Dareju s 40.000 konjeniki (Cooper 2000: 22). Če so Rimljani večjo pozornost posvečali pehotnim legijam, pa je bil konj toliko bolj pomemben za konjeniška ljudstva, ki so prijezdila iz step centralne Azije in prihodnjih 2000 let vplivala na ves tedanji civiliziran svet. Hunom, Avarom ali Mongolom konj ni bil samo ključ njihove vojaške uspešnosti, temveč tudi osrednji element njihove kulture. Huni naj bi na konjih jedli, pili in celo spali. Skrivnost njihove vojaške uspešnosti je bila med drugim tudi iznajdba sedla in stremen. Ti dve novosti sta se bliskovito razširili po tedanjem svetu, omogočali učinkovitejše bojevanje s konja in verjetno Karla Martela (686–741), vladarja frankovskega kraljestva, rešili pred porazom proti muslimanskim bojevnikom pri Toursu leta 732 (The Oxford companion to military history 2003: 416).

Srednji vek je združeval dve obliki vojnega konja. Na eni strani imamo lahke hitre konjiče muslimanskih, madžarskih in mongolskih bojevnikov, na drugi strani pa je bilo obdobje med 9. in 14. stoletjem vrhunec viteštva. Oklepljeni jezdni bojevniki in težki konji so v srednjem veku postali zmagovit vojaški inštrument. Kralj in Rimsko-nemški cesar Oton I. (936–973) je na primer prodor Madžarov zaustavil s svojo težko konjenico v bitki pri Augsburgu leta 955. Kadar so se križarji s svojo težko konjenico znašli na odprtem bojišču so praviloma zmagovali, vsaj tako je bilo pri Askalonu leta 1099. Stranski učinki takšnih vojaških interakcij so med drugim omogočali križanje arabskih in drugih orientalskih zavojevanih konj z domačimi čredami. S tem so vplivali na nastanek novih vrst konj, kakršna sta bila na primer percheron in bolj znan destrier,⁸ na katerem je sedel srednjeveški vitez. Neposredni konjeniški spopadi srednjega veka so bili dokaj preprosti. Odločala je moč, oklep in silovitost napada. Ob neenakovrednih nasprotnikih se je bitka odločala že tu, pri enakovrednih pa se je šele začela. Vitezi so za naskoke uporabljali sulice, za neposredne spopade pa meče (Švajncer 1998: 116–128). Zaton oklepljenega viteza je posledica več dejavnikov. Deloma lahko iščemo vzrok v izumu smodnika in strelnega orožja. Neučinkovitost viteza najdemo sicer že ob uporabi angleških dolgih lokov, ki so bili vpeljeni v Anglijo iz Walesa in so se odlično

⁷ Šlo je za spopad med faraonom Ramzesom II. in Hetiti.

⁸ Destrier je bil velik, težak in dobro izurjen konj namenjen prenašanju polno oklepljenih vitezov. V poznem srednjem veku jih najdemo zgolj še na turnirjih (Horses in warfare).

izkazali v odločilnih bitkah stoletne vojne: pri Creciju (1346), Poitiersu (1356) in Agincourtu (1415). Deloma pa vzroke najdemo v spremembah struktur vojsk in ekonomskih dejavnikih, ki so razgrajevali obstoječa fevdalna razmerja (Horses in warfare).

Od okoli 1550 je uporaba ognjenega orožja na bojiščih utrdila vlogo množične pehote in začelo se je obdobje najemniških vojsk. Težki oboroženi konjeniki so bili za vzdrževanje in urjenje predragi, poleg tega pa je bilo potrebno veliko časa za njihovo zamenjavo v primerjavi z relativno poceni najemniško silo. Težki konji v bitki niso imeli več prave vloge, zato so jih uporabljali za vleko topov in zalog. Lahka konjenica pa je po drugi strani zopet pridobivala na pomenu, kot podpora in dopolnilo pehoti in topništvu. Na bojnem polju je bila uporaba konjev sposobnih hitrih premikov preko bojišča pogosto odločilni dejavnik ali kakor ugotavlja Sandi Sitar (2006: 48–50): *“Konje so začeli obravnavati kot poseben del vojaške žive sile, ki zahteva uporabo na pravih mestih in ob pravem času.”* Takšno vlogo v konceptu kombiniranih vojsk je konjenica obdržala vse do njenega zatona. Kljub povečani ognjeni moči orožja je ostajal naskok bodisi s sabljo, pištolo ali sulico, glavni način taktičnega delovanja konjenic s to razliko, da je bil sedaj izveden v veliko globljih in širših formacijah in ob večji disciplini.

Med 16. in 20. stoletjem so svoj vrhunec doživljali vsi znani konjeniški rodovi: huzarji, kirasirji, ulanci, dragonci in drugi. Njihova taktična uporaba na bojišču je bila temelj učinkovitega delovanja evropskih vojsk. Med seboj so se razlikovali po oborožitvi, uniformah in nalogah. Huzarji so bili prvotno težka konjenica, organizirana na Madžarskem v 15. stoletju, kasneje so se razširili še v druge evropske dežele. Postopoma so se preoblikovali v lahko konjenico, oboroženo s sulicami, sabljami in pištolami, po letu 1800 še s karabinkami. Huzarske enote so bile dobro izurjene elitne enote, poleg klasičnih naskokov so izvajale še hitre premike in prodore v sovražnikovo zaledje in boke. Prvi ulanski regimenti so nastali na Poljskem v začetku 18. stoletja. Ulance ali lancerje se je štelo za lahko konjenico, njihovo razpoznavno orožje pa je bila sulica z majhno zastavico, poleg tega so nosili še sablje, pištole in karabinke. Kirasirji so bili nasledniki težke srednjeveške konjenice iz sredine 16. stoletja. Predstavljali so udarno konico glavnih napadov pri prebijanju sovražnikovih linij. Sprva so nosili popoln oklep, ki se je počasi skrčil le do prsnega oklepa. Omenjeni konjeniški rodovi so se razlikovali od dragoncev po tem, da so se bojevali izključno na konjih, medtem ko so dragonci uporabljali konje zgolj za transport, borili pa so se na tleh kot navadna pehota. Tudi organizacija, oborožitev in uniforme dragonskih regimentov so bile enake pehotnim. Dragonce so uporabljali zlasti v vojnah novega veka in v kolonijah, njihove naloge pa so segale od izvajanja policijskih nalog, gverilskega bojevanja do klasičnih naskokov. Nekatere

vojske so imele poleg omenjenih tradicionalnih rodov še svoje posebnosti: Francozi in Nemci so imeli svoje lovce na konjih,⁹ ne smemo pa niti mimo znanih ruskih kozakov (Švajncer 1998: 289).

V 18. stoletju regularizacije in standardizacije vojsk je bila konjenica eden izmed stebrov učinkovitega vodenja vojn. Uporabljali so jo kot glavno orožje za nasprotnikovo konjenico ali za napade na pehoto z boka in od zadaj, izvidovanje, motenje komunikacij in oskrbovalnih linij, zasledovanje nasprotnika in drugo. Pruski kralj Friderik II. Veliki (1740–1786) je učinkovito reorganiziral prusko vojsko v eno izmed najboljših vojsk tistega časa. Poleg odlično izurjene konjenice je prvi vpeljal hitro gibljivo topništvo, ki je večkrat odločilno vplivalo na potek bojevanja. Masovna pehota je bila smrtonosna za konjenico, vendar odlična tarča za topništvo. Ko je topniški ogenj razpršil pehotno formacijo jim je konjenica praviloma zadala smrtni udarec. Konjenica je uspešno nastopala med napoleonskimi vojnam in drugimi vojnam 19. stoletja, vse dokler se ni izboljšala individualna oborožitev in ognjena moč strelnega orožja, ki je začela omejevati gibljivost konjenic (Horses in warfare). Na predvečer prve svetovne vojne najdemo konje v tradicionalnih konjeniških rodovih, topništvu in transportu. Konjenica naj bi obdržala enako vlogo, kakršno je imela v vojnah 18. in 19. stoletja, vendar je začela njena učinkovitost v prvi svetovni vojni močno upadati.

3.2 Vloga konjenice v prvi svetovni vojni

John Singleton (1993) v svoji razpravi opazuje spreminjanje podobe vojnega konja med leti 1914 in 1918 na straneh časopisa *Illustrated London News*,¹⁰ kar simbolizira postopen zaton uporabnosti konjenice v novih razmerah bojevanja. V začetnih mesecih vojne je konjenica prikazana v sijajnih romantičnih podobah, zasledujoč večno bežečega sovražnika. V bitki pri St. Quentinu¹¹ sta škotska Grey in Highland regimenta prikazana v podobi slavnega naskoka pri Waterlooju junija 1815. Takšne prizore postopoma zamenjujejo drugi. Neka ilustracija iz leta 1917 prikazuje prestrašenega konja na nikogaršnjem ozemlju ob svojem mrtvem jezdecu, kateremu je dosmrtno zvest. V ozadju je prikazan tank, kot svarilo na prihodnji razvoj vojaške taktike. Spet druga fotografija prikazuje konjsko topniško baterijo kako napreduje navkljub obstreljevanju. S tem avtor namiguje na herojstvo konja in njegov pogum v okoliščinah, kjer ni nobene romantike, temveč samo blato, eksplozije, kaos ter smrt. V Tedenskih slikah opazamo prehod iz upodabljanja konjeniških naskokov k prikazu pretežno transportnih konj.

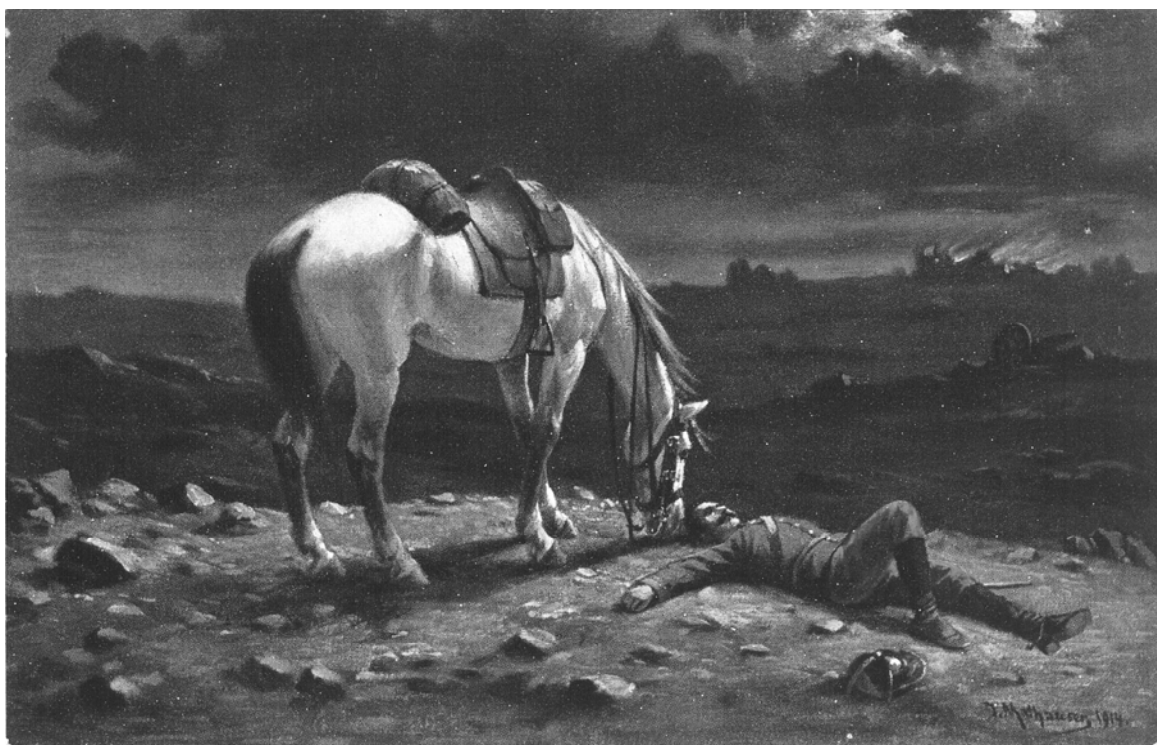
⁹ Jäger zu Pferd. Chasseurs a cheval.

¹⁰ *Illustrated London News* je časopis, ki je izhajal v Veliki Britaniji med leti 1842 in 1989.

¹¹ Bitka pri St. Quentinu je bolje poznana kot bitka pri Guisu. Bila je defenzivna bitka za francosko vojsko, ko se je ta upirala napredujočim nemškim enotam avgusta 1914.

Neka ilustracija iz začetka vojne prikazuje avstroogrsko prodirajočo konjenico in pod sliko napis pravi: *“Iz bojev na Ruskem Poljskem: Kavalerija zasleduje bežečo rusko topničarstvo in zajame 160 topov.”*¹² V drugi številki časopisa iz istega leta naletimo na prizor konjeniškega naskoka s komentarjem: *“Naši dragonci so v bitki pri Grodeku presenetili rusko baterijo, posekali topništvo in zaplenili topove.”*¹³ Sčasoma pa postajajo takšne upodobitve konjenikov redkejše. Zamenjajo jih podobe vprežnih in transportnih konjev, pojavljati se začnejo slike shiranih in poginulih konj. Namesto skrbno urejenih in postrojenih konjeniških regimentov najdemo podobe, ki prikazujejo utrujene in naveličane konjenike v novih, nič več tako bleščečih uniformah, brez tradicionalnih sabelj in sulic.

Slika 1: Češki slikar Josef Mathauser je naslikal sliko z naslovom - Dobri prijatelj. Sliko bi lahko umeli tudi kot simbolno upodobitev zatona konjenice v novih ramerah bojevanja.

Vir: Razglednica (1915/16) iz zasebne zbirke dr. Walterja Lukana.

V vojaškem zgodovinopisju pogosto naletimo na trditev, da je konjenica v prvi svetovni vojni doživljala svoj zaton. Zaradi mnogih dejavnikov se je njena gibljivost in posledično uporabnost močno zmanjšala. Vendar pa je bil proces zatona postopen, nezamejen z zaključkom prve svetovne vojne in glede na območja bojevanja zelo različen, tako da se moramo izogniti prenagljenim sodbam kakršne opazamo pri nekaterih avtorjih, ko poskušajo

¹² Tedenske slike, 9.9.1914, letnik 1: 5.

¹³ Tedenske slike, 30.9.1914, letnik 1: 17.

določiti natančen datum zatona konjenice že v prvi svetovni vojni. Takšne poenostavitve izkrivljajo zgodovinsko resnico. Georg Schreiber (1967: 279) na primer postavlja datum zatona konjenice že na sam začetek prve svetovne vojne. Gre za bitko pri Jaroslavicah, ki se je odvijala 21. avgusta 1914. V bitki so se spopadli dragonci in ulanci 4. avstroogrške konjeniške divizije s kozaki, dragonci, huzarji in ulanci 10. ruske konjeniške divizije. Juliet Gardiner (2006: 18) prav tako simbolno postavlja konec uporabnosti konjenice na začetek vojne. 13. septembra 1914 pri Le Cateauju, 30 kilometrov južno od Monsa, je francoska konjenica pod poveljstvom generala Conneauja dobila ukaz o napadu na linije komunikacij 2. in 3. nemške armade. Nemci so imeli dovolj časa da se vkopljejo, razvijejo bodečo žico, postavijo strojnična gnezda in pričakajo napad. Zaman je dodati, da so bile izgube katastrofalne, vendar tudi v tem primeru še ne moremo govoriti o njenem zatonu. Konjenica je bila sicer neuporabna za napade na vkopane enote, v drugih vlogah pa se je lahko občasno še vedno izkazala, zlasti v razmerah mobilnega delovanja. V povezavi z zadnjimi uspešnimi konjeniški naskoki se omenja napad na Bershebo na Bližnjem vzhodu koncem oktobra 1917. Spet drugod zasledimo mejnik postavljen že po koncu prve svetovne vojne, 31. avgusta 1920, ko se je odvila bitka pri Komarovu. Bila je ena izmed najpomembnejših bitk poljsko-boljševiške vojne in velja za največjo konjeniško bitko v zgodovini vojskovanja od leta 1813 in zadnjo večjo bitko, v kateri je bila uporabljena klasična konjenica ne le kot jezdna pehota (Battle of Komarow). Zaton konjenice je potrebno opazovati širše kot počasen in postopen proces, ki je na bojiščih prve svetovne vojne potekal neenotno in neusklajeno. Konjenica je bila v prvi svetovni vojni potisnjena na rob bojišča, njena uporabnost se je zmanjšala, opravljala je bolj kot ne podporne naloge vendar pa je še prenačljeno trditi, da je v prvi svetovni vojni doživela popoln zaton.

Razlogov za omejeno uporabo konjenice v prvi svetovni vojni je bilo več. Eden pomembnejših je bila novim razmeram bojevanja neprilagojena konjeniška taktika. Opozorila, ki naj bi vplivala na spremembo taktične vloge konjenice, so se sicer pojavljala že veliko pred prvo svetovno vojno. Angleški konjeniški poveljniki so do burske vojne¹⁴ gradili na izkušnjah krimske vojne¹⁵ in drugih spopadov, kjer je konjenica odločala o izidih bojev. Nemški in francoski poveljniki pa so sledili izkušnjam francosko-pruske vojne.¹⁶ Poveljniki vojn 19. stoletja so zlahka manevrirali s konjeniški regimenti kjerkoli in kadarkoli, v prvi svetovni vojni pa se je pojavil problem, saj niso resno predvideli možnosti pozicijskega bojevanja in

¹⁴ Burska vojna (1899-1902) se je odvijala med britanskim imperijem in dvema neodvisnima burskima republikama Orange free State in Transvaal.

¹⁵ Krimski vojna (1853-1856) se je odvijala med Rusijo in zavezništvom med Francijo, Veliko Britanijo in osmanskim cesarstvom.

¹⁶ Francosko-pruska vojna je potekala med julijem 1870 in majem 1871. Zaključila se je z zmago Prusije v kateri so pridobili področji Alzacije in Lorene.

posledic širše uporabe ognjenega orožja in njegove povečane moči. Posledice vztrajanja konjenic pri tradicionalnih konjeniških taktikah so bile za Britance vidne že v burski vojni, ko so izkusili moč gibljivih in z Mauser-puškami oboroženih burskih kmetov. Ti so svoje majhne konjiče uporabljali zgolj za premike, delovali pa so iz zaklona. Britanci so jih lahko premagali šele takrat, ko so namesto taktike naskoka začeli uporabljati taktiko dragoncev in so se bojevali na tleh (Cooper 1965: 202). V rusko-japonski vojni¹⁷ so se ruske konjeniške enote prav tako prvič srečale s pozicijskim bojevanjem in močnim organiziranim ognjem, v katerem je bila gibljivost konjenice močno omejena. Singleton (1993) sicer navaja, da naj bi zaradi izkušenj burske vojne britanska vojska umaknila lancerje iz vseh razen ceremonialnih oddelkov in dala večji poudarek na urjenju jezdne pehote, ruska armada pa naj bi med leti 1881 in 1910 spremenila vse regimente husarjev, lancerjev in kirasirjev v dragonske regimente. Vendar pa so jim tik pred prvo svetovno vojno povrnili prvotne vloge, oznake in uniforme, kar kaže na zadržanost pri spreminjanju konjeniške taktike.

Nepripravljenost konjeniških generalov na novo nastale razmere v prvi svetovni vojni zaganja tudi Sandi Sitar (2006: 48–50), ko malce pretirano pravi: *„Zanašanje vojaških sil na to, da se bo prihodnja vojna bojevala približno tako kot prejšnja, je presenetljivo. Še posebej zaradi neprestanega ponavljanja in vsakokratnega razočaranja takšnega pričakovanja. In pred prvo svetovno vojno so pričakovali, da bo imela konjenica v njej podobno vlogo kot na primer sto let prej v Napoleonovih vojnah. Pri tem pa ni bilo mogoče spregledati novih orožij: daljnometnih topov, tankov ter bojnih strupov. In tako se je na primer zgodilo, da je odjahala avstroogrška konjenica v začetek prve svetovne vojne, kot da gre na operetno predstavo in na parado v mirnem obdobju.“*

Pretirano zato, ker znotraj konjeniških strokovnih krogov ni obstajalo enotno stališče glede prihodnje vloge konjenice. To potrjujejo razprave med zagovorniki tradicionalnih konjeniških rodov,¹⁸ šlo je predvsem za starejše konjeniške generale, in na drugi strani zagovorniki dragonske taktike in močnejše oborožitve konjenice. Eden takšnih je bil Erskin Childers (1911: 1–6), ki je že pred vojno v svoji študiji presenečeno ugotavljal, da primanjkuje strokovnih del in razmislekov o prilagoditvi taktike novim vojaškim razmeram ter njihovi praktični uporabi. Čeprav je že od preloma 19. v 20. stoletje v uporabi puška z nabojniki in čeprav so se sulice in sablje v burski vojni izkazala za popolnoma neuporabne, je še vedno prevladovalo mnenje, da je hladno orožje osnovno in glavno konjeniško orožje in da bo imela konjenica v prvi svetovni vojni podobno vlogo kot v časih Friderika Velikega in Napoleona.

¹⁷ Rusko-japonska vojna se je odvijala od februarja 1904 do septembra 1905. Zaključila se je z zmago Japonske in politično krizo v Rusiji.

¹⁸ Satter (2004: 21) jih poimenuje Hardlinerji.

Za Childersa je konjenica temeljila na treh stebrih: vojaku, konju in predvsem puški. Po njem je bilo konjenico nujno obravnavati zgolj kot jezdno pehoto in ne več kot enoto, ki se bori izključno na konjskih hrbtih. Svojo misel je podkrepil z naslednjimi podatki: v francosko-pruski vojni naj bi za posledicami vboda sablje umrlo zgolj 6 nemških vojakov od 65.160 umrlih, v burski vojni naj bi umrlo 50 burskih bojevnikov od skupno 40.000, v rusko-japonski vojni pa lahko le 50 smrti od skupno 400.000 umrlih pripišemo uporabi hladnega orožja.

Očitno je, da so bili konjeniški generali "stare" šole v večini in je tako prevladalo pričakovanje, da bodo tradicionalni konjeniški rodovi v prvi svetovni vojni odigrali svojo tradicionalno taktično vlogo. Le redki od njih so razmišljali o možnostih pozicijskega bojevanja, temveč so v koncept bojevanja vključevali konjeniške regimente kot ključne za dosego premoči na bojišču. V konjenici kot najbolj tradicionalnem rodu vojsk je tako na predvečer vojne prevladovala konjeniška taktika, ki je temeljila na t. i. "knee to knee" galopu,¹⁹ šok taktiki kopit z dvignjenimi sabljami ali sulicami, manj pa je bilo poudarka na za razmere prve svetovne vojne primernejši taktiki dragoncev. Major de Pardieu (1912: 57–58), ki je proučeval verjetno najbolj tradicionalno prusko konjenico in njihov vpliv na britansko konjeniško taktiko opozarja, da v nemških vojaških predpisih iz leta 1909 sicer najdemo večji poudarek na jezdni pehoti, vendar pa v nadaljevanju dodaja, da so takšne smernice slabe in neprimerne. Konjenik ne bo nikoli zapustil svojega konja brez obžalovanja. General von Kleist (v De Pardieu 1912: 59) odraža splošno stanje duha konjeniških "hardlinerjev", ko pravi: *"Priložnosti za razjahanje konjeniške divizije bodo redke. Konjeniška divizija je dragocen instrument vsake vojske. Kako si lahko predstavljamo situacijo v kateri je upanje uspeha na nogah vredna rizika izgube konjeniške enote. Konjeniška divizija lahko ob razjahanju ponudi le 1000 strelcev, kar pomeni en slab pehotni bataljon."*

Na predvečer vojne si je nasproti stalo 10 francoskih, 11 nemških, 11 avstroogrskih, 36 ruskih, dve turški in po ena britanska, belgijska in srbska konjeniška divizija²⁰ (Konjica, Vojna enciklopedija 1973). Ob pogledu na sestavo nemških in avstroogrskih konjeniških regimentov lahko hitro ugotovimo, kakšni taktiki konjeniškega bojevanja so dajali prednost. Mirnodobna sestava avstroogrške vojske je na primer štela 15 regimentov dragoncev, 16 regimentov huzarjev in 11 regimentov ulancev. Dodatno je imelo domobranstvo še 6 regimentov ulancev, tirolsko domobransko divizijo in dalmatinsko domobransko divizijo.

¹⁹ Koleno ob kolenu.

²⁰ V prvi svetovni vojni so bili konjeniški regimenti organizirani v konjeniške divizije. Divizija je bila običajno sestavljena iz 4 regimentov, ki so bili ločeni v dve konjeniški brigadi. Običajna moč konjeniškega regimenta je znašala 6 eskadronov z okoli 900 konji. Eskadron pa je bila osnovna konjeniška enota moči 167 mož, 178 konjev in treh vozov (Satter 2004: 125).

Madžarsko domobranstvo je vključevalo 10 regimentov huzarjev (Jung 2003: 34). Nemških 11 konjeniških divizij je bilo sestavljenih iz: 7 regimentov kirasirjev, 14 regimentov ulancev, 19 regimentov dragoncev, 12 regimentov huzarjev, 5 lovskih regimentov in nekaj drugih posebnih regimentov (Satter 2004: 121–126). Konjenica je tako na predvečer vojne ostajala zvesta svoji tradicionalni taktični vlogi. Generali, ki so bili rojeni v času največjih konjeniških zmag, enostavno niso uvideli ali pa niso hoteli uvideti pasti in priložnosti prve svetovne vojne. Sama realnost novega načina bojevanja je bila tako tista, ki je razkrila omejitve uporabe konjenice v prvi svetovni vojni.

In ta realnost, ki je hkrati glavni dejavnik zatona konjenice prve svetovne vojne je bila kombinacija: novih in močnejših orožij, pozicijskega bojevanja in prihoda motornih vozil, tankov ter letal. Bolj kot so bili ti dejavniki prisotni na bojišču, bolj so potiskali konjenico v zaledje in čakanje na trenutek “ultimativnega preboja”. Število bitk, v katerih je konjenica pomembneje sodelovala, se je postopoma zmanjševalo, njena uporabnost in učinkovitost pa je bila odvisna od območja in razmer spopadov.

Najmanj uporabna je bila konjenica na najpomembnejšem bojišču, na zahodni fronti. Od tod splošno prepričanje o zatonu konjenice v prvi svetovni vojni. Juliet Gardiner (2003:16) pravi: *“Zahodna fronta prve svetovne vojne ni bila fronta gibanja, velikih konjeniških napadov, bobnečih kopit v hitrih napadih in protinapadih s pobliskavajočimi se rezili nad bojišči Francije in Flandrije. Na tem terenu je šlo za statično vojno, vojno mrtvila in izčrpavanja za ped zemlje.”* Brž ko se je fronta ustalila, brž ko so se vojaki vkopali in obdali z bodečo žico, topništvom, strojnicami in avtomatskimi puškami, je postalo bojišče za konjenico smrtonosno in neprehodno tako, da je bila za preostanek vojne na zahodni fronti pozabljena. Janez Švajncar (1998: 341) prav tako ugotavlja: *“Strojnice so končale dobo konjeniških jurišev. Konjenica je opravljala nenadne napade, izvidniške, kurirske in podobne naloge, za boj je razjahala.”*

Neposrednih spopadov med konjenicami na zahodni fronti skorajda ni bilo, tako da je bila tu uporabna za naloge, ki jih je že pred vojno poudarjal znan nemški vojaški strokovnjak Friedrich von Bernhardi. Konjeniške enote naj bi učinkovito delovale predvsem proti sovražnikovim patruljam, izvidniškim enotam, transportnim linijam in topniškim baterijam (Bernhardi 1912: 125). Poleg omenjenih nalog je bila konjenica na zahodni fronti uspešno uporabljena za zaščito koncentracije enot, izvidništvo in zakrivanje fronte. Nemška konjenica je na primer uspešno zakrivala fronto in maskirala gibanje enot ob prodoru v Belgijo. Naskok na belgijsko konjenico je izvedla le enkrat, vendar je imela tako težke izgube, da se je do

konca vojne borila kot pehota. Francoska vojska je uporabljala konjenico za pregon nemške konjenice in s tem čiščenje terena za izvidniško delovanje. Jeseni leta 1914 je pri napadu pehote ščitila njene boke, prav tako je ščitila izkrcanje britanskih ekspedicijskih sil. Konjenica se je na zahodni fronti ves čas vojne, kadar je naletela na organiziran ogenj, praviloma umaknila (Konjica, Vojna enciklopedija 1973). Naskoki na vkopanega sovražnika so bili redki, kadar pa je do njega le prišlo je bila usoda večinoma takšna, kakršna se je zgodila 24. avgusta 1914 pri Monsu.²¹ 400 britanskih konjenikov 9. brigade lancerjev je napadalo nemško pehoto v jarkih, kjer pa se niso mogli umakniti in so doživeli popoln poraz. 128 vojakov je umrlo, število poginulih konj pa ni znano (Cooper 2000: 57).

Slika 2: Francoska konjenica v bitki na Marni.²² Lepo je vidna oborožitev s sulicami in puškami.

Vir: Reprodukcijska francoske razglednice (1914) iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Primeri uspešnih konjeniških naskokov na vkopano pehoto so bili redki. Eden takšnih je bil napad na Moreuil Ridge, 6. novembra 1917. Glavna nemška ofenziva je bila usmerjena proti 5. britanski armadi pod poveljstvom sira Huberta Hougha. Luknje v oslavljeni obrambi, kot posledica bojev pri Passchendaeleu,²³ je zapolnjevala kanadska prostovoljna konjeniška

²¹ Bitka pri Monsu je bila prvi večji spopad v katerem so uspešno sodelovale britanske ekspedicijske sile.

Britanci so zadrževali Nemce do te mere, da so se uspeli zavezniki reorganizirati in oblikovati obrambno linijo.

²² Bitka na Marni se je odvijala med 5. in 12. septembrom 1914. Šlo je za ključno bitko v kateri so zmagali zavezniki in po kateri se je fronta na zahodu ustalila.

²³ Bitka pri Passchendaeleu je bolj poznana po imenu tretja bitka pri Ypres-u. Odvijala se je jeseni leta 1917 in je bila ena večjih bitk prve svetovne vojne.

brigada pod poveljstvom generala Jacka Seelyja. Ta se je usmeril na napad na strateško pomemben grič z imenom Moreuil Ridge, ki je bil ključna točka pri branjenju linije med Amiensom in Parizom. Del konjenikov je razjahal, eskadron kraljevih kanadskih dragoncev pod poveljstvom polkovnika Flowerdewja pa je izvedel uspešen naskok s sabljami. Pri tem je eskadron utrpel 70-odstotne izgube. V nekaj urah so izgubili 300 mož in 800 konjev. Vzdržali so do prihoda 8. pehotne divizije in navkljub velikim izgubam je bil naskok strateško uspešen (Cooper 2003: 18–19). Med leti 1915 in 1917 se francoska in britanska konjenica na zahodni fronti nahaja v strateški rezervi ali pa se jo kot pehoto uporablja na manj ogroženih odsekih fronte. Britanci so le enkrat, pri Cambraiju²⁴ novembra 1917, neuspešno poskušali vreči v boj konjeniški korpus 5. divizije za širjenje prodora. V zaključnih bojih Francozi dodajajo konjeniškim divizijam po dve skupini oklepnih avtomobilov, korpusom pa tudi lahke tanke. Vidiki o uporabi konjenice se ne spreminjajo. Francoski predpisi predvidevajo uporabo konjenice šele po preboju fronte, zlasti za pregon nasprotnika. V nemški pomladni ofenzivi leta 1918 se francosko konjenico, kot strateško rezervo, uporablja za zapolnjevanje praznin. Aprila 1918, je na primer v tretji bitki v Flandriji drugi francoski konjeniški korpus v 60 urah prešel 180 kilometrov, da bi okrepil fronto v rajonu Kemmel. Sodelovanje konjenice s tanki na zahodni fronti ni zabeleženo, prav tako ni bilo več spopadov, kjer bi se lahko konjeniki bojevali na hrbtih konj. V bitki pri Amiensu²⁵ avgusta 1918, tri britanske konjeniške divizije vdrejo v zaledje prodirajočih nemških tankovskih enot, ko so te dosegle svoj maksimalni radij delovanja. V zaledju so se prebijale skozi prazne prostore nemških položajev, s sabljami in revolverji napadale manjše oddelke in mitraljeze, kar je predstavljalo velik psihološki uspeh. Vendar ko so prispele nemške rezerve, je bila zaradi hudih izgub umaknjena v zaledje (Konjica, Vojna enciklopedija 1973).

Precej več prostora za uporabo konjenice je bilo na vzhodni fronti. Na širokih planotah vzhodne Prusije in Galicije se je nemška in avstroogrška konjenica spopadala s kozaki in drugimi ruskimi konjeniški rodovi. Širina fronte in teren, ki je oteževal vkopavanje, manj motornih vozil ter tankov: vse to je omogočalo večjo uporabo konjenice. V časopisju lahko tako zasledimo članek z naslednjo vsebino: *“Mnogobrojne vesti z bojišč dokazujejo, da so vse govorice o zmanjšani vrednosti konjeništvu v moderni vojni bile netočne. Vojniki na konjih so postali zlasti na severu iste važnosti kakor v vojnah minolih časov. O kozakih, naših ulancih, huzarjih in dragoncih ter o nemških konjeniških polkih, kakor tudi o ruskih kirasirjih in o brigadi Afriških Zuavov slišimo vedno in vedno. Konjeniki niso le ordonance, sli in predčete,*

²⁴ Bitka pri Cambraiju se je odvijala med 20. novembrom in 4. decembrom leta 1917. Šlo je za britanski napad na Hindenburgovo linijo, kjer so bili prvič uspešno uporabljeni tanki.

²⁵ Bitka pri Amiensu se je začela 8. avgusta 1918 in je bila uvod v zavezniško t.i. 100-dnevno ofenzivo, ki je zaključila prvo svetovno vojno.

nego posegajo tudi v pravi boj z vso važnostjo. Slikovite atake konjeniških čet so seveda dandanes skoraj nemožne, zato le izjemne. Vendar je imela naša konjenica takoj spočetka nove ofenzive v Galiciji prav resno ulogo in jo je izvršila povsod sijajno.” (Konji v bitki, 1914)

Kljub večji možnosti uporabe konjenice, pa so bili tudi na vzhodni fronti rezultati slabi. Ob izbruhu vojne je bila na primer številna ruska konjenica severozahodne fronte (štiri divizije in pol) zelo neaktivna, tako da ji ni uspelo pridobiti o nasprotniku nikakršnih informacij. Nemška konjeniška divizija je bila na drugi strani bolj aktivna, vendar ni mogla prebiti ruske frontne linije. Na jugovzhodni fronti je bilo izvidništvo intenzivnejše vendar nobeni strani, zaradi močnega organiziranega ognja, nikjer ni uspelo prodreti v globino. Konjeniških naskokov na pehoto je bilo le nekaj. Po prehodu reke Zbruč, levega pritoka Dnjestra avgusta 1918, je 5. honvédska konjeniška divizija z naskokom s položaja potisnila nazaj štiri ruske pehotne čete, ob tem pa doživela velike izgube. Edini večji spopad konjenic se je zgodil 21. avgusta v Jaroslawicah, ko je bila poražena avstroogrška konjenica. V obdobju 1915 do 1917, ko je konjenica na zahodni fronti čakala v zaledju, je bila na vzhodni fronti bolj aktivna. V protiofenzivi 9. ruske armade maja 1915, v okviru ofenzive Gorlice-Tarnów²⁶, sta dva ruska konjeniška korpusa in dve ruski konjeniški diviziji (skupaj 160 eskadronov) napadala boke in krila avstroogrskih enot in v nekaj dneh očistila prostor med Dnjestrom in Prutom. Septembra 1915 so Nemci pri poskusu velike obkolitve desnega krila ruske vojske, ki se je umikala iz Poljske, v prazen prostor med 10. in Njemensko rusko armado vrgli pet konjeniških divizij. Čeprav so se nemške enote prebile in presekale železniško progo proti Minsku, divizije niso imele podpore pehote in so se bile prisiljene umakniti. Ruska konjenica je bila ves čas vojne znana po svojih drznih naskokih na nasprotnikovo pehoto in topništvo. Avstroogrška pehota jo je na primer 16. julija 1916 odbila pri Snjatinu. Pri Koščuhnovke je ruska konjenica 6. julija 1916 prodrla skozi frontno linijo in napredovala okoli 40 kilometrov na zahod ter napadala posamezne baterije in dele pehote. Pri prodoru Nemcev v Romunijo leta 1916 je uspešno deloval konjeniški korpus grofa Egona von Schmettova. Po ofenzivi centralnih sil v Galiciji leta 1917, pa je ruska konjenica v zaključnih operacijah le še štela umik svoje vojske (Konjica, Vojna enciklopedija 1973).

Konjeniške enote so sodelovale tudi na balkanskih bojiščih. Srbska konjeniška divizija je štela koncentracijo sil proti Donavi. V cerski bitki avgusta 1914 je opravljala izvidniške naloge, branila desni bok in zaledje 2. armade, delovala v bok in zaledje nasprotnika in ga

²⁶ Ofenziva Gorlice-Tarnów se je začela 2. maja kot manjša nemška ofenziva, zaključila pa se je julija 1915 z ruskim porazom.

nato preganjala proti Lešnici. V bitki na Drini, od septembra do novembra 1914, je ob umiku ščitila bok in zaledje 2. armade. V kolubarski bitki, novembra in decembra 1914, je sprva branila umik enot s težkimi izgubami, ob prehodu v napad pa je preganjala sovražnika vse do Beograda. Srbska konjeniška divizija se je morala decembra leta 1915, skupaj s preostalo srbsko vojsko umikati preko Albanije na Krf. Po reorganizaciji na Krfu in na solunski fronti je ostala na konju samo ena brigada, druga pa je delovala kot pehota ali inženirska enota. Po preboju solunske fronte sredi septembra 1918, je francoska konjeniška brigada sestavljena iz dveh polkov (spahije in afriški lovci) preganjala sovražnika skozi vzhodno Srbijo. Na italijanski fronti je bila konjenica povsem nepomebna. V večji meri je bila uporabljena le v bitki pri Vittoriju Venetu septembra 1918, ko je italijanski konjeniški korpus preganjal avstroogrske enote vendar ni mogel preko reke Piave (Konjica, Vojna enciklopedija 1973).

Za razliko od zahodne in vzhodne fronte je bila na strateško manj pomembnem bojišču Bližnjega Vzhoda konjenica ključnega pomena ves čas prve svetovne vojne. Zavezniške konjeniške divizije so bile na Bližnjem vzhodu sestavljene iz rednih konjeniških regimentov indijske vojske, regimentov iz Avstralije in Nove Zelandije ter britanskih Yeomanry regimentov.²⁷ Ob koncu leta 1916, ko je bil na zahodu pat položaj in britanski ugled po Galipoliju potolčen, se je angleški premier David Lloyd George odločil vkorakati v Palestino. Po dveh bitkah za Gazo, marca in aprila 1917, je kazalo na ustavitev fronte tudi na tem bojišču. Junija 1917 pa je bil na mesto poveljnika britanskih ekspedicijskih sil imenovan general Edmund Allenby z ukazom Vojnega ministrstva, da prebije položaje in osvoji Jeruzalem. Poveljeval je 76.000 možem, od tega je bilo 20.000 konjenikov. Poglejmo si primer uspešno izvedenega naskoka. Na pohodu proti Jeruzalemu je bila največja težava oskrba z vodo, saj konji niso pili že skoraj 60 ur.²⁸ Allenby je bil prisiljen spremeniti vojni načrt in najprej napasti oazo Bershebo. Po nočnem 54-kilometrskem pohodu so se konjeniki čez dan borili, zvečer pa je napadla 4. avstralska lahka konjeniška brigada in zavzela Bershebo. Mesto je bilo osvojeno v hitri in drzni akciji stotine konjenikov, najprej s klasičnim naskokom s sabljami in nato z zasledovanjem branilcev. Jeruzalem je padel 11. decembra 1917 (Gardiner 2004: 23-25). V zaključnih operacijah je bila konjenica uspešno uporabljena za preganjanje. V Siriji je septembra 1918 britanska konjenica preganjala Turke proti Damasku, vdirla v njihovo zaledje in mesec dni prekinjala komunikacije, zavzemala mostove, komunikacijska vozlišča ter tako omejevala njihov umik (Konjica, Vojna enciklopedija 1973).

²⁷ Gre za prostovoljne konjeniške regimente britanske teritorialne vojske.

²⁸ Običajno je potrebno konja napojiti 2-krat na dan.

Vojske so se na razmere, v katerih je bila konjenica manj uporabna, prilagajale s krčenjem konjeniških regimentov, njihovim razpuščanjem ali preoblikovanjem. Peter Jung (2003: 35) ugotavlja, da je bilo že ob začetku vojne na zahodni fronti razvidno, da bodo konjeniške enote v bojih doživljale največje izgube. Zato naj bi bilo v nadaljevanju edino smiselno, tudi glede na to, da je bilo konje težko nenehno popolnjevati in oskrbovati, da se konjeniške regimente razpušča. Singleton (1993) navaja, da so britanske in francoske armade postopoma razpuščale mnoge od svojih konjeniških regimentov; konjenike so uporabili za pehoto, konje pa za transport in vleko topov. Tako so na primer angleške Life guards konjeniške regimente preoblikovali v strojnične regimente. V britanski vojski je delež vojakov v konjeniških regimentih padel iz devet odstotkov leta 1914, na samo en odstotek leta 1918. Tudi nemška konjenica se je zaradi pomanjkanja konj postopoma zmanjševala. V času ofenzive v Galiciji leta 1917 so razpolagali samo z eno konjeniško brigado. Poleti 1918 iz nje, zaradi pomanjkanja konj, nastanejo tri pehotne divizije, na zahodni fronti jo skoraj v celoti razpustijo. Avstroogrski konjeniški polki so leta 1916 zmanjšani na 440 vojakov, nato so zaradi pomanjkanja konj reformirani v eno konjeniško in eno pehotno divizijo, nazadnje pa vse konjeniške enote preoblikujejo v pehotne, s tem da obdržijo konjeniške nazive. Francozi leta 1915 v vsak konjeniški polk uvedejo strojnični vod, 1916 dodajo še po en vod, eskadroni dobijo po štiri puškomitraljeze. V sestav konjeniških korpusov pridejo po dve skupini oklepnih avtomobilov in po en pehotni polk. Rusija del konjenice razpusti, preostale polke pa okrepi z večjim številom mitraljezov. Korpuse kasneje reformirajo in jih okrepijo z močnejšim topništvom, pehoto in oklepnimi avtomobili (Konjica, Vojna enciklopedija 1973).

Slika 3: Postrojena enota avstroogrske konjenice ob začetku vojne.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Izkušnje prve svetovne vojne so pokazale, da se lahko konjenico v določenih pogojih še vedno koristno uporablja za hitroopolnjevanje ogroženih odsekov, izvidovanje, varovanje, prodore, zasledovanje in delovanje v sovražnikovem zaledju. Vendar pa se je morala zaradi močnega ognja in strnjenih front bojevati na tleh, medtem ko je bila borba na konju omogočena le manjšim enotam ob šibkem sovražnem ognju. Gledano splošno lahko opazamo njen nezadržen zaton kot postopen in kompleksen proces. Konjenica je bila potisnjena na rob bojišča, pomembnost in obseg njenih nalog se je zožal. Vzroki za njen zaton so bili večplastni in na svetovnih bojiščih različni. V največji meri je konjenica svoj zaton doživela na zahodni fronti, drugod pa ta ugotovitev velja le deloma in ga je moč opazovati šele v letih ali celo desetletjih po vojni, ko je že postalo povsem jasno, da je pojav vozil z efektivno mobilnostjo in oklepom pri preboju frontne linije uspešno zamenjal konjeniški naskok in tako izločil konjeniške udarne enote, kot ključne elemente mobilnega bojevanja. Vojaška letala, oklepni avtomobili in druge enote so konjenici prevzele naloge izvidovanja, opazovanja in motenja komunikacij. Na mesto konjeniških kurirjev so počasi vstopale telegrafske, telefonske in radiotehnične rešitve. Konji so bili postopoma potisnjeni iz vojaških vrst, tradicije in oznake pa so bile prenesene na oklepne, letalske in druge enote.

3.3 Konj kot transportna žival

Za Evropo je med leti 1870 in 1914 značilna hitra demografska in ekonomska rast. Evropsko življe se je povzpelo za 70 odstotkov, iz prvotnih 293 na 490 milijonov ljudi. Razvoj industrije, trgovine in transporta je popolnoma prenovilo obličje kontinenta. Naborniški sistem vojska je omogočil milijonske vojske. Na predvečer vojne je vsem vpletenim silam uspelo zbrati okoli 20 milijonov vojakov. Velikost vojsk in tehnološki napredek sta spremenila naravo bojevanja, kar je med drugim vplivalo tudi na povečanje logističnega aparata. S tako velikimi armadami se je povečala potrošnja vojaškega materiala. Število vagonov za prevoz opreme enega nemškega korpusa se je na primer s številke 30 leta 1870, povečalo za več kot dvakrat. Eksponentna rast porabe streliva tekom vojne je bila izjemna. Vse to je pomenilo veliko obremenitev logističnega aparata. Večanje logistične organizacije vseh vojska pa je imelo za posledico tudi povečano potrebo po transportnih konjih in drugih živalih (van Creveld 2004: 109–110).

Stebri transportnih sistemov vojsk prve svetovne vojne so bili trije: železnica ter motorni in živalski transport. Železniško omrežje se je v zadnjih 50-ih letih bistveno moderniziralo in razširilo. Leta 1870 je bilo v Evropi okoli 107.000 km prog, 1914 pa že 300.000 km. Napredek v strojni mehanizaciji je pomenil, da je lahko Nemčija leta 1914 opravila transport 1.500.000 vojakov na zahodno mejo v pičlih 10-ih dneh. Razvoj železniškega prometa je bil pomemben faktor, ki je izboljšal premik in oskrbo vojakov ter njihov položaj na frontah (Prebilič 2006: 142). Nas pa zanima predvsem tisti člen, kjer je bila v uporabi živalska, predvsem konjska moč. In kako uporaben je bil konj v prvi svetovni vojni zgovorno priča naslednji članek iz Tedenskih slik (Živali na vojni, 1914): *»Poraben je konj za vprego topničarskih vozov in za prevažanje strojnih pušk. Tudi za prevoz težkega strelnega orožja, ki se rabi za razstreljevanje utrd in gradov, se uporabljajo konji. Konj vleče armadne potrebščine, mostovni, telegrafski, železniški in zrakoplovni material. Da razbremeni pešce na dolgih marših, vozi čestokrat tudi prtljago vojakov. V kolikor je možno, uvajajo dandanes motorno silo avtomobilov in strojev, ki vrše službo gotovo hitreje in z večjo silo kakor voli.«*

Z motorjem na notranje izgorevanje se je sicer že kazala predaja večine nalog, ki so jih opravljali konji in druge transportne živali, motoriziranim rodovom vojske. Vendar pa kljub temu, da je mehanizacija v prvi svetovni vojni skokovito naraščala tako kvalitativno kot kvantitativno, še ne moremo reči, da je prevladovala. Šlo je kvečjemu za komplementarno vlogo, prezgodaj pa je že govoriti o nadomestitvi živalskega transporta z motornim transportom. Na predvečer vojne so bile številke zbranih motornih vozil relativno nizke:

Francija je imela 8.500, Italija 3.500, Nemčija 7.000 in Avstroogrška zgolj 4.000 vozil. Do konca vojne se številke seveda povečujejo. Francija formira 20 motornih skupin s po 4.000–6.000 vozili, Nemčija pa svoj motorni park poveča na 100.000 vozil (Automobilski transport, Vojna enciklopedija 1973). Vendar pa, če številke uporabljenih motornih vozil primerjamo z milijoni uporabljenih konj, lahko ugotovimo, da sta se ti dve obliki transporta medsebojno dopolnjevali. Delež motoriziranih enot je bil še premajhen in glede na potrebe nezadosten, prepogosto nezanesljiv in na določenih terenih neuporaben, da bil lahko v celoti nadomestil transportne živali (Singleton 1993). Poleg tega ps so bile pomankljivosti motornega transporta vidne že takoj na začetku vojne, saj so bila vozila nezanesljiva, pogosto v okvari in niso bila standardizirana, tako da so morali imeti na zalogi ogromno različnih rezervnih delov. Uporaba živalske ali motorne oblike transporta je bila odvisna od razmer. Poznamo sicer redke primere, ko so motorna vozila opravila večino dela. Tako je bilo na primer sredi leta 1916, ko so Francozi na frontnem odseku pri Verdunu uporabljali 12.000 tovornjakov, več kot jih je takrat premogla celotna nemška armada. Gre za prvi primer v vojaški zgodovini, ko so armado oskrbovali predvsem z množičnimi motoriziranimi kolonami (Piekalkiewicz 1996: 352). Na drugi strani pa imamo veliko več primerov, kjer prevladuje živalski transport. Zdi se da velja pravilo, da dlje kot se oddaljamo od zahodne fronte, večji je delež transportnih živali in dlje kot se oddaljamo od utrjenih lahko prevoznih poti, večje je število vozov z živalsko vprego in manj je motornih vozil.

Slika 4: Avstroogrski sanitetni voz Rdečega križa v zaledju soške fronte.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Vladimir Prebilič (2006) ugotavlja, da se je v prvi svetovni vojni zaradi razvoja železniškega omrežja bistveno izboljšala strateška mobilnost vojska, da pa do večjega premika v razvoju transporta naprej od železniških postaj ni prišlo. S tem je bil prvi dejavnik mobilnosti vojsk: *„...povsem ničen, saj se taktična mobilnost vojaških enot ni spremenila. Ostala je odvisna od klasičnih transportnih oblik, ki so jo še vedno omogočali vozovi in vprežna živina, in niso bili kos obremenitvam, pred katerimi so se znašli. Vojaški material se je začel kopičiti ob koncih železniških povezav, medtem ko ciljnih enot in posameznikov na bojiščih ni dosegal. Akcijski radij je bil sedaj omejen z razdaljo od raztovornih postaj, ki so se zaradi predstavljenih težav spreminjale v nekakšna ad hoc skladišča, in transportnimi zmožnostmi vozov.“* (Prebilič 2006: 142) Do tega je prihajalo tudi zaradi dejstva, da se je zaradi povečane porabe vojaškega materiala za posamezen korpus povečalo število potrebnih transportnih vozov²⁹, njihova nosilnost in s tem transportna kapaciteta pa se ni bistveno spremenila.

Tudi John Keegan (2005: 418) ugotavlja: *“V mesecu dni po izbruhu vojne so iz mirnodobnih vojašnic v mestih sestavili velikanske vojske in jih skupaj z več milijoni konjev dostavili na*

²⁹ Singleton (1993) navaja podatek, da se je število vozov enega korpusa povečalo iz 457 leta 1870 na 1168 v letu 1914.

bojišča. Ko pa so enkrat prispeli na bojišča, so ugotovili, da je skoraj čarobna gibljivost, ki jo je zagotavljala železnica, izpuhtela. Iz oči v oči drug drugemu se s svojimi zalogami niso mogli premikati nič bolje kakor rimske legije. Od konca železniške proge naprej so morali vojaki korakati, edino sredstvo za njihovo preskrbo pa je bil voz z vpreženimi konji. Dejansko je bila njihova usoda hujša, kakor usoda dobro organiziranih vojsk v preteklosti, saj je sodobno topništvo ustvarjalo več kilometrov široko strelno območje, v katerem ni bilo mogoče zagotoviti novih konj, tako da je bilo pehota mogoče preskrbeti s strelivom in s hrano samo s tovari, ki so jih oprtali možje sami. Seveda je bila izguba mobilnosti v taktični obliki videti hujša kakor v logistični; v sredini strelnega območja se je pehota komajda mogla premikati in še takrat za ceno hudih človeških žrtev. Šele z uvedbo tankov leta 1916 so se čete mož spet lahko premikale, medtem ko so bile v neposrednem stiku s sovražnikom. Logistična razsežnost pa je kljub vsemu bremenila vso prvo svetovno vojno, tudi zato, ker je vojska potrebovala vedno večjo dobavo streliva in topov, da si je v strelnem območju z okrepljenim obstreljevanjem pridobila prednost, to pa so lahko zagotovili le s konji. Posledica tega je, da je bila krma za konje ves čas med letoma 1914 in 1918 največja kategorija dostavljenega tovara, na primer v francoskih pristaniščih za britansko vojsko na zahodni fronti.” Ugotovitvi obeh avtorjev potrjujeta, da je ostal konjski in nasploh živalski transport bistven člen transportnih sistemov vojsk prve svetovne vojne, kljub temu da je bil hkrati to tudi dejavnik, ki je omejeval njihovo taktično gibljivost.

Ob pregledu fotografij in ilustracij najdemo konje v prvi svetovni vojni vprežene v najrazličnejše vozove. V vpregah po dva, štiri, šest ali osem konj so vlekli strelivo, poljske kuhinje, tovarne vozove, reflektorje, bolnišnične vozove, telegrafske vozove, topove in drugo. Jahalnega in tovarnega konja se je lahko otovorilo nekje do 30 odstotkov telesne teže. Vlečne konje pa se je lahko obremenilo odvisno od naklona terena, od ene do 10-kratne teže konja (Konj, Vojna enciklopedija 1972). Za transport so uporabljali od majhnih bosanskih brdskih konj do najtežjih belgijskih, renskih in angleških ras ter poskočne arabske mešance. Uporabljali so jih na vseh bojiščih prve svetovne vojne: od zahodne do vzhodne fronte, v Italiji, Afriki in na Bližnjem vzhodu predvsem tam, kjer je bil motorni transport neuporaben, ali pa ga sploh ni bilo.

Skupno število konj uporabljenih v vojni je ocenjeno na okoli 11,6 milijonov (Buccioli 2003: 61). Če iz te številke izzamemo eno tretjino, ki je v grobem odpadla na konjenico, izvidništvo in zveze, dobimo ogromno število vlečnih in tovornih konj v transportnih in topniških enotah. Singleton (1993) za lažjo predstavo množičnosti konj, navaja razmerje konj glede na vojake. Britanska vojska je leta 1918 vsega skupaj posedovala 828.360 različnih

transportnih živali in 3.226.879 vojakov, kar znese 0,26 živali na vojaka. V Francijo, kjer je bila stopnja mehanizacije največja, so Britanci dostavili 395,941 konj in mul ter 1.966.727 mož, kar je zneslo 0,20 živali na vojaka. Če se iz tega razmerja izključi konjenico in oficirje, to razmerje pade na 0,20 na vseh bojiščih in 0,15 v Franciji. Van Creveld (2004: 111) za nemško vojsko navaja razmerje med konjem in vojakom ena proti štiri iz pruske vojne, ki se je do leta 1914 povečalo na ena proti tri. Že same številke potrjujejo množičnost uporabe transportnih konj, da pa bi bolje razumeli njihovo vlogo v logističnih sistemih armad, si pogledjmo sestavo transportnih enot francoske vojske. Vsak pehotni polk je imel po en vozarski bataljon, vsak bataljon pa po eno vozarsko četo. Ena pehotna divizija je imela transportno četo s konjsko zaprego (220 konj in 80 vozov), transportni vod za strelivo topništva (165 konjev in 38 vozov), pehote (160 konj in 40 vozov) in saniteto (78 konj in 38 vozov) (Transportne jedinice, Vojna enciklopedija 1973). Singleton (1993) navaja, da je bil povprečen dobavni »tren« za eno britansko divizijo sestavljen iz okoli 450 vojakov, 375 živali in 200 vozov.

Slika 5: Britanska konja, ki vlečeta voz z vodo, ujeta v blatu pri Ypresu leta 1917.

Vir: <http://www.iwmcollections.org.uk/dbtw-wpd/exec/dbtwpcgi.exe> (22.3.2008).

Postopek dobave vojaškega materiala je v grobem povsod potekal enako. V eno smer so se valile kolone streliva, kot najpomembnejšega vojaškega materiala, hrane, gradbenega materiala in drugo. V obratni smeri pa so se vračali mrtvi vojaki, ranjenci, vojni ujetniki,

pokvarjena vojaška oprema in pošta. Enotam je bil material prepeljan z železnico do kamor je ta pač potekala. Basil Clarke (1917) navaja, da je bil britanskim in francoskim enotam na zahodni fronti vojni material pripeljan iz pristanišč z vlakom do približno 15 do 20 kilometrov pred jarki. Tam so jih raztovorili na motorne tovornjake, če so bili na razpolago, ponekod na ozkotirno železnico za transport do zbornega mesta približno osem kilometrov pred frontno črto. Bojne divizije so zbrale svoje zaloge in jih od tu prepeljale naprej s konji in mulami. Običajno so bili zadnji kilometri bojišča tako razriti, da so bili neprevozni za motorna vozila, ali pa je slednjih preprosto primanjkovalo in so bili konji ter druge živali edino transportno sredstvo. Na nivoju bataljona so bile zaloge dane v vreče in odposlane z odredi vojakov za dobavo.

Na nemški strani si pogledjmo vlogo konjskega transporta pri izvedbi Schlieffenovega načrta³⁰ z vidika 1. Kluckove armade³¹ in s kakšnimi težavami so se tam srečevali. Kluckova armada je bila desno udarno krilo v „tekmi za morje“ ob začetku vojne in je štela pol milijona vojakov. Prvotni načrt je predvideval izvedbo bliskovitega napada v 42 dneh, kar je za Kluckovo armado pomenilo veliko obremenitev, saj je morala premagati 650 kilometrov. Razdalja je bila bistveno večja od ostalih armad, poleg tega pa je bil njen izhodiščni položaj od zadnje železniške postaje oddaljen 97 kilometrov. Jasno je bilo, da bo oskrba prve armade predstavljala največji izziv. Železnicam je sicer uspelo zagotavljati zadostne količine vojaškega materiala, vendar pa se je zatikalo na poti od železniških postaj do fronte. Obseg in kvaliteta voznega parka nemške vojske sta bili nezadostni, obremenjenost pa tako velika, da je bilo do bitke na Marni že 60 odstotkov vozil pokvarjenih oziroma nevoznih. Pomagali so si s plenjenjem vozil, vendar je to povzročalo še dodatne spremembe v voznem parku in vzdrževanje tako različnih vozil je bilo praktično nemogoče. Večino transporta vojaškega materiala so tako opravljale oskrbovalne kolone s 84.000 konji, skupno je bilo v tej ofenzivi mobiliziranih 600.000 konj. Med izvedbo operacije je bilo napredovanje 1. armade tako hitro, da transportne kolone niso omogočale tekoče dobave streliva in drugega vojaškega materiala. Nekatere enote so bile tako že po enem tednu odrezane od zaledja, kar se je najbolj izražalo zlasti pri oskrbi konj, saj je armada dnevno potrebovala okoli 1.000 ton krme. Transport tolikšnih količin je bil popolnoma nemogoč, dodatno pa je te okoliščine omejeval še nemški generalštab, saj je izdal jasen ukaz o prioriteti transporta streliva. Vozni park je tako ostajal

³⁰ Schlieffenov načrt je bil splošen strateški načrt nemškega generalštaba za boj na dveh frontah. Načrt je predvideval, da bodo Rusi pri mobilizaciji počasni in zato na začetku vojne neučinkoviti, medtem pa bi Nemci prodrli prek nevtralne Belgije, obkolili in zavzeli Pariz ter tako najprej porazili francosko armado in se šele potem obrnili proti Rusom. Zasnoval ga je že na začetku 20. stoletja Alfred Graf von Schlieffen (1833-1913), v rahlo spremenjeni obliki pa ga je skušal udejaniti Helmut von Moltke (1848-1916). Na zahodu se je Schlieffenov načrt neuspešno zaključil z bitko na Marni in sanj o hitri nemški zmagi je bilo konec.

³¹ Alexander von Kluck (1846-1934) je bil poveljnik 1. nemške armade, ki je imela nalogo, skupaj z 2., 3. in 4. nemško armado, izvesti Schlieffenov načrt.

brez goriva in nadomestnih delov, konji, kot glavna transportna žival, pa brez sena. Pomanjkanje krme in slaba veterinarska oskrba sta še dodatno povzročali pogine živali do te mere, da večkrat niso mogli zagotavljati zadostne topniške podpore in oskrbe. Kljub temu je Kluckovi armadi, predvsem ob pomoči 84.000 konj, uspel preboj do Marne (Prebilič 2006: 143–151).

Slika 6: Začetna postaja ozkotirne železnice Bohinjska Bistrica – Zlatorog.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine.

Na naših tleh si poglejmo sistem bohinjkega zaledja, ki je oskrboval fronto v Zgornjem Posočju in vlogo transportnega konja v tem sistemu. Prek Bohinja je potekal koridor severnega dela 50. pehotne divizije in po njem so v celoti oskrbovali 15. in 3. gorsko brigado v Krnskem pogorju. Pred vojno so vzdolž tega 24 kilometrov dolgega koridorja vodile samo slabo utrjene poti. Oskrbovalni sistem je bil sestavljen iz več delov. Po bohinjski železnici so prepeljali vojaški material na končno postajo v Bohinjski Bistrici. Od tam je z vozovi in kasneje z ozkotirno železnico pot vodila do Ukanca, od Ukanca naprej pa peš ali s konji do Bogatinskega sedla, kjer je bila oskrbovalna postaja za nosače frontnih enot. Nas v tem sistemu zanima člen, kjer je prevladovala uporaba konja v transportne namene. Se pravi del od Bohinjske Bistrice do Ukanca in Zlatoroga. Pomladi in poleti 1915 so iz Bohinjske

Bistrice do Ukanca vozili vprežni vozovi. Od Ukanca do Krna pa so tovore nosili. Vozarstvo je imelo sedež na Tlaki pod postajo, kjer so bili obsežni hlevi za konje in vole. Čeprav je bil promet stalen, je bila dobava vojaškega materiala nezadostna. Oktobra 1915 so z namenom povečanja kapacitete transporta začeli graditi vojaško konjsko železnico³² od Bohinjske Bistrice do Zlatoroga. Ozkotirna konjska železnica je bila široka 70 centimetrov in dolga 13 kilometrov, položili pa so jo na rob že obstoječe ceste. Vožnja je trajala dve uri, vagoni so vlekli konji s hitrostjo 3 km/h, dnevno pa so lahko pretovorili do 200 ton tovora. Vsak štiriosni vagon sta ob tirih vlekla po dva konja, s katerim sta lahko prepeljala dve in pol tone tovora, kar je bilo veliko več kot pa z običajnimi vozovi. Posadka je bila sestavljena iz nadzornika in zavirača. Da bi bila prepustnost proge čim večja, so vagoni vozili v kolonah po vnaprej določenem voznem redu. Učinek ozkotirnih železnic je bil dvojen. Na eni strani se je povečala učinkovitost prevoza, po drugi strani pa se je zmanjšalo število potrebnih konj. Poleti 1917 so jo zaradi pomanjkanja konj in konjske krme elektrificirali. Tam, kjer ni bilo železnic, so oskrbovalne poti potekale po ozkih cestah in jahalnih poteh. Predvojne ceste in poti iz Bohinja proti Krnskemu pogorju so bile premajhne, zato so že poleti 1915 v zelo kratkem času zgradili ustrezne poti. Najpomembnejša pot je potekala od Savice prek Komne in Bogatinskega sedla do Peskov, poznamo pa še poti od Komne do Črnega Jezera in Vogla. Po teh poteh so vsak dan potovale dolge kolone nosačev z malimi bosanskimi konjiči. Tovorjenje s konji je bilo tu, glede na potrebe, premalo učinkovito in je predstavljalo samo začasno rešitev, tako da so jeseni 1915 zgradili dostavno žičnico od končne postaje konjske železnice do oskrbovalnega mesta pod Bogatinskim sedlom (Budkovič: 29–51). Tudi na primeru tega oskrbovalnega sistema vidimo, da si brez pomoči transportnih konjev ni bilo moč zamisliti učinkovite oskrbe.

Lahko rečemo, da je konjski in nasploh živalski transport v prvi svetovni vojni odigral pomembno vlogo v ohranjanju oskrbovalnih poti in topništva. V logistični aparat se jih je vgrajevalo tam, kjer je bil prevoz s tehničnimi sredstvi neizvedljiv in kjer je bilo tehničnih rešitev premalo. Na vseh bojiščih sveta so bile tovrstne živali hrbtenica logističnih aparatov. Vojni konji so izgubljali svojo tradicionalno bojno vlogo, na drugi strani pa ohranjali svoj pomen v oskrbovalnih kolonah. Ne pretiravamo če rečemo, da bi bili mnogi topovi brez streliva, pehota brez zajtrka, distribucija pošte bi zastala in veliko ranjencev bi ne bilo evakuiranih iz bojišč, če ne bi bilo živalskega transporta. Med vojno je sicer motorni transport naredil velik korak naprej tako v kvantiteti in kvaliteti. Vendar pa je razlogov, zakaj ti niso prevladovali, več. Glede na nestandardiziranost vozil, nezanesljivost, omejeno produkcijo in

³² Pferdelbahn.

nezmožnost premagovanja določenih razmer, bi se bilo zanašati predvsem na motorna transportna sredstva resnično nespametno. Konji in druge transportne živali so demonstrirale, da je bila »kopitna tehnologija« med leti 1914 in 1918 še vedno najboljša rešitev. Bili so prisotni v transportnih oddelkih od začetka do konca vojne ne glede na utrujenost, izčrpanost, težke vremenske in bojne razmere.

3.4 Dobava konj

Totalnost prve svetovne vojne je pomenila popolno podreditev državnih virov, življenja civilistov in živali nenehnemu izčrpavanju. Zmago si je lahko zagotovil le tisti, ki je organiziral boljši sistem proizvodnje, transporta in porabe vojaškega materiala. V kategorijo vojaškega materiala so tako sodili tudi konji. In za kako veliko število uporabljenih konj je šlo, nam nazorno prikazuje spodnja tabela.

Tabela 1: Številke razpoložljivih in mobiliziranih konj v prvi svetovni vojni.

	Rusija	Francija	Velika Britanija in Irska	Nemčija	Avstro-Ogrska	Romunija	Italija
Število vseh konj	22 mil.	3 mil.	3 mil.	4,2 mil.	4 mil.	864.000	742.000
Število mobiliziranih konj	6 mil.	1,9 mil.	1,2 mil.	2,5 mil.	?	?	?

Vir: Buccioli 2003: 61.

Glede na pomembnost konj je bila sposobnost mobiliziranja tako velikega števila konj za transport, izvidništvo in bojne namene odločilnega pomena za učinkovito in zmagovito vodenje bojev v prvi svetovni vojni. Konji so bili za vojne potrebe prav tako nujni kakor strojnice, puške, strelivo, hrana ali topništvo. Toda zakaj v takem obsegu? Delni odgovor ponuja Eugenio Buccioli (2003: 60), ko navaja podatek, da je bilo v povprečju za milijon vojakov potrebnih 400.000 konj. Od tega jih je bilo 90.000 v konjenici, 50.000 namenjenih za

izvidniške in kurirske naloge, 260.000 pa jih je bilo namenjenih za topništvo in oskrbo. Od skupno okrog 11,6 milijona uporabljenih konj v prvi svetovni vojni jih je bilo leta 1916 okoli milijon v konjenicah, ostali pa so služili v izvidniških, transportnih, topniških in drugih enotah (Gardiner 2006: 15). Vsaka država si je na svoj način prizadevala zagotoviti potrebno količino konj. Kot bomo videli kasneje je obstajalo več vzvodov. Običajno so države najprej uvajale popis, nato rekvizicijo domačih civilnih konj, spet drugod najdemo vojaške hleve polne najžlahtnejših konj. Ko so države izčrpale domače vire konj, so se morale podrediti mehanizmu trga znotraj držav, poleg tega pa so se morale začeti ozirati po tujih trgih. Tako lahko ločimo dva osnovna modela oskrbovanja s konji. Britanski, ki se je zaradi svoje pomorske premoči zanašal na prekomorsko dobavo konj in nemško-avstroogrski tip, ki je temeljil na kakovostni domači čredi in na konjih pridobljenih na okupiranem ozemlju.

Poglejmo si najprej sistem dobave vojnih konj v Veliki Britaniji. V 19. stoletju je bila nabava konj v britanski vojski skrb posameznih regimentov in njihovih poveljnikov. Obstajalo je rivalstvo med regimenti za boljše živali in ni bilo neobičajno za poveljujoče oficirje, da so plačali iz svojega žepa zato, da so bile njihove enote opremljene z najboljšimi konji. Leta 1887 se je britanska vojska odločila, da je tak pristop neprofesionalen in je za nabavo konj ustanovila remontni oddelek,³³ hkrati pa so leta 1888 z obrabnim zakonom³⁴ v primeru grožnje nacionalni varnosti uvedli rekvizicijo živali. Remontni oddelek je bil del vojaškega britanskega ministrstva s pomočjo katerega so centralizirali nabavo konj. Lastnike so vzpodbujali k registraciji živali in jim v primeru vojne zagotavljali denarno povračilo. Vzporedno z reformo je potekalo ustanavljanje domačih konjskih rezerv. Zato, da bi vzpodbujali rejo domačih konj primernih za vojne namene, je bila leta 1888 ustanovljena posebna komisija, ki je financirala lastnike kakovostnih žrebcev. Kljub tem ukrepom je začetek burske vojne leta 1899 postavil remontni oddelek pred velik izziv. Mirnodobna dobava naj bi znašala okoli 2.500 konj letno, vendar pa je bil prisiljen ob začetku vojne za vojsko nenadoma zbrati 217.000 konj in 94.000 mul. V rezervi je bilo komaj 14.500 konj tako, da je bil potreben vstop na odprti trg. Nakupne komisije remontnega oddelka so bile poslane v Združene države Amerike, Kanado, Avstralijo, Argentino, Španijo in Avstroogrsko monarhijo. Z nakupi na prekomorskih trgih so tako zagotovili tri četrtine vojaških potreb po konjih in vse potrebe po mulah. Glede na cene in količine nabavljenih živali lahko rečemo, da je bila takšna poteza ekonomsko upravičena. Povprečna vsota plačana za konja med bursko vojno je znašala 25 funtov. Za primerjavo je stal konj v Ameriki 10 funtov, 28 funtov v Kanadi, 15 funtov so odšteli za konja v Avstraliji, medtem ko je na domačem trgu stal 45

³³ Remount department.

³⁴ National defence act 1888.

funtov. Po koncu burske vojne je bila rezerva britanskih konj dvignjena na 25.000, nekoliko večji poudarek je bil dan domači reji. Med drugim si je vlada prizadevala zmanjšati izvoz konjev in je celo izvajala ukrepe za omejevanje razvoja motornega transporta, saj so se bali da bi razvoj motornih vozil vodil v pomanjkanje vlečnih konjev primernih za vpoklic. Ob začetku prve svetovne vojne je bil remontni oddelek z izkušnjo burske vojne pripravljen na porast povpraševanja (Singleton 1993).

Basile Clark (1917) navaja, da je britanska vojska ob izbruhu vojne velik delež konj sprva odkupila v industriji, kmetijstvu in avtobusnih podjetjih, saj so v tistem času prehajala na motorna vozila. Z vojaškim odlokom S 115,³⁵ ki ga je podpisal premier Herbert Henry Asquith, pa so vpeljali rekvizicijo. Konji so bili zaplenjeni v zameno za odškodnino s privoljenjem lastnika ali brez. Večina lastnikov konj je v tem dejanju videla višji državni interes in se ni upirala. Nekaj časa po izbruhu vojne so bili tako trgi in ceste Velike Britanije ogromna zbiralna postaja konj namenjenih za vojsko. Vlada je v namen izvajanja zaplembe ustanovila posebne komisije, sestavljene iz ljudi z ugledom in znanjem o konjih. Med njimi najdemo dobro podkovane rejce in trenerje konj, sodnike s konjskih sejmov, mojstre lovov na lisice in podeželsko plemstvo. Na terenu so imeli ob sebi majhno tanko črno knjižico z navodili o nakupnem postopku in poolastilo, ki jim je omogočalo nabavo kateregakoli konja. Vsak kupec je bil odgovoren za določeno območje, ki ga je najbolje poznal. V pomoč jim je bil zadnji popis konj v tem okolišu. Popis so pripravili uradniki in policija, izkazoval pa je število ter lastnike vseh obstoječih konj. Naslove so obiskali, odvzeli konje in na ta način je bila zbrana prva pošiljka konj. Vsako mobilizacijsko območje je imelo po eno ali več zbiralnih postaj. Tako kot pri nakupu konj, so tudi pri zbiranju in transportu sodelovali civilisti. Z velikimi naporji jim je uspelo ciljno številko zbrali v pičlih 12 dneh. Še več, prvih 150.000 konj, ki so jih zagotovili, so lahko sproti nadomeščali tako, da je domača zaloga konj zadostovala še za 3-mesečne potrebe vojske. Že od začetka vojna pa je bilo jasno, da kljub veliki populaciji konj v Veliki Britaniji tako velikega števila ne morejo potegniti v vojno, saj bi to močno okrnilo domače transportne in industrijske kapacitete. Ponovno so morali vzpostaviti trgovske povezave iz časov burske vojne.

Da je bila mobilizacija konj in drugih živali pogost pojav tudi na naših tleh, pričajo mnogi spomini. V Tedenskih slikah (Živali na vojni, 1914) lahko beremo: „*Kdor je gledal minule tedne v dobi mobilizacije po ulicah krdela konj, se mu je čudno zdelo, koliko teh živali jemljejo v vojne svrhe. Mnogo, mnogo lastnikov konj je moralo prepustiti svoje živali vojnemu*

³⁵ Gre za vojaški odlok, katerega del je tudi rekvizicija živali v vojne namene. Requisition of emergency for the provision of carriages, animals and vessels for the purpose of completing the war establishment of his majesty's forces (Clarke 1917).

erarju. Prišli so možje, izmerili, pregledali in odgnali konja tja med stotine drugih. In že par dni nato je videl ta ali oni svojega konja, kako vozi top ali trenski voz ali pa celo, da ga jaha vojak.“ Vasja Klavora piše (1994: 214): „Znano je, da je že ob začetku vojne napovedi zaledna vojaška oblast mobilizirala za potrebe vojske tovarno živino in vozove, motorje in motorna vozila.“ Tudi Budkovič (1999: 144) v zvezi z oskrbovalno linijo, ki smo jo predstavili v prejšnjem poglavju, pravi: „Avstroogrška vojska se je do italijanskega napada bojevala na dveh frontah – v Rusiji in Srbiji. Na novo nastali tretji fronti je močno primanjkovalo vojaštva, še bolj pa nosačev za oskrbovanje čet v visokogorju. Takoj po italijanskem napadu so med domačini mobilizirali vse vrste vpreg ter civilne voznike in nosače. Več tednov so morali pod vojaškim poveljstvom voziti tovor z železniške postaje v Bohinjski Bistrici do Ukanca, od tam pa proti Krnu, vse do prvih bojnih postojank.“ Usoda nekega Antona Gostiše, iz Gorenje vasi pri Logatcu, je bila zaradi mobilizacije sledeča: „Po začetku prve svetovne vojne leta 1914 še ni bil dovolj star, da bi moral k vojakom, vpoklicali pa so ga kot voznika z obema domačima konjema. Z vozom in konjema je za vojaške potrebe vozil vse do Zemuna, tam pa je zbolel. Vrnil se je domov, konja pa sta ostala v vojski. Mobilizirali so ga leta 1915. Postal je vojak 17. pehotnega polka »kranjskih Janezov«.” (Švajncer-Trček 2007: 30) Takšnih in podobnih usod konjev in njihovih lastnikov je bilo še mnogo.

Tabela 2: Število uporabljenih konj v britanski vojski.

Velika Bitanija	Število konj
1914	204.628
1915	883.134
1916	744.140
1917	878.344
1918	827.506

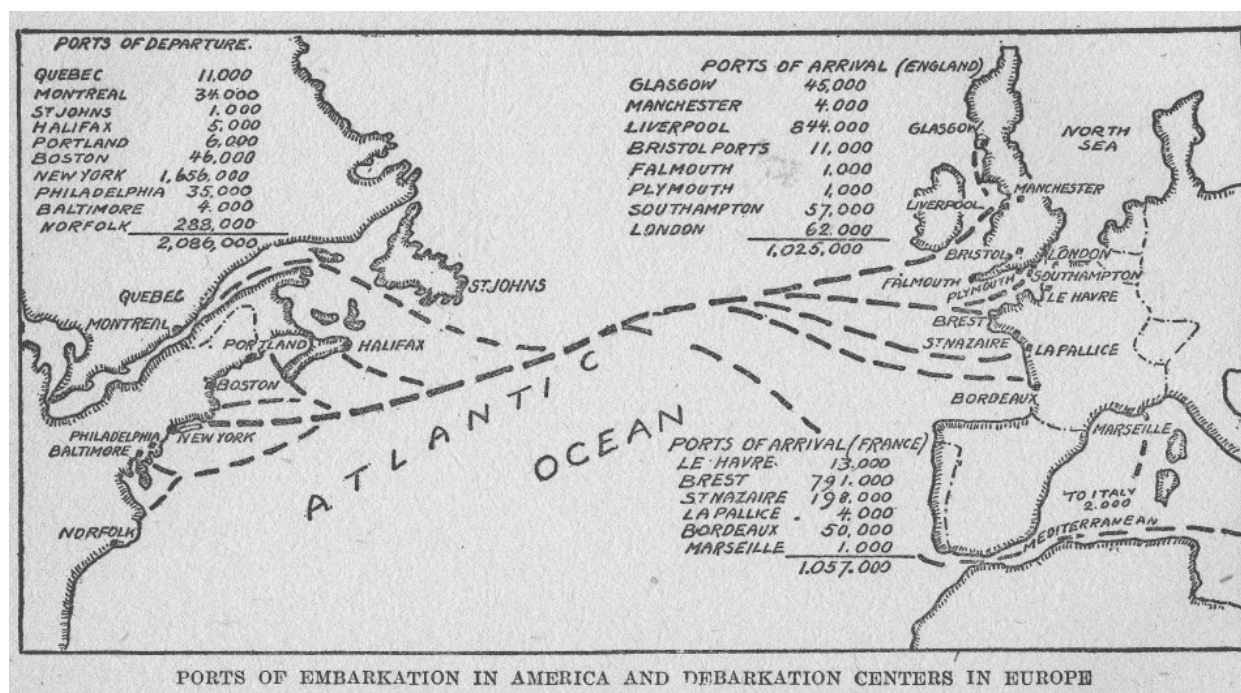
Vir: Hönel in Tschachler 2006: 20.

Vendar pa je imela vsaka mobilizacija živali svoje omejitve in premagovanje teh omejitev, se je izkazalo za odločilni dejavnik zagotavljanja zadostnega števila konj. Britanska vojska se je po začetnih mesecih vojne, ko je postalo jasno da bo vojna zahtevala veliko večje število konj, odločila za mehanizme trga. Na ta način ji je uspelo ohranjati zadostno število konj ves čas vojne (glej tabela 2). Singleton (1993) navaja, da je vojska znotraj Velike Britanije med leti 1914 in 1920 pridobila le 469.000 konj, vse ostalo je bila prisiljena uvoziti. Usmerili so se na

21 milijonsko populacijo „jenkijev“³⁶ v Severni Ameriki. Ti so skupno sestavljali kar dve tretjini vseh britanskih vojnih konj. Pred odločitvijo za usmeritev na ta trg je bilo veliko pomislekov v zvezi s tem, ali bo ameriška politika nevtralnosti vplivala na trgovino z živalmi, vendar so potem že v novembru 1914 vzpostavili pisarne remontnega oddelka v Kansas Cityju, Denverju, St. Luisu, Chicagu in Fort Worthu. Glede na to, da je šlo za velike številke konj in mul, so se morali Britanci povezovati z že obstoječimi podjetji. Med leti 1914 in 1918 je tako v Evropo vsakih 36 ur odplul tovor 500 do 1000 konj. Skupno so Britanci za nabavo konj iz Združenih držav Amerike porabili 36,5 milijonov funtov. Stroški prevoza živali so znašali približno deset funtov po glavi, kar je predstavljalo nekje četrtno vrednosti konja. Skupna cena enega konja iz Amerike je znašala 40 funtov in v primerjavi s 50 funti v Angliji, so stroški ravno izenačili ceno. Ob vstopu Združenih držav Amerike v vojno so Američani in Britanci ustanovili skupni komite za sodelovanje, nabavo in dobavo konj. Centraliziranje nabave in distribucije živali se je izkazalo za zelo uspešno ekonomsko potezo. Britanski remontni oddelek ni oskrboval le britanske in ameriške vojske, temveč je dobavljal živali tudi drugim državam: Kanadi, Belgiji, Avstraliji, Novi Zelandiji in Portugalski. Ko so na primer novozelandske ekspedicijske sile odplule v Evropo, so jih spremljali njihovi konji. Ko pa so jih morali nadomeščati s svežimi konji iz Nove Zelandije, se je to izkazalo za zamudno in drago rešitev, saj so jih lahko ceneje dobavljali Britanci iz Severne Amerike. Remontni oddelek je postal veliko multinacionalno podjetje in je bil vodilni igralec v interkontinentalni konjski trgovini.

³⁶ Tako so britanski vojaki poimenovali konje prepeljane iz Združenih držav Amerike.

Slika 7: Številke in poti dobave konj iz ameriških v evropska pristanišča.

Vir: <http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~gregkrenzelo/leonardpatrickmurhpy.html>
(26.2.2008).

Singleton (1993) navaja, da je bila tudi v Nemčiji pred prvo svetovno vojno tradicija, da je vsak regiment nabavljal svoje konje. Nov sistem, ki je vključeval redni cenzus in nadzor nad vsemi konji v deželi pa je bil vpeljan okoli leta 1900. Živali so bile ocenjene in narejen je bil popis domače konjske črede. Komisija za popis konjev je bila ustanovljena za vsak korpus posebej zato, da je bolj podrobno določila državno rekvizicijo na svojem mobilizacijskem območju. Na podlagi popisa so v primeru vojne v zameno za odškodnino izvedli rekvizicijo konj. Avtor ugotavlja, da so imeli Nemci odlično nacionalno čredo, katere primarna funkcija je bila zagotoviti primerno dobavo kvalitetnih jahalnih in vlečnih konj. Razplod so vzpodbujali tako, da so izbrane žrebce, mnogi od njih so bili uvoženi iz Velike Britanije, ponujali kobilarnam po nižjih cenah. Ponujene so bile tudi druge oblike podpore in pri odkupih vojska ni varčevala. Dogajalo naj bi se celo to, da so v primeru če se je konj izkazal za nadpovprečno dobrega, plačali več, kot pa je lastnik zanj prvotno zahteval. Na začetku leta 1900 je bila obremenitev državne blagajne za takšen sistem 190.000 funtov letno, medtem ko je britanska vlada subvencionirala domačo čredo z zgolj 5.000 funti letno in 40.000 funti leta 1911. Mnogi strokovnjaki so britansko politiko kritizirali, vendar se je v burski in potem še v prvi svetovni vojni potrdilo, da kvalitetna domača čreda ni pogoj učinkovitega zagotavljanja konj. Narod, ki nadzira pomorske poti, lahko zagotavlja velike količine konj po zmerni ceni iz

različnih delov sveta. Velika Britanija je lahko zaradi pomorske premoči zanemarjala domačo rejo v večji meri kakor Nemčija.

V Nemčiji naj bi bilo vprašanje dobave vojnih konj sistemsko rešeno že od leta 1904. Zagotavljanje zadostnih števil konjev naj bi tu prav tako temeljilo na domačem sistemu reje. Nemčija je bila razdeljena na remontne province,³⁷ od katerih sta bili najpomembnejši provinci Hannover in Prusija. Slednji sta pred vojno zagotavljali konje primerne za vse rodove vojske: od lahkih konj primernih za huzarje, do težjih za kirasirske regimente, topništvo in transport. S tem so zagotavljali 50 do 55 odstotkov konjev, ostalo pa so kupovali na domačih in tujih trgih (Satter 2004: 58–59). Podoben sistem domače konjereje je imela Avstroogrška monarhija. Sistem je bil militariziran že ob koncu 19. stoletja. Šlo je za preplet vojaških in civilnih konjerejskih ustanov. Ustanovljeni so bili posebni depoji za kvalitetne žrebce, civilne kobilarne pa so bile po večini podrejene vojski. Tako je bilo pred prvo svetovno vojno primernih žrebcev za razplod v avstrijski polovici 2.000, v ogrski polovici pa okoli 3.000. Kakovost vzreje naj bi bila ena izmed najboljših v svetovnem merilu. V celotni Avstroogrški monarhiji je bilo na predvečer vojne štiri milijone primernih konj, od tega jih je bilo takoj vpoklicanih 600.000. Samo v ogrski polovici je bilo nekaj več kot dva milijona konj. V avstrijskih polovici pa najdemo leta 1914 sledeče število konj: Spodnja Avstrija 145.107, Gornja Avstrija 62.003, Solnograška 11.710, Štajerska 62.408, Koroška 30.020, Kranjska 27.153, Trst 2.758, Goriška in Gradiška 6.237, Istra 4.026, Tirolska 22.558, Vorarlberg 3.243, Češka 250.428, Moravska 140.090, Šlezija 31.796, Galicija 905.807, Bukovina 70.041 in Dalmacija 26.520, kar zneso skupaj 1.802.848 konj. Avstroogrška vojska je 40 odstotkov konjev pridobila z omenjenim sistemom vojaških in civilnih kobilarn, 60 odstotkov pa so preko remontnih komisij³⁸ nakupovali na domačih in tujih trgih. Cene konj v Avstroogrški monarhiji so na predvečer vojne znašale 950 kron za artilerijske konje, 1.200 kron za najtežje konje, za ostale konje 800 kron in za tovarne konje 500–600 kron. Nekateri oficirski konji pa so bili vredni celo do 3.000 kron (Hönel in Tschachler 2006: 23–25).

Postopoma pa je začela domača zaloga konj v Nemčiji in Avstroogrški monarhiji drastično upadati, zato se je morala vojska posluževati drugih metod. Pogosti so bili zasegi. Singleton (1993) navaja, da se je število konj, mul in oslov v območjih, ki so jih okupirali Nemci, zmanjšalo za 375.000 živali. Ardenski vlečni konji so bili še posebej zaželeni v nemških transportnih in topniških enotah. Drug način pridobivanja konj za nemško vojsko so bili večji nakupi izven Nemčije. Satter (2004: 63) navaja, da so Nemci že od leta 1915 kupovali konje

³⁷ Remontenprovinzen.

³⁸ Remontenassenkommissionen.

na Švedskem, Danskem, v Avstroogrski monarhiji in drugod. Zlasti pomembna je bila leta 1918 Ukrajina, saj so tam pridobili 140.000 konj (Singleton 1993). Glede na pogosta poročila o pomanjkanju konj pa se zdi, da sta imeli nemška in avstroogrška vojska večje probleme z zagotavljanjem zadostnega števila in predvsem njihovo oskrbo. Mnogo konjeniških regimentov je bilo razpuščenih samo zaradi pomanjkanja konj. Primanjkovalo jih je v topniških in transportnih enotah. Celinska blokada in obkroženost v celinski Evropi sta prizadeli celoten vojaški napor centralnih sil, tudi dobavo in oskrbo konj. Na drugi strani pa je Velika Britanija brez večjih problemov dobavljala konje in krmo svojim ter zavezniškim enotam.

Slika 8: Mobilizacija avstroogrskih konj v Ennsu, julija/avgusta 1914.

Vir: Razglednica iz zasebne zbirke dr. Walterja Lukana.

Prepustimo se sedaj poti, ki jo je moral prepotovati nek konj iz Amerike, preden je lahko priskočil na pomoč zavezniškim enotam. Basil Clarke (1917) je bil prisoten pri celotni poti konja, od rodniških pašnikov do frontne črte in jo je tudi podrobno opisal. Nabavno telo britanskega remontnega oddelka, ki se je imenovalo britanska komisija za nakup konjev,³⁹ se je povežalo z vodilnimi ameriškimi trgovci s konji in z njimi sodelovalo. Te velike farme so se odzvale z lojalnostjo in značilnim ameriškim poslovnim entuziazmom. Svojo infrastrukturo

³⁹ British horse buying commission.

in ogromne črede konj so jim dali z veseljem na razpolago, saj so si obetali velike zasluške. Skupaj z Britanci so vzpostavili celotno infrastrukturo za lažje in učinkovitejše trgovanje. Guyton & Harrington Mule Co. je bila samo ena izmed takšnih farm. S svojimi prodajnimi depoji in hlevi za hranjenje v več kot ducat mestih in z več stotimi kupci konj stalno na terenu, je bilo to veliko podjetje, ki je lahko naenkrat na vseh svojih posestih vzdrževalo do 100.000 konj in mul. Kupci omenjenega podjetja so potovali po državi in kupovali primerne živali neposredno od rejcev konj. S tem so zniževali stroške in zagotavljali kvalitetnejše konje. Po nakupu so jih s posebnimi tovornjaki ali vlaki prepeljali v najbližji zbiralni depo, kjer so jih pregledali tako veterinarji podjetja, kakor tudi veterinarji vlade Združenih držav Amerike. Čreda konj je bila ob prihodu izolirana v ločenih stajah, tam so se konj spočili, poleg tega pa so jih dnevo preverjali glede bolezni. Ameriški konji so bili namreč znani po izredni občutljivosti na pljučnico. Člani podjetja so opravili selekcijo konj s primernimi standardi v višini, kondiciji ter zdravstvenim stanjem in jih na borzi prodali nakupni komisiji. Na živalski borzi je imela britanska nakupna komisija posebne prednosti tako, da je lahko preverila živali še pred prodajo, poleg tega pa je imela tudi pravico do »prve izbire«. Nakupna komisija, ki je bila sestavljena iz britanskih veterinarskih strokovnjakov, komisarja in kupca, je na borzi opravila še svoj pregled. Komisar je ukazal vsakega konja osedlati in pognati, da je videl primerno gibanje, moč in hitrost. Šele po pregledu britanskega veterinarja so se odločili za nakup. Kupljene konje so odpeljali v posebne izpuste, kjer so jim vžgali znamenja⁴⁰ britanske vojske in inicialke kupca, tako da je bila razvidna odgovornost kupca. Nato so odšli na striženje grive in repa. Vsako žival so podvrgli strogim testom za odkrivanje problematične ophthalmije⁴¹ preden so jih odpeljali na območje britanske vojske, kjer so se hranili in čakali na transport. Na primeru tega podjetja je bila velikost območja 60 kvadratnih kilometrov pašnikov. Kapaciteta oskrbe je bila 25.000 konjev in mul. Na območju se je nahajala vsa potrebna infrastruktura, vključno z veterinarsko ustanovo in železnico. Za hranjenje konj so bila postavljena ogromna pokrita skladišča sena. V času hranjenja je bilo na delu do 100 vozov, 400 konjev in 200 mož.⁴² Ti možje so poleg skrbi za konje opravljali tudi policijske in patroljne naloge, saj so poskušali nemški agentje že tu omejevati angleško dobavo konj. Ni bilo redko - tako Clarke - da so poskušali v hrano ali vodna zajetja zamešati bakterije ali pa so poskušali v krmo zanesti jeklene špice podobne ribjim trnkam. Ob odhodu so konje zbrali in odvedli v centralno postajo. Tam so jih natovorili v kompozicije po 30 vagonov, v vsak vagon je šlo po 25 konjev. Potovanja so bila včasih dolgotrajna in naporna, tako da so se redno

⁴⁰ Znamenje je bilo sestavljeno iz široke puščice. Gre za znak, ki je bil na vsakem predmetu britanske vojske, od topov do odevi.

⁴¹ Ophthalmija je bakterijska poškodba oči.

⁴² Zaposlene na takšnih depojih so imenovali round-up men ali chigoe boys.

ustavljali za hranjenje, pitje in počivanje, saj se je izkazalo, da so jih tako na cilj pripeljali brez večjih posledic in ne preveč utrujenih za nadaljno plovbo. Vkrcevalno пристanišče je bila kilometer dolga zidana obala z hlevi. Za njimi so bili pašniki in prostor za hranjenje. Takšen objekt je omogočal kapaciteto 12.000 konj. Ob prihodu so konje zaprli v prostore za obalo. Britanski veterinarji so jih pregledali, če so vsi prispeli nepoškodovani in zdravi. Konje so nato poslali v izolirane izpuste. Klima tu je bila tako ugodna, da je bilo možno celoletno hranjenje na prostem in živali, kupljene na severu Združenih držav Amerike, so si tu lahko opomogle (Clarke 1917).

Slika 9: Zbiralna postaja Camp Lee, Virginia, Združene države Amerike. Kapaciteta 10.000 konj.

Vir:

<http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~gregkrenzelok/veterinary%20corp%20in%20ww1/veterinary%20corp%20in%20ww1.html> (26.2.2008).

Dan odhoda preko Atlantika je ponujal živahen prizor. Medtem, ko se je približeval parnik, je bila na nogah celotna organizacija. Člani britanske komisije so bili v prostoru za hranjenje, kjer so izbirali konje za odhod. Možje so jih lovili in jih vodili v posebne ograde. Nato so odbrane konje naložili na ladjo. Ladje so lahko natovorile od 500 do 1000 konj ali mul. Ta, ki jo opisuje Clark, je imela dve nadstropji in je lahko sprejela 700 živali. Mule so natovorili

spodaj, saj so prenašale potovanje mirneje, medtem ko so konje prevažali zgoraj, kjer so bili pogoji boljši. Konje so zaprli v ograde po pet ali šest, z glavami obrnjenimi navzven proti hodniku, ki je tekel okoli ladje. Na poti so bile živali pod poveljstvom kondukterja⁴³ in 40 mož. Razdeljeni so bili v skupine in vsaka skupina je bila odgovorna za napajanje, hranjenje ter druga opravila. Kondukter je odgovarjal za svoj tovor in je bil plačan glede na uspešno prepeljan tovor. Vsak izgubljen konj je bil zanj izguba, zato je dobro skrbel, da so bili vsi konji preskrbljeni z vodo in hrano ter da je bilo potovanje kar se da udobno. Večjih kirurških posegov na ladji ni bilo moč izvajati. Vse, kar so lahko naredili s poškodovanimi živalmi je bilo to, da so jim olajšali potovanje. Najpogosteje so si konji poškodovali noge in v takih primerih, so jih s posebnimi nosili pripeli na kljuko. Preveliki valovi so bili nevarni, malo valovanja pa je bilo celo zaželjeno, saj so se lahko konji vsaj minimalno gibali medtem ko so se morali boriti z ravnotežjem. Nekajkrat se je zgodilo, da so ladje potopile nemške podmornice, zato so jih kasneje opremili s topovi in dodatno posadko (Clarke 1917). Natančno so izgube živali na morju znašale 5.589, kar znese zgolj 1,1 odstotka vseh poginulih britanskih konj (Hönel in Tschachler 2006: 20–21). Nekateri konji so tako že na poti okusili »slast« vojne. Eni izmed njih so bili nervozni, drugi mirni in izkazalo se je, da so tisti bolj mirni ugodno vplivali na nervozne konje. V trenutku, ko so konji prispeli v Anglijo, so skrb v celoti prevzeli britanski strokovnjaki. Veterinarski oficir je med izkrcavanjem pregledoval konje. Bolni ali ranjeni konji so bili odbrani in poslani v bolnišnice. Prispeli konji se niso pomešali z ostalimi, temveč so jih zopet nekaj dni opazovali. Izmerili so jim temperaturo in izvedli test za smrkavost.⁴⁴ Po dveh dneh pregledov so jih izpustili na pašnike in to so bile tudi njihove zadnje „počitnice“. Ko so si opomogli so jih najprej očistili z vodo in milom. Kopita, grive in repe so obstrigli, razen če so bili namenjeni za konjenico in jih podkovali. Sledilo je obdobje priprave, hranjenja in urjenja. Obdobje priprave je trajalo štiri tedne. Potem so jim izmerili težo, velikost in splošno pripravljenost ter jih dodelili rezervnim enotam; bodisi konjenici, topništvu ali transportnim enotam. Tam so se urili vsaj še naslednjih šest tednov, več v primeru konjenice, kjer je urjenje trajalo nekoliko dlje. Končno je prispel odločilni dan. Odpeljali so jih v britanska pristanišča in od tam čez Rokavski preliv. V Franciji so v baznih depojih čakali na zamenjavo in odhod na fronto (Clarke 1917).

V prvi svetovni vojni je bila učinkovitost delovanja vojska močno odvisna od količine konj in njihove oskrbe. Velikega pomena je bilo oblikovati dober, stalen in učinkovit sistem dobave konj. Zaveznikom je zaradi celinske blokade centralnih sil uspelo prevladati tudi na tem področju. Vojna je ustvarila mednarodno konjsko ekonomijo v kateri je bil glavni akter

⁴³ Kondukter je bil običajno veterinar ali pa vsaj dober poznavalec konj.

⁴⁴ Smrkavost je nalezljiva bolezen kopitarjev z razjedami v nosu in na koži.

britanski remontni oddelek. Centralne sile so sicer imele dobro začetno zalogo konj, vendar pa se je očitno zaradi velike obremenitve konj in slabše oskrbe, njihovo število hitro zmanjševalo. In ko so se domače zaloge konj izčrpale, so bile centralne sile nemočne, antanta pa se je lahko zanašala na neomejene zaloge ameriških konj.

3.5 Oskrba konj s krmo

Veliko težavo je predstavljala že sama vzpostavitev učinkovitega sistema dotoka dobrih živali. Toda ko so bile živali v vojski in zlasti na bojišču, se je pojavil še večji problem. In sicer, kako za njih skrbeti in jih ohranjati v dobrem stanju. Bistvenega pomena pri tem je bila redna in kvalitetna krma ter dobro organizirana veterinarska oskrba. Glede na prejšnje vojne je bila prva svetovna vojna, kar se tiče veterinarske oskrbe konj, veliko bolje organizirana, zato pa je bilo toliko več težav z redno oskrbo s krmo. Konji in ostale živali so se v prvi svetovni vojni srečevale z običajnimi težavami iz civilnega življenja in z malo manj običajnimi težavami, značilnimi za razmere prve svetovne vojne. Poleg različnih nalezljivih bolezni, od dihalnih bolezni, grip, do garij, smrkavosti in kolik, so na živali prežale nevarnosti eksplozij, strelav, bodečih žic in bojnih plinov. Drugi dejavniki povzročanja bolezni ali smrti so bili odvisni od okolja, v katerem so živali delovale. Če jih je lahko na vzhodni in zahodni fronti pestil hud mraz in pomladansko blato, pa so na Bližnjem Vzhodu živali podlegale vročinam, insektom in pomanjkanju vode.

Zanimivo je, da so bile številke poginulih konj zaradi neposrednih bojnih vplivov relativno majhne. Največ poginulih konj in drugih živali v prvi svetovni vojni ni bila posledica ognja ali plinov, kot bi morda pomislili v prvem trenutku. Temveč so se lahko živali prve svetovne vojne najbolj bale počasne in mukotrpne smrti zaradi lakote. Lakota in nadpovprečna obremenitev jih je vodila v hude oblike izčrpanosti. Mnogo konj je poginilo preprosto tako, da so se zaradi izčrpanosti zgrudili ob rob ceste. Izčrpanost pa jih je vodila v neodpornost in ko se je pojavila epidemija ali ko je pritisnil mraz, je smrt kosila množično. Redno in kvalitetno hranjenje je predstavljalo velik problem ves čas vojne. Zaloge hrane so bile vsaj tako dragocene, kakor v naslednjih vojnah nafta. Glede na to, da konj poje približno desetkrat več kot človek, je dobava sena ter ovsas pomenila veliko breme za vojaški transportni sistem. Hew Strachan (2003: 170) celo navaja, da je Britanija na fronto v Francijo glede na tonažo, poslala več sena in ovsas kot pa streliva.

Slika 10: Avstroogrška transportna kolona prevaža seno.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

John Singleton (1993) ugotavlja, da so se z velikimi problemi z oskrbo živali soočale vse v vojno vpletene sile. Najbolj pa centralne sile, zlasti Nemčija, ki je bila že pred začetkom vojne največja uvoznica žit. Ob celinski blokadi je bila tako povsem odvisna od domačega pridelka, okupiranih območij in zaveznic, tako da se je s podaljševanjem vojne zaradi pomanjkanja krme resno postavljala pod vprašaj delovna sposobnost konjenice in konjeniškega transporta. Že ob začetku vojne se je po Schlieffenovem načrtu predvidevalo, da bi se nemška konjenica oskrbovala iz zaseženih belgijskih in francoskih zalog krme. To je lahko delovalo vse dokler so bile vojske mobilne. Brž ko so se fronte ustalile in ko so enote porabile vse zaloge, je bilo potrebno ves material prepeljati iz zaledja. Alfred Satter (2004: 55) navaja, da je bilo pri najhitreje napredujočih nemških enotah pomanjkanje krme problem že po treh dneh od začetka prodiranja. Tekom vojne je postajal vojaški aparat vedno bolj pogolten, vsakoletni pridelek v Nemčiji in Avstroogrski monarhiji pa je močno upadal. Zlasti problematične so bile dolge in ostre zime, kakršni sta bili tisti na prelomih let 1916–1917 in 1917–1918. Samo v zimi 1916–1917 naj bi v avstroogrski vojski zaradi mraza in podhranjenosti poginilo 50.000 konj (Hönel in Tschachler 2006: 295). Mnoge vojaške operacije so bile zaradi slabše mobilnosti, ki je bila posledica podhranjenosti konj in drugih živali, ovirane. Tako na primer nemška divizija aprila 1918 pri Armentièresu, severozahodno od Lilla, ni bila sposobna

izvesti svojega manevra (Satter 2003: 57). V tej pomladanski nemški ofenzivi je bil eden izmed stranskih ciljev tudi zaseg britanskih zalog krme in na ta način zagotovitev oskrbe nemških konjev. Vojske so se pomanjkanju krme prilagajale na več načinov. Del nepotrebnih konjev so odprodajali na licitacijah. Poleg tega pa so redno krmo zmanjševali in zamenjevali z različnimi nadomestnimi krmami: žitaricami slabše kvalitete, krompirjevimi olupki, listjem in celo žaganjem, kar pa je seveda povečevalo odstotek izčrpanih in obolelih živali.

Tabela 3: Zmanjševanje obroka hrane živali v avstroogrski vojski 1914–1918.

	1914	1916	1918
Majhni konji	poln obrok: 4 kg ovsa / normalen obrok: 3,5 kg ovsa / rezervni obrok: 2,5 kg ovsa in 3 kg sena	2,2 kg zrnja ⁴⁵ in 3 kg sena	0,75 kg zrnja in 2,5 kg sena slabše kvalitete
Srednji konji	poln obrok: 6 kg ovsa / normalen obrok: 5 kg ovsa / rezervni obrok: 3,5 kg ovsa in 3 kg sena	3,2 kg zrnja in 3 kg sena	1,5 kg zrnja in 3 kg sena slabše kvalitete
Težki konji	Poln obrok: 7 kg ovsa / normalen obrok: 7 kg ovsa / rezervni obrok: 5 kg ovsa in 12 kg sena	5 kg zrnja in 12 kg sena	3 kg zrnja in 5 kg sena slabše kvalitete
Mule in osli			0,75 kg zrnja in 2,5 kg sena slabše kvalitete

Vir: Hönel in Tschachler 2004: 296–297.

Tudi zavezniki so se srečevali s problemi pomanjkanja krme. Ronald Bruneau (2005) navaja, da je lahko Francija s svojimi kapacitetami v miru preskrbela vse svoje vojne konje. Problemi v vojni sestavi pa so se začeli pojavljati že ob začetku vojne, saj je vojna izbruhnila sredi zorenja pridelkov. Z dolgotrajnostjo vojne in večjim številom uporabljenih konj je kmalu začelo primanjkovati ovsa in drugih žitaric. Uvoz je bil nujen in večino žitaric so pridobili iz Severne Afrike, seno pa že od leta 1915 iz Severne Amerike. Zlasti problematična je bila zima leta 1916–1917 in podmorniška aktivnost, ki je omejevala dobavo sena iz Združenih držav Amerike in Kanade. Singleton (1993) navaja, da je britanska vojska prav tako večino sena in krme prepeljala iz Velike Britanije ali Severne Amerike. Seno in oves sta bila za transport še posebej problematična, kljub uporabi mehanskih stiskalnic in drugih tehničnih rešitev. Vojno ministrstvo in ministrstvo za ladjarstvo sta bila zaradi tega stalno v konfliktu. Medtem ko je

⁴⁵ Gre za mešanico žit.

bilo prvim v interesu blagostanje konj, je drugo zaradi ekonomičnosti težilo k zmanjševanju tovora hrane. Kako problematična je bila oskrba s krmo, nam pove naslednji zaplet. Leta 1917 je bilo pomanjkanje krme pri zaveznikih vzrok za omejeno izvajanje vojaških operacij. Nemška podmorniška aktivnost je ovirala dobavo ovsa iz Severne Amerike, poleg tega pa je bila v Italiji predvidena slaba žetev. Do junija 1917 so zaloge ovsa v Evropi usahnile. V Veliki Britaniji in Irski je sicer bilo še veliko rezerv ovsa, vendar pa ga vlada ni bila pripravljena odstopiti svojim zaveznikom. Seno in oves sta bila v Veliki Britaniji racionirana, kljub temu je povprečen delovni konj še naprej užival večje obroke, kot pa njegov celinski vojaški »kolega«. V povprečju je britanski vlečni konj poleg sena dobil štiri in pol kilograme ovsa na dan, kar je bilo še vedno več kot pri Francozih - tri kilograme - in pri Italijanih - samo en in pol kilograma ovsa. Francozi in Italijani so bili zaradi tega ogorčeni in so pritiskali na Britance k pravičnejši razdelitvi krme. Šlo je celo tako daleč, da so se Francozi in Italijani pritožili na poveljstvo antante. Jilly Cooper (2000: 52) ugotavlja, da so imeli velike težave s preskrbo tudi drugod. V južni Afriki na primer je bilo leta 1915 zaradi vročine in motene dobave krme 60.000 primerov izčrpanih in podhranjenih živali.

Slika 11: Podkovanje vozarskega konja avstroogrske vojske.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Poleg primerne krme je bila bistvenega pomena oskrba z vodo - dnevno naj bi konj popil vsaj 20 litrov vode - nega, kovaštvo in druga opravila. Na zahodni in vzhodni fronti vode ni primanjkovalo, so se pa pojavljali drugi problemi. Ko so se fronte ustavile, je bilo potrebno napeljevati vodovode. Občasno jo je bilo toliko, da je poplavljala jarke in prej prevozne ceste spreminjala v prava močvirja. Ni bilo redko, da je živo blato za vedno požrlo kakšnega konja skupaj z vozom in vojaki. Pozimi je voda zmrzovala, problematična je bila oskrba v visokogorju. Na Bližnjem Vzhodu in v Afriki je bila voda strateškega pomena. Poleg krme in vode je bila glede na vojaške predpise obvezna nega in česanje. Konjem se je bilo potrebno posvetiti vsaj pol ure dnevno in z njihovih teles odstraniti umazanijo in blato. V ta namen so, kadar ni bilo pri roki česalnega pribora, uporabljali kar prazne pločevinke govedine. Izjemno pomembna je bila redna kontrola kopit in podkovanje, zato so skupaj z vojaškimi enotami potovali kovači in drugo osebje za oskrbo konj (Gardiner 43–44). Kakor je moral pehotni vojak skrbeti za svojo puško, tako so morali oskrbniki skrbeti za svoje konje. Vzdrževanje živali in njihova dobra kondicija je bila nujna za učinkovito delovanje vojaških enot.

3.6 Veterinarska oskrba konj

Vse do 19. stoletja je bila praksa, da so ranjene konje prepuščali lastnim usodam in za njih niso pretirano skrbeli. Če si je konj opomogel so ga pustili, če ne, so ga na mestu pokončali. Število poginulih, ranjenih in obolelih konj je zaradi vedno večjih vojsk z leti naraščalo in takšno ravnanje je bilo sedaj ne samo ekonomsko, temveč tudi moralno vprašljivo. Samo v francosko-pruski vojni je bilo poginulih konj okoli 50.000, v burski vojni pa že veliko več: od 520.000 uporabljenih konj v britanski vojski jih je v njej zaradi različnih razlogov, predvsem pa zaradi slabe veterinarske oskrbe, poginilo kar 326.073 (Cooper 2000: 36). Prva svetovna vojna se je zapisala v zgodovino kot vojna, v kateri so prvič uporabili organizirane vojaške veterinarske enote v takšnem obsegu in vojna, v kateri je bilo število poginulih konj do tedaj največje. Ocene poginulih konj se s presenetljivo različnostjo gibljejo od 5,6 milijona (Konj, Vojna enciklopedija 1972) pa vse tja do 8 milijonov (Gardiner 2006: 7). Aleksander Lavrenčič (1998: 31) je z upoštevanjem prve številke izračunal, da je: „...*zemlja na vseh bojiščih nosila okoli 5,6 milijona ton teže v vojaških škornjih in okoli 4,8 milijona ton teže na kopitih, pokopala pa je približno 800 tisoč ton človeškega mesa in kosti ter približno 3.360.000 ton konj, ki so tiho stopali v največjo klavnico, kar jih je svet doslej videl.*“

V prvi svetovni vojni najdemo veterinarje prvič v vojaški uniformi, s čini in v tako velikem številu (Hönel in Tschachler 2006: 58). Enote veterinarskih korpusov, sestavljene iz veterinarskih oficirjev in pomočnikov, so bile prvič v vojaški zgodovini pridodane vojaškim

enotam. Njihove naloge so bile preventivno zdravljenje konj, oskrbovanje poškodovanih konj in vračanje ozdravljenih konj nazaj na fronto. Opremljeni so bili z različnimi medicinskimi pripomočki s katerimi so lahko prizadetim konjem nudili prvo pomoč ali pa opravili majhen kirurški poseg. Nenazadnje so s seboj nosili tudi posebno napravo za zakol živali s katero so močno poškodovanim živalim skrajšali nadaljne trpljenje. Veterinar je na terenu pregledal poškodovane konje in jih pošiljal v zaledje (Gardiner 2006: 46–48). Tam so bile na transpornih linijah organizirane bolnišnice, ki so bile lahko stalne, premične ali začasne. Njihova sestava je bila odvisna od razmer. Stalne so imele običajno več oddelkov. Kirurški odderek, odderek za garje, smrkavost, izolacijo, pline itn. Začasne pa so bile lahko postavljene na primer zaradi izbruha bolezni ali večjih bojov na določenem območju. Poleg bolnišnic so bile organizirane še rehabilitacijske bolnišnice, kjer so konji po operacijah in zdravljenju okrevali, preden so jih vrnili na fronto (Hönel in Tschachler 2006: 127–131).

Poglejmo si primer nemške bolnišnice za konje, ki je bila ustanovljena novembra 1914 v Insterburgu.⁴⁶ Sestavljena je bila iz sprejemnega hleva za 60 konjev. Poleg tega so imeli prostore za kirurške posege, oddelke za smrkavost, garje in druge bolezni ter rehabilitacijske ograde. Sprejetih je bilo 1.995 konj: od tega jih je bilo 973 pozdravljenih, 103 jih je bilo usmrčenih zaradi garjavosti, 128 so jih prodali mesarjem, 92 jih je poginilo zaradi gripe, 84 so jih prodali pruskim kmetom, kobile in žrebeta pa so predali Ministrstvu za kmetijstvo. V bolnišnici je bilo zaposlenih 140 ljudi (Krenzelok).

Dve avstroogrske veterinarske bolnišnici najdemo na naših tleh. Prva se je imenovala bolnišnica za konje številka 67 v Kranju.⁴⁷ Odprta je bila med 1. novembrom 1917 in 4. februarjem 1918. Skupno je sprejela 2.140 konj: od tega jih je 180 poginilo zaradi smrkavosti, 1.124 pa zaradi garij in izčrpanosti (Hönel in Tschachler 2006: 259). Druga je bila t. i. stalna bolnišnica za konje v Mariboru.⁴⁸ Ustanovljena je bila 25. marca 1916. Nastanila je lahko 897 konj. Sestavljena je bila iz 14 hlevov, od tega 13 za 50 konj in enega za 47 konj ter nekaj pokritih skednjov. Imela je odderek za garjave konje, kirurški odderek, odderek za smrkavost, odderek za izolacijo in odderek za rehabilitacijo konj. V njej se je skupno zdravilo 3.238 konj; 587 so jih pozdravljene vrnili enotam, 499 so jih prodali na licitacijah, 626 jih je poginilo in 1.777 so jih prodali v zakol (Hönel in Tschachler 2006: 161).

⁴⁶ Gre za današnji Černjakovsk v kaliningrajskem okraju, Rusija.

⁴⁷ Pferdespital Nr. 67.

⁴⁸ Stabiles Pferdespital.

Vezni člen med veterinarskimi enotami na bojišču in med bolnišnicami so predstavljale mobilne veterinarske sekcije.⁴⁹ Te so ranjene konje odpeljale v zaledje s posebnimi vozovi ali motornimi vozili, kadavre pa drugam (Gardiner 2006: 46–48). Ko je bil konj poslan v bolnišnico je bil običajno označen z določeno barvo ali tablico na kateri je bila napisana njegova diagnoza. Glede na to, so jih poslali bodisi na kirurški poseg, zdravljenje, v izolacijo ali v prostore za lajšanje posledic zastrupitve s plini. Po medicinski oskrbi so bili poslani v rehabilitacijske centre in od tam nazaj na fronto. Uspešnost takšnega sistema oskrbe lahko vidimo iz podatkov britanske vojske, ki velja za veterinarsko najboljše organizirano vojsko prve svetovne vojne.

Tabela 4: Število poginulih konj v britanski vojski med leti 1914–1918.

Leto	1914	1915	1916	1917	1918	Skupaj
Št. poginulih konj	17.637	53.220	71.847	145.475	127.800	484.143

Vir: Hönel in Tschachler 2006: 20.

Če primerjamo zgornjo tabelo s številom uporabljenih konj v tabeli 2 (str. 40) lahko ugotovimo, da je bila izguba živali v britanski vojski v prvi svetovni vojni relativno majhna glede na prejšnje vojne. Deloma lahko razlog najdemo v ustanovitvi vojaškega veterinarskega korpusa,⁵⁰ ki je nastal kot posledica ogorčenja javnosti in ob spoznanju neekonomičnosti burske vojne, ko je bil odstotek smrtnosti med živalmi kar 62-odstoten. V korpusu je med leti 1914 in 1918 služilo 1668 veterinarskih oficirjev in 41.755 mož. Tako veliko število je bilo nujno saj je bilo ves čas po vseh frontah na dolžnosti skoraj milijon britanskih živali. Britanska vojska je imela ob začetku vojne šest veterinarskih bolnišnic, 11 divizijskih veterinarskih oddelkov in dva veterinarska depoja. Leto kasneje pa že 18 veterinarskih bolnišnic, štiri rehabilitacijske centre in pet veterinarskih depojev. Rezultate delovanja veterinarskega korpusa lahko vidimo v tabeli 5. Zaradi odlično opravljenega dela, skoraj 74 odstotkov konj je bilo vrnjenih na fronto, je veterinarski korpus po vojni dobil naziv Kraljevi vojaški veterinarski korpus⁵¹ (Hunter 2004: 21).

⁴⁹ V angleški vojski so se te enote imenovali Mobile veterinary sections in Evacuation veterinary sections (Krenzlok 2008).

⁵⁰ Army veterinary corps.

⁵¹ Royal army veterinary corps.

Tabela 5: Število oskrbovanih konj v britanskih veterinarskih bolnišnicah v Franciji med avgustom 1914 in januarjem 1919.

	Oskrbovani	Pozdravljeni	Poginuli	Izločeni, prodani	Še vedno (januarja 1919) na zdravljenju
Avgust 1914 – januar 1919	725.216	534.064	18.975	157.265	14.912
%	100	73,6	2,6	21,7	2,1

Vir: Hönel in Tschachler 2006: 20.

Tudi v drugih vojskah najdemo organizirane sisteme veterinarske oskrbe. Francija je imela veterinarske oddelke sprva v remontnih depojih, kasneje ustanovljajo divizijske in korpusne veterinarske bolnišnice ter armadna zbirališča za kopitarje. Nemčija je vstopila v vojno z nepopolno organizirano veterinarsko oskrbo. Pehotni polki s po 300 konji na primer niso imeli veterinarja. Maja 1915 ustanovljajo začasne, nato pa postopoma dve do tri veterinarske bolnišnice na korpus. Ob koncu vojne so imeli skupaj 478 veterinarskih bolnišnic. V njih so zdravili 1.378.000 konj, od tega jih je 68 odstotkov poginilo, kar kaže na bistveno slabšo oskrbo konj kot pa v primeru britanske vojske. Rusija je do leta 1917 mobilizirala 2800 veterinarjev in 11.350 veterinarskih pomočnikov, ki so delovali v 814 veterinarskih bolnišnicah. Združene države Amerike so vstopile v vojno z okoli 100 veterinarji, do konca vojne se njihovo število poveča na 2234. Junija 1916 po zgledu britanske vojske ustanovijo veterinarski korpus v okviru sanitetne službe (Veterinarska služba, Vojna enciklopedija 1973). Avstroogrška veterinarska organizacija je imela mobilne veterinarske bolnišnice, ki so spremljale vojaške enote, zaledne veterinarske bolnišnice, zaledne depoje in stalne veterinarske bolnišnice. Slednjih je bilo oktobra 1914 41, junija leta 1918 jih je bilo 60, septembra leta 1918 pa še 47. Veterinarske bolnišnice so do marca 1919 postopoma razpuščali. Število aktivnih veterinarskih oficirjev naj bi se med leti 1901-1918 gibalo med 200 do 350. Poleg aktivnih veterinarskih oficirjev so imeli še rezervno sestavo in prostovoljne veterinarske uslužbence. Pomembno vlogo pri raziskavah in urjenju vojaških veterinarjev je odigrala dunajska veterinarska višja šola. Največjo težavo konjem avstroogrške vojske so v prvi svetovni vojni povzročale garje (Hönel in Tschachler 2006: 100-173).

Vzroki poginov konj v prvi svetovni vojni so bili odvisni od okoliščin in od kvalitete oskrbe živali. Vendar gledano splošno je bila izguba konj zaradi lakote, nizkih temperatur in bolezni, vsaj v britanski vojski, štirikrat večja od številke 58.000 pobitih konj zaradi bojnih vplivov.

Občasno so med čredami kosile epidemije. Po zaključeni ofenzivi na Sommi⁵² julija 1916, je bilo 16.074 primerov podhranjenosti, medtem ko je bilo 20.319 konj sprejetih v bolnišnico samo zaradi obupnih pogojev pri Arrasu⁵³ aprila 1917 (Gardiner 2006: 49). Tudi Singleton (1993) navaja, da so na zahodni fronti bojne izgube predstavljale zgolj eno četrtno smrti. Začetni spopadi britanskih eksedicijskih sil leta 1914 so prizadejali velike izgube konjenici, vendar so bile žrtve med konji zaradi bojnih vplivov največje leta 1918, ko je bilo ubitih 14.000 britanskih konj in mul samo med nemško pomladno ofenzivo in še naslednjih 22.500 v odločilnih zavezniških napadih poleti in pomladi istega leta. Sicer je bil najvišji odstotek smrtnosti v vzhodni Afriki. Tam je bila leta 1916 smrtnost glede na začetno čredo živali, primarno kot posledica cc-muhe, kar 290 odstotkov.⁵⁴ Ronald Bruneau (2005) v zvezi z veterinarsko oskrbo navaja zanimiv podatek, da naj bi od 1. avgusta 1914 do 31. decembra 1918 vsak francoski konj ali mula 7,16-krat zbolel ali bil poškodovan. V nemški vojski pa je bila vsaka žival v povprečju oskrbovana 3-krat.

Slika 12: Francoski voz za prevoz ranjenih konj.

Vir:<http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~gregkrenzelok/veterinary%20corp%20in%20ww1/frenchveterinarycorpwww1.html> (26.2.2008).

⁵² Bitka na Sommi je bila ena izmed večjih bitk na zahodni fronti, potekala je od julija do novembra 1916.

⁵³ Gre za drugo bitko pri Arrasu, ko so poskušali Britanci, Kanadčani in Avstralci neuspešno prebiti nemško linijo.

⁵⁴ To pomeni da jih je poginilo še dodatno 2-krat toliko, kot jih je bilo ob začetku.

Problem bolezni se je pojavljal takrat, ko se je povečevala izčrpanost in podhranjenost živali. Kako sta bili povezani dobra oskrba in občutljivost živali nam pove podatek, da so epidemije izbruhnile zlasti pozimi in ob koncu vojne. Smrkavost so uspešno omejevali in ni dosegala večjih razsežnosti, medtem ko je bila garjavost ena najbolj razširjenih konjskih bolezni prve svetovne vojne. Francoska vojska je imela skupno v prvi svetovni vojni obolelih konj 26,6 odstotkov od 1.880.000 živali. Britanska vojska je imela pozimi leta 1915–1916 zgolj 0,4-odstotno obolelost in pomladi 1918 3,8-odstotno. Nemčija je imela marca 1916 55.000, februarja 1917 81.000 in februarja 1918 83.000 obolelih konj (Hönel in Tschachler 2006: 235–238). 2. avstroogrška armada je imela aprila 1917 15-odstotno obolelost, ki je do novembra padla na manj kot dva odstotka, pomladi 1917 pa znova narasla na nekaj več kot pet odstotkov (Hönel in Tschachler 2006: 196).

Vse od trenutka, ko so prvič masovno uporabili bojne pline v drugi bitki pri Ypresu aprila 1915, so bile živali izpostavljene njihovim pogubnim učinkom. Zavarovati so jih poskušali na različne načine. Pse so opremili z zaščitnimi vrečami in očali. Jilly Cooper (2000: 46) pa za konje navaja, da so jim zamašili nosnice s posebnimi zamaški in jih pritrdili kar z žeblički skozi nosnice. Takšen nehuman način zaščite so zamenjale flanelaste vreče, ki so jih konji kmalu zamenjali za vreče za hranjenje. Zaščitna doba takšnih mask je bila nekje okoli tri minute. Kasneje so začeli izdelovati posebne plinske maske s katerimi je bila opremljena v grobem ena tretjina živali. Izgube med živalmi zaradi uporabe bojnih plinov so bile relativno majhne. Med leti 1916 in 1918 je bilo s plinom prizadetih 2.220 britanskih konjev, od tega jih je poginilo zgolj 210. Konji so se izkazali za veliko bolj odporne, kot pa so pričakovali. Iperit⁵⁵ je bil za živali predvsem nevšečnost, ki je povzročala draženje kože in oči, zdravljenje pa je lahko trajalo tudi do šest tednov. V ta namen so konjeniki nosili s seboj posebno mazilo, ki so ga uporabili na nogah živali, kadar so se gibali čez zapljinjen teren (Gardiner 2006: 51).

⁵⁵ Bolje znan kot gorčični plin iz družine mehurjevcev.

Slika 13: Vojaki in konji nemškega topništva opremljeni s plinskimi maskami.

Vir: <http://www.iwmcollections.org.uk/dbtw-wpd/exec/dbtwpcgi.exe> (13.5.2008).

Poleg dobro organizirane oskrbe lahko manjše število poginulih živali pripišemo tudi nevladnim organizacijam za pomoč živalim. Takšni organizaciji sta bili v Angliji na primer Kraljevo društvo proti mučenju živali (RSPCA)⁵⁶ in Sklad modrega križa.⁵⁷ Društva so zbirala finančna sredstva in z njimi kupovala opremo za veterinarske enote in bolnišnice. Samo RSPCA je zgradila 13 manjših bolnišnic s kapaciteto 13.500 konj, dobavila 180 veterinarskih vozov, 26 motornih vozov, oddeje in drug potreben material (Cooper 2000: 55).

Zgodba v zvezi z vojnimi konji prve svetovne vojne se zaključi precej bolj tragično, kot pa je tragična že njihova uporaba. Konec 1918 so vojske čez noč postale lastnice sto tisočih sedaj nezaželenih konj, mul, kamel in drugih živali. Glede na to, da so vlade veliko denarja porabile za dobavo in oskrbo živali so hotele vojske poskrbeti, da se nekaj denarja tudi povrne. Singleton (1993) navaja, kakšne so bile razmere po vojni v Veliki Britaniji. Večino konj so na zahodni fronti po koncu vojne odprodali v zakol ali pa francoskim kmetom, kjer so morali opravljati težka dela. Demobilizacija živali je bilo tudi drugod občutljivo politično vprašanje. Za javnost je bila smrt na bojišču sprejemljiva, hkrati pa je menila, da je nujno poskrbeti za njihovo dostojno upokojeitev. Že med bitko na Sommi se je v Veliki Britaniji

⁵⁶ Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA).

⁵⁷ Blue Cross Fund.

pojaviło močno negodovanje javnosti glede prodaje nezaželjenih živali francoskim kmetom. Vojno ministrstvo je sicer obljubilo, da se takšna sramotna praksa ne bo več ponovila, vendar so kljub temu konje v Egiptu prodali tako, da jih je čakalo počasno hiranje v kamnolomih in transportni industriji. Poleg tega naj bi vojska odkrivanje prodaj preprečevala na ta način, da so nezaželjene živali odgnali v puščavo in jih tam postrelili. Dorothy Brooke, simbol boja za pravice živali in žena angleškega oficirja, je to odkrila in leta 1920 ustanovila sklad za pomoč žrtvam ter s tem rešila okoli 5.000 konj. Samo nekaj čez 100.000 konjev je bilo vrnjenih v Britanijo in prodanih na dražbah. Britanska vojska je skupaj odprodala 225.812 živali in tako do marca 1919 povrnila v državno blagajno 7,7 milijona funtov.

4. DRUGE TRANSPORTNE ŽIVALI

O drugih transportnih živalih sporočajo Tedenske slike (Živali na vojni, 1914) naslednje: »*V balkanskih vojnah so vlekli večinoma ves tren močni voli, ki so uporabni na vsakršni poti, celo na močvirnih tleh, kjer avtomobili radi odpovedujejo. Konj pa je ostal neobhodno potreben, kajti njegova veljava zavzema vedno večji krog. Tekmec mu je le mezeg, ki ga more nadomeščati kot nosilec cevi, vozov in municije po gorovju. Naše južne čete uporabljajo mezge in osle z najboljšim uspehom na bojiščih po Srbiji in Bosni.*«

Vojske prve svetovne vojne so poleg konj uporabljale še celo vrsto drugih transportnih živali. V različnih okoljih, terenih in brezpotjih si brez pomoči tovornih in vlečnih živali niso mogli predstavljati izvajanja vojaških operacij. Na evropskih bojiščih lahko tako poleg konj, srečamo še mule, mezge, osle, vole in pse. Mule in kamele so bile takoj za konji po množičnosti uporabe. Za njimi pridejo majhni in trdoživi osli primerni za zahtevne, gorske in druge predele. Najpogosteje jih najdemo v vlogi prinašalcev vode in menaže vojakom v jarkih. Volovsko počasno in enakomerno moč so uporabljali zlasti za vleko streliva in drugih težjih tovorov. Na Bližnjem vzhodu so prevladovale enogrbe arabske kamele, na trdem severu in vzhodu pa najdemo dvogrbe kamele in celo severne jelene. Samo vojska Velike Britanije je leta 1917 poleg konj na vseh bojiščih posedovala še 213.000 mul, 47.000 kamel in 11.000 volov (Singleton 1993).

Mule so bile v prvi svetovni vojni prvič v vojaški zgodovini uporabljene tako množično. Te živali, sinonim za sitnost in trmoglavost zaradi svojega telesa niso bile primerne za galopiranje in preskakovanje ovir, kar pomeni, da jih niso mogli uporabljati za konjenico in topništvo. Britanska vojska je le počasi spoznavala njihov transportni potencial, čeprav so britanski vojaki iz severozahodne meje z Indijo že pred vojno poročali, da gredo lahko te živali dlje, z več tovara in bolj zanesljivo preko različnih terenov, pa še to ob racionirani preskrbi. Leta 1912 so začeli poskusno kupovati mule v obeh Amerikah in jih do konca vojne uvozili preko 250.000 (Gardiner 2006: 68). Izkazale so se tako dobro, da so v drugi svetovni vojni prekosile število konj in se jih ponekod v gorskih predelih uporablja še danes. Mula ima specifičen karakter in specifične lastnosti, ki jo napravijo za odlično tovorno in vlečno žival. Mešanica lastnosti osla in konja je tista, ki je mulo obdarila z žilavostjo, vzdržljivostjo, inteligenco in odpornostjo. Tako je na primer zelo težke pogoje pri Vimy Ridgeu⁵⁸ mula prenašala veliko bolje, kot pa konj. Veliko slednjih je tam obolevalo in poginjalo, medtem ko

⁵⁸ Bitka pri Vimy Ridgeu je bila ofenziva kanadskega korpusa proti 6. Nemški armadi vzdolž zahodne fronte v regiji Nord-Pas-de-Calais med 9.in 12. aprilom 1917.

z mulami ni bilo večji problemov. Pri Passchendaeleu⁵⁹ je bilo tri četrt zaloge streliva pretovorjene s pomočjo mul in kljub racionirani prehrani, ni bilo večjih problemov z boleznimi ali izčrpanostjo. Primerne so bile za vse pogoje. Stoično so prenašale vročino pri Galipoliju⁶⁰ in hud mraz na Balkanu ter v Alpah (Cooper 2000: 127–131).

Slika 14: Lepo vidne mulatjere soškega bojišča.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine.

Sčasoma je postajalo jasno, da je ravno kvaliteta odpornosti za vojsko cenejša in tako ustreznejša. Mula je v primerjavi s konjem obolevala za garjami v razmerju ena proti štiri. Samo ena proti štirim in pol konjem je podlegala izčrpanosti. Mula, ki je pojedla vse, kar je našla, ne glede na užitnost, je imela težave s prebavo le ena v razmerju proti osmim konjem. Izkazala se je tudi za bolj primerne potnika. Čeprav so imeli možje težave z vkrcavanjem mul v vagone, tovornjake in ladje, pa je vožnjo prenašala mirno. Žrtev med transportom je bilo med mulami pol manj kakor med konji. Tudi na bojiščih se je njena mirnost in

⁵⁹ Passchendaele je ime vasi pri Ypresu v zahodni Flandriji, kjer se je odvijala ena večjih bitk in sicer tretja bitka pri Ypresu leta 1917.

⁶⁰ Galipoli je ime turškega polotoka, kjer se je med 25. Aprilom 1915 in 9. Januarjem 1916 odvila t.i. bitka za Galipoli. Zavezniki so načrtovali hitro operacijo s katero bi zavzeli Istanbul in zagotovili morskot pot do Rusije. Poskus je neslavno propadel z velikimi izgubami na obeh straneh. Bitka za Galipoli velja za enega izmed največjih zavezniških porazov prve svetovne vojne.

ravnodušnost izkazala za zelo pomembno vrlino. Medtem, ko se je lahko splašen konj na bojišču hudo poškodoval, je mula običajno le obstala, pristrigla z ušesi in opazovala dogajanje okoli sebe. Tudi pri morebitnih padcih na neravnih terenih se je mula bolje znašla in jo je pogosto odnesla le s praskami, medtem ko so si konji pogosto lomili kosti. Mula je prisposodba za transport v gorskih terenih. Njen korak je bil varen in le redko ji je na zavitih mulatjerah spodrsnilo. Glede na to je jasno, da je večina mul v nasprotju s konji umirala zaradi ognja in ne zaradi izčrpanosti ali bolezni. Opremljene so bile s posebnimi transportnimi sedli, v katerih so lahko prenašale do 150 kilogramov streliva in različnega vojaškega materiala, v gorskih predelih pa so jih med drugim uporabljali za tovorjenje razstavljenih topov. Odvisno od kalibra je top lahko nosilo do šest mul. Za mule in osle je veljalo, da se je pot transportnega konja končala tam, kjer se je njuna pot šele začela. Po najtežjih blatnih, hribovitih in obstreljevanih poteh vse do skrajne točke na fronti. Žal pa je imela mula dve pomanjkljivosti: njen občasno nemogoč karakter in nezmožnost razmnoževanja.⁶¹ Siten in trmast značaj ter močna stranska kravja brca sta zaznamovala marsikaterega neveščega vojaka. Težava je bila v tem, da so se mnogi vojaki v prvi svetovni vojni prvič srečevali z mulami in niso bili seznanjeni z njihovimi muhami ter kako z njimi ravnati. Mule pa amaterjem, kadar so jim na poti, odgovarjajo s svojimi zobmi in kopiti. Zelo problematične so bile za podkovanje. Od desetih mul jih je bilo potrebno devet zapirati v posebne lesene staje, ki so jim preprečevale stransko brco. S strokovnostjo, potrpežljivostjo in veliko sladkorja, pa se je dalo ukrotiti tudi najbolj problematično mulo (Cooper 2000: 131–134).

Ko se je novembra 1914 vojna razširila na puščave Bližnjega vzhoda in Afrike, so morali zavezniki za razmere puščavskega bojevanja uporabiti druge živali, kot pa zahtevne in občutljive konje. V transportne namene so tako uporabili kamele, elegantne, zibajoče se puščavske »ladje«. Tam se je odvijala drugačna oblika vojne in kamela se je, bojujoča ob konjih in motornih vozilih, izkazala za odličnega soborca. Britanska in nemška vojska sta uporabljali arabske enogrbe dromedare, ruska vojska pa je uporabljala dvogrbe in na mraz odporne kamele. Nakup kamel je v britanski vojski opravljal vojaški veterinarski korpus vse od Egipta, Somalije, Indije in Sudana. Ustreznost živali so preverjali tako, da so se na njihove hrbte povzpeli trije ljudje in če je kamela vstala brez večjega napora, je bila ustrezna. Dnevno se jih je lahko jezdilo 40 do 50 kilometrov, s povprečno hitrostjo okoli 10 kilometrov na uro in z nosilnostjo do 200 kilogramov. Z malo hrane in brez vode lahko kamela zdrži tudi do šest dni, konj zgolj dva dni, naenkrat pa lahko popije kar od 95 do 115 litrov vode. Brez vode je lahko premagovala dvakrat večje razdalje kot konj, saj je njena grba napolnjena z maščobo in

⁶¹ Mula ima 53 kromosomov, konj 54 in osel 52. Za razplod je potrebno parno število kromosomov.

ji služi kot rezervoar goriva. Oblazinjena kopita so ji preprečevala vdiranje v mehak pesek, kar je konjem in vozilom predstavljalo velike težave. Temperament kamele je kompleksen in pogosto nepredvidljiv, čeprav večinoma mirna v bojih, pa se je lahko splašila ob manjšem sunku vetra. Vojaki so bili splošno zelo zadovoljni z udobno ježo. Problematična so bila sedla, saj je kamela po nekaj dneh pohoda izčrpala svoje zaloge vode, skladno s tem pa se je zmanjšal tudi njen volumen grbe. In prej primerno sedlo, ji je sedaj povzročalo bolečine. Rešitev je prišla šele z novim prilagodljivim sedlom. Kamele niso imele stremen in uzde, temveč so jih vodili z vrvjo. V vojne namene so uporabljali večinoma samce. Enogrbe kamele so dobro delovale v vročih in puščavskih predelih, izjemno slabo pa v gorskih in hladnih predelih. Od bolezni so imele probleme z garjami in koliko (Gardiner 2006: 54–67).

Poglejmo si delovanje in sestavo britanskih kameljih korpusov prve svetovne vojne na Bližnjem Vzhodu. General Edmund Allenby je, da bi pregnal Turke iz puščave, organiziral največjo in najbolj organizirano kameljo vojaško enoto prve svetovne vojne. Poleg transportnih enot organiziranih v egipčanski kamelji korpus, bikanir kamelji korpus⁶² in transportni kamelji korpus,⁶³ ki so bili popolnjeni iz arabskih, egipčanskih in indijskih vojakov, je bil najbolj znan imperialni kamelji korpus.⁶⁴ Vsi ti korpusi so bili del egipčanske ekspedicijske sile. Imperialni kamelji korpus je bil ustanovljen zgodaj leta 1916, večinoma iz enot prepeljanih iz neuspešne operacije na Galipoliju. Depo korpusa je bil v Abbassiju blizu Kaira. Sestavljen je bil iz štirih bataljonov, vsak bataljon pa iz štirih čet. 1. in 3. bataljon je bil avstralski, 4. bataljon polovica iz avstralskih in polovica iz novozelandskih enot, 2. bataljon pa je bil sestavljen iz britanskih prostovoljnih enot. Vloga imperialnega korpusa je bila v obliki jezdne pehote, tako da je pred bojem razjahala in se bojevala na tleh. Kamela in jezdec sta predstavljala samozadostno bojno enoto sposobno delovanja do pet dni. Korpus je bil postopoma razpuščen med sredino leta 1918 in majem 1919. Kamele so uspešno sodelovale pri vseh pomembnejših bitkah med drugim pri Rafi in Gazi leta 1917. Ob napadu na Jeruzalem istega leta, ko je bilo potrebno prečkati judejske hribe pa so doživljale velike izgube. Gorski kamnit teren je bil prehud izziv za nežna kamelja kopita. Poleg tega pa so kamele izjemno neodporne na mraz in dež, tako da so množično zboleval in poginjale. Po zavzetju Jeruzalema decembra 1917 jih v večjih bojih niso več uporabljali. Skupno število uporabljenih kamel je težko oceniti (Imperial Camel Corps). Singletonov (1993) podatek 47.000 kamel je verjetno prenizek saj Cooper navaja, da je bilo samo v transportnih korpusih

⁶² Bikanir kamelji korpus (Bikanir Camel Corps) je pomožna enota indijske armade, popolnjena iz enot iz Rajastana.

⁶³ Kamelji transportni korpus (Camel Transport Corps) je bila logistična enota z britanskimi oficirji in egipčanskimi vozniki ter jezdec.

⁶⁴ Imperial Camel Corps.

50.000 kamel (Cooper 2000: 123). Juliet Gardiner pa navaja naslednji podatek. Skupno število poginulih kamel je 120.013, od tega jih je 22.812 poginilo v bojih. Smrtnost med kamelami je bila veliko višja kot pri konjih, pa čeprav so bile izpostavljene manjšim vojnim nevarnostim. Samo v zadnjem letu vojne je v Mezopotamiji poginilo 86,53 odstotkov kamel (Gardiner 2006: 54).

Slika 15: Natovarjanje oslička s sodi z vodo.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Osel je tako majhno, nevsiljivo in tiho bitje da se le malo ljudi spominja, kako ponosno je služil v prvi svetovni vojni. Osle so uporabljali praktično na vseh terenih svetovnih bojišč. V zvezi z osli se je med leti 1916-1917 odvila žalostna vzhodno afriška kampanja, saj jih je v njej zaradi cc-muhe poginilo na tisoče. Po koncu kampanje so zajeti nemški oficirji priznali, da je njihov glavni poveljnik general Paul Emil von Lettow-Vorbeck,⁶⁵ svojim veterinarskim oficirjem ukazal raziskati živalim najbolj nevarna območja. V ta območja je nato uspešno zvaljbal svoje nasprotnike. Med avgustom in oktobrom 1916 se je von Lettow umikal vzdolž ceste med Korogwijem in Morogoro v območje cc-muhe. Britanska jezдна brigada sestavljena iz 4.000 konj in oslov mu je sledila. V treh tednih so vse živali poginile, enaka

⁶⁵ Nemški general Lettow-Vorbeck, poveljnik čet Nemške Vzhodne Afrike, je bil ves čas vojne znan po uporabi taktike gverilskega bojevanja in je kapituliral šele 25. novembra 1918.

usoda je doletela vse dodatno poslane živali. Napake so bile tudi v zvezi z zdravljenjem živali. Oslom in drugim živalim so dajali majhne količine arzena za zmanjšanje učinka cc-muhe, tako da so lahko navkljub infekciji delovali še dodatnih šest tednov dokler niso poginili. V ta namen so razdelili dva milijona tablet, ki bi jih morali pred zaužitjem zdrobiti, kar pa je bilo preveliko „breme“ za voznike in oskrbnike. Dogajalo se je, da so v vrečah za hranjenje tablete potonile na dno in ko so jih nataknilo drugi živali, je ta poginila zaradi prevelike količine zaužitega arzena. Od 34.000 uporabljenih oslov v omenjeni kampanji jih je preživel samo 1.042. Enako se je zgodilo tudi s konji in mulami, tako da so morali Britanci za prenašanje tovorov mobilizirati 120.000 domačinov. Italijani so v gorskih terenih uporabili okoli 100.000 oslov. Veliko oslov je služilo tudi na zahodni fronti, kjer so v košarah na najtežjih terenih prenašali vojaški material težak do 90 kilogramov, najpogosteje pa jih najdemo v vlogi prenašalcev vode in menaže. Njihovi oskrbniki so bili možje, prestari za običajno služenje domovini. Možje z osli so menažo vozili vzdolž jarkov, kjer so jih čakali lačni in žejni vojaki. Osli so prevladovali v hribovitih območjih. Delovali so na Galipoliju, kot prenašalci vode in ranjencev. V Palestini so osli iz Egipta zamenjevali kamele, ko jih je začelo proti koncu leta 1917 primanjkovati. Odlično so se izkazali v judejskih hribih, ko so prenašali zaloge hrane in vojaški material, poleg tega so pomagali graditi cesto od Jaffe do Jeruzalema. 3. maja 1918 je bila njihova pomoč odločilna pri obrambi Es Salta v dolini Jordana. Britanskim enotam je tam primanjkovalo hrane in streliva. Po hriboviti poti ni moglo nobeno motorno vozilo, poleg tega pa so morali transport opraviti ponoči. Hrupne kamele niso prišle v poštev. Vsak konjeniški regiment je imel ob sebi nekaj oslov. Zbrali so jih skoraj 200, jih opremili s strelivom in hrano ter jih poslali na pot. Ponoči so uspešno prehodili 60 kilometrov in dostavili potrebne zaloge streliva in hrane ter tako rešili Es Salt (Cooper 2000: 199–203).

Močni voli so bili edino upanje, kadar so odpovedale šibkejša živali ali motorni transport. Z njihovim močnim in enakomernim potegom so vole uporabljali za vleko najtežjih tovorov streliva in orožja. Med britansko okupacijo Bagdada leta 1917, ko je bilo tam izjemno vroče, so bili voli hrbtenica transporta in so pogosto umirali zaradi vročinske kapi. V vzhodnoafriški kampanji je šel vol lahko čez najtežji teren, soparne džungle, navkljub nevarnim boleznim in cc-muham. Najdemo jih v visokogorjih Alp, v blatu zahodne in vzhodne fronte ter mrazu Balkana. Voli imajo zanimivo značilnost. Kljub temu, da so brez večjih težav vlekli najtežje tovore v zahtevnih pogojih, pa so se izredno vznemirli, če so jih ločevali ali pa če je kateri od njih poginil. V takem primeru so se ustavili in niso hoteli več delati. Poškodbe so prenašali izjemno stoično in so bili za veterinarje najboljši pacienti (Cooper 2000: 205–206).

5. VSESTRANSKO UPORABNI PSI

5.1 Kratka zgodovina uporabe psa v vojne namene

Divji volkovi so bili udomačeni že okoli 10.000 let pr. n. št. v jugovzhodni Aziji, današnji Kitajski. Njihovi vedenjski vzorci v tropu so ponujali idealne pogoje za udomačitev. Skozi stoletja je udomačitev spremenila pojavnost in vedenje teh živali ter tako iz njih naredila danes znane pasme psov. Prve naloge, ki so jih opravljali v službi človeka, so bile predvsem kot pomočniki pri lovu, grelci postelj in vir hrane. Skozi čas so se pasme specializirale za bolj kompleksne naloge. Perzijski kralj Kir II. Veliki (601–529 pr. n. št.) jih je uporabljal na vojnih pohodih, makedonski kralj Filip II. (382–336 pr. n. št.) pa v gozdovih za iskanje pobeglih vojakov. Flavius Vegetius Renatus⁶⁶ priporoča posadkam trdnjav, da imajo v trdnjavah pse čuvaje v izogib neprijetnim presenečenjem. Grki, Rimljan in Huni jih uporabljajo za varovanje taborov. Molozijski pes⁶⁷ iz Epira je bil najmočnejši pes znan Rimljanom, vendar pa ga je lahko v neposrednem boju premagal britanski mastif.⁶⁸ Rimljani so imeli bojne formacije sestavljene iz bojnih psov. V bitko so bili poslani z velikimi zaščitnimi kovinskimi ovratnicami iz katerih so štrlele špice in ukrivljeni noži, poleg tega pa so nosili tudi kovinski oklep (War dog).

Atila je v svojih bojnih pohodih uporabljal molozijske pse. V srednjem veku Španci, Angleži in Francozi uporabljajo pse za napade in ubijanje nasprotnikov. Oklepljeni psi povzročajo zmedo med konjenico. Tako na Hrvaškem kot v Dalmaciji jih uporabljajo za patrolje proti Turkom. Reja bojnih psov je bila v zgodnjem novem veku zelo cenjena. Friderik Veliki je uporabljal pse kot kurirje med sedemletno vojno v Rusiji, prav tako Napoleon. V prusko-francoski vojni so Prusi uporabljali pse kot predstražo. V obleganju Sevastopola 1854 in v rusko-turški vojni leta 1877–1878 pa so pse uporabljali kot čuvaje. Z organizirano dresuro vojnih psov naj bi se začeli prvi ukvarjati Nemci leta 1885. Kmalu zatem so bili uvedeni psi za zveze in od leta 1894 so v uporabi sanitetni psi (Pas, Vojna Enciklopedija 1973).

5.2 Psi v službi antante in centralnih sil

Iz Tedenskih slik o psih (Zgodovina psa v vojni, 1916) izvemo: *„Pes se odlikuje s svojo nadarjenostjo, čuječnostjo, zvestobo do človeka in ostrostjo gotovih čutov. Vsled teh lastnosti ga danes uporabljajo skoro vse evropske države za različne vojaške namene, kakor za varnostno službo, za stražo in deloma tudi za sanitetno službo. Posebno uporaben je pes za*

⁶⁶ Flavius Vegetius Renatus (Vegecij) je bil rimski vojaški teoretik iz poznega 4. stoletja.

⁶⁷ Canis Molossus.

⁶⁸ Pugnaces Britanniae.

varnostno službo, izborna podpira razposlane patrulje, oziroma straže, vzdržuje stik med stražami, kakor tudi med drugimi oddelki predstraž, končno se ga da porabiti za iskanje pogrešanih.“

V prvi svetovni vojni psi po številčnosti sicer ne prekašajo ostalih živali, jih pa zagotovo po raznovrstnosti uporabe. Če smo pri konjih govorili o milijonskih številkah, so pri psih te veliko manjše. Nedorečenost obnavljanja teme se zopet pokaže na tem mestu, kjer avtorji navajajo zelo različne številke. Najpogosteje omenjene številke so naslednje. Nemčija naj bi – tako Blythe Hamer (2006: 24) - uporabila okoli 30.000 psov, 20.000 naj bi jih uporabljali Francozi in Britanci, Italijani pa od 3.000 do 3.500. V Vojni enciklopediji (Pas 1973) najdemo naslednje številke. Nemčija je ob koncu vojne razpolagala z okoli 40.000 psmi: v večini je šlo za sanitetne pse, pse kurirje in stražarje. Ceni se, da so sanitetni psi rešili okoli 20.000 nemških ranjencev. V francoski armadi so bili uporabljeni sanitetni, stražarski in patrolni psi. Francozi naj bi uporabili okoli 13.000 sanitetnih psov, od katerih jih je bilo 3.000 ubitih na bojišču, rešili pa naj bi okoli 8.000 francoskih vojakov. Tudi ostale vojskujoče države naj bi uporabljale pse za izvrševanje različnih vojnih nalog.

V prvi svetovni vojni je šlo, prvič v vojaški zgodovini, za organizirane pasje enote vključene v vojaški aparat, sistematizirane metode urjenja ter tako raznovrstno uporabo vojnih psov. Uporabljali so jih na bojiščih Evrope; velesile Anglija, Francija, Rusija, Italija, Belgija, Nemčija, Avstroogrska monarhija, medtem ko Združene države Amerike psa še niso smatrale za uporabno žival. Evropske vojske so začele uradno uriti vojne pse ob koncu 19. stoletja. Obstajajo poročila, da so Nemci že leta 1895 kupovali ovčarje škotskih pastirjev za urjenje v nemški vojski. Leta 1905 so bili britanski airdalski terierji uporabljeni v rusko-japonski vojni, kot sanitetni psi in vlečne živali. V Franciji so začeli preizkušati pse za vojne namene leta 1906 in leta 1915 so ustanovili organ službe za vojne pse. Prva svetovna vojna pa je bila pravi preizkus psov v vojaški uniformi (Hamer 2006: 24–25).

Vsaka država je imela svoj specifičen program mobilizacije, urjenja in uporabe vojnih psov. V Nemčiji so že v začetku leta 1860 ustanavljali različna kinološka društva za rejo in urjenje vojnih psov, vsi pa so bili kasneje podrejeni cesarski pruski vojski. Leta 1884 so ustanovili prvo poskusno vojaško pasjo šolo v Lechernichu, blizu Berlina, in začeli s programi urjenja psov za kurirje in čuvaje. Pasje enote so uradno prvič, kot del oboroženih sil, omenjene leta 1884 v vojaških pehotnih predpisih. Nemci naj bi bili tudi prvi, ki so vpeljali sanitetne pse za Rdeči križ, in sicer po zaslugi slikarja in ljubitelja psov Jeana von Bungartza. Ta je uril pse, opremljene z namenskimi medicinskimi torbami, za iskanje ranjenih vojakov. Leto kasneje

1885 je bil izdan prvi priročnik za urjenje vojnih psov, kar nakazuje, da je nemška vojska popolnoma sprejela in priznala vojne pse kot koristne pomočnike. Organizacijske sheme iz tistega časa kažejo, da naj bi bila na primeru enega lovskega bataljona, vsaki četi dodeljena po dva psa z največ 12 psov na en bataljon. Zadostno število psov naj bi zagotavljali z nakupi in pazljivo selektivno vzrejo. Za razliko od Britancev so bili Nemci bolj nagnjeni k čistim pasmam. Sprva so uporabljali pudlje, airedalske terierje, škotske in nemške ovčarske pse, boksarje, rotweilerje in dobermane.⁶⁹ Nemški ovčarji so bili še posebej primerni vojni psi zaradi njihove sposobnosti razumevanja ukazov, vzdržljivosti, pozornosti in pripravljenosti na izvrševanje ukazov. Ker so uspešno prestali preizkuse v kampanjah zahodne Afrike med leti 1904–1907, se je urjenju psov posvečalo vedno več pozornosti. Kinološka društva so centralizirali in združili v veliko organizacijo imenovano Društvo za nemške ovčarske pse,⁷⁰ neposredno pod poveljstvom pruskega cesarskega generalštaba. Leta 1905 pa so jih uspešno uporabili v velikih poskusnih manevrih. Ob izbruhu vojne so imeli na razpolago 6.000 izurjenih psov, ki so šli na fronto skupaj s svojimi regimenti. Na voljo so imeli še policijske rezervne pse, hkrati pa so začeli z vpoklicom novih psov. Med prodiranjem v Belgijo in Francijo so vse zajete pse pošiljali v vojaške šole in jih nato uporabljali v vojni. Do konca vojne naj bi tako skupaj uporabili okoli 30.000 psov (Imperial Germany Lechernich 1884).

Če je imela Nemčija ob izbruhu vojne 6.000 psov, pa Velika Britanija še ni imela svojih vojnih psov. Velika Britanija je bila dejansko zadnja država, ki je ustanovila pasjo šolo in še to po zaslugi enega človeka, Edwina Hautenvillea Richardsona, dobro poznanega pasjega trenerja. Do leta 1890 je Richardson potoval po Evropi in ohranjal stike s pasjimi šolami v Franciji, Nemčiji, Holandiji in Belgiji. V Nemčiji je našel škotske ovčarje izurjene za iskanje ranjenih vojakov. Leta 1905 je prejel telegram iz Rusije v katerem so ga prosili za dobavo sanitetnih psov za ruske enote v rusko-japonski vojni. Njegovi airedelski terierji so se izkazali tako dobro, da je v zahvalo prejel medaljo Rdečega križa. V naslednjih letih je pošiljal pse na krizna žarišča v Turčijo, Španijo in Indijo, da bi služili kot sanitetni psi, čuvaji in kurirji. Ob izbruhu prve svetovne vojne je začel Richardson pritiskati na vojaško ministrstvo za začetek programa urjenja vojaških psov. Medtem ko so se ti obotavljali, jih je sam že ponujal Rdečemu križu. Prav tako je pošiljal pse čuvaje in kurirje vojakom na fronto, saj so pošiljali pisma s prošnjami neposredno njemu. Richardson je nadaljeval samostojno in šele leta 1917 ga je vojno ministrstvo zaprosilo za ustanovitev prve britanske pasje vojne šole. Domnevno zaradi podatka, da je po nepotrebnem umiralo preveč tekačev kurirjev. Prve živali so pridobili iz zavetišč in od državljanov, ki so se odzvali prošnji ter predali svoje ljubljence. Pse so

⁶⁹ Pasma Doberman je dobila ime po vzreditelju pasme Karlu Friedrichu Louisu Dobermannu okoli leta 1890.

⁷⁰ Der Verein für Deutsche Schäferhunde.

izurili v Veliki Britaniji, nato pa so jih pošiljali preko morja v pesjake ob fronti. Vsak vodnik vojnih psov je bil dodeljen pehotnim oddelkom, nadrejeni vodnik pa se je nahajal v štabu brigade. Richardson je ocenjeval primerne za pasjo službo tako čiste pasme, kakor tudi mešane pasme. Zatrjeval je, da pasma ni tako pomembna, kakor je pomemben značaj in intelekt psa. Uporabljene pasme so bile airedalski terierji, različne vrste ovčarjev, prinašalske pasme, krvosledniki in celo buldogi. Airedalski terierji so bili najštevilčnejši in so postali uradna pasma britanske vojske. Poleg čistih ras so bili primerni vsi mešanci srednje rasti, črne ali sive barve (Hamer 2006: 31).

Slika 16: Avstroogrski vlečni psi na tirolski fronti.

Vir: Fotografija iz zasebne zbirke dr. Walterja Lukana.

Od vseh zaveznikov so Francozi uporabili največ psov. Francoska vojaška pasja služba je bila ustanovljena kmalu po začetku vojne in njihovo uveljavitev lahko pripišemo zlasti naporom narednika Paula Megnina, ki je kasneje postal šef omenjene službe. Poleg sanitetnih psov so Francozi uporabljali pse za varovanje objektov, katerih urjenje je trajalo 10–12 dni. Za sledilne pse je urjenje trajalo tri mesece. Uporabljali so še tovarne in vlečne pse ter dve vrsti psov kurirjev. Prve so imenovali estaffetes in so prenašali sporočila od ene točke do druge. Drugi pa so se imenovali liaison in so bili izurjeni za prenašanje sporočil tudi nazaj. Urjenje je trajalo dlje in sicer tri mesece. Francoska vojna služba je organizirala dve šoli blizu Pariza in

tretjo v Normandiji. Tu so pse izurili, nato pa so jih poslali skupaj z vodniki še na dodatnih osem dni urjenja v Sartory. Tam je bila šola za nove vodnike psov, kjer so se seznanili z dodeljenimi psmi. Združene države Amerike so bile z izjemo nekaj psov za vleko sani na Aljaski, brez vojnih psov. Spomladi 1918 je prišla pobuda iz generalštaba ameriških ekspedicijskih sil, ki je priporočala uporabo psov kot čuvajev, kurirjev in vlečnih živali. Predlog je navajal, da naj bi od Francozov vsake tri mesece kupili 500 psov, po urjenju pa naj bi vsako divizijo opremili z 288 psmi. Priporočali so tudi ustanovitev pasje šole v Ameriki in izdelavo petih pesjakov v vojnem območju, od katerih bi vsak lahko sprejel po 200 psov. Washington je predlog zavrnil in tako Združene države Amerike v prvi svetovni vojni uradno niso uporabljale psov v vojne namene. Italijanska armada je uporabila okoli 3.500 psov v Alpah, od Val Gindicarie do Adamella. Večinoma je šlo za mešane pasme z bernardinci iz območja francosko-italijansko-švicarske meje (French War Dogs).

5.3 Naloge in urjenje psov

V Tedenskih slikah (Psi v vojni službi, 1916) beremo, kaj poroča nek poddesetnik Kovač: *“Vojaška uprava je v sedanji vojni vporabila tudi pse. V prvi vrsti rabi pse za vprego. V tej službi je že par tisoč psov. Psi navadno vozijo tren: v zadnjem času so jih pa pričeli vporabljati za vprego pri strojnih puškah in revolverskih kanonih. V drugi vrsti opravljajo psi sanitejsko službo. Te zveste živali so se prav dobro obnesle; v naši armadi jih je že nekaj sto. Tretja vrsta vojnih psov opravlja službo v strelnem jarku. Vsak pes ima dva vodnika. K temu oddelku nas je bilo dodeljenih kot vodniki tudi 13 kranjskih janezov. Trinajst, pravijo je nesrečna številka; to se je uresničilo tudi tukaj: trinajsti – neki četovodja iz Kočevja – je padel takoj prve dni, ko smo prišli na fronto. Naši psi opravljajo različne službe. Tisti, ki so bolj slabe glave, da bi se naučili kaj posebnega, so ponoči pri vojaku, ki stoji na straži. Boljši psi se uporabljajo na patroljah. Vodnik gre s psom s patroljo; pes gre vedno 50–100 korakov pred njim. Ako zapazi kaj sumljivega, se brez glasu vleže na tla. Ako rabi vodnik na primer pomoči, spiše poročilo, dene psu v torbico za vratom in ga pošlje v pozicijo, kjer se navadno nahaja. Pes pripelje potem vojake na mesto, kjer čaka vodnik. Jaz sem bil s svojim psom pozimi na straži, ki se je nahajala 2800 metrov visoko. Bila je skoraj tri ure oddaljena od glavne pozicije. Z vsem potrebnim smo bili založeni za zimo. Ako bi ne imeli psa, bi bili čisto odrezani od sveta. Telefon je bil vsled plazov in snega pokvarjen; po več dni ni nihče prišel do nas. Toda naš Tiger je šel vsak dan s poročilom do glavne pozicije; nazaj pa nam je prinesel pošto. Seveda stane veliko truda in potrpežljivosti, preden se pes izuči. Na Dunaju so posebni tečaji za pse, vsak pes mora napraviti izpit, predno odide na fronto. Seveda je marsikateri*

spoznan tudi kot 'nesposoben'. Na našem delu fronte smo opazili, da imajo tudi laške straže vedno pse pri sebi in se izmenjavajo tudi kakor moštvo.'

Slika 17: Sanitetni pes z laježem opozarja na najdbo ranjenega vojaka.

Vir: Reprodukcijska razglednica (založba Gustav Braun, Dunaj 1916) iz zasebne zbirke dr. Walterja Lukana.

Kot je razbrati iz članka, so pse uporabljali v zelo raznovrstne vojne namene. Delovali so neposredno na bojiščih, kakor tudi v zaledju. V nobenih prejšnjih vojnah človek še ni prepoznal tako velikega in raznovrstnega potenciala, ki so ga ta inteligentna bitja sposobna. V prvi svetovni vojni pa so spoznali, da lahko njihov odličen vonj, sluh in vid, v razmerah jarkovnega bojevanja s pridom izkoriščajo. Ta vojna se je bojevala drugače kot prej. Vojaki so preživljali večino časa v jarkih na frontni črti, ki se dolgo ni premaknila. Med nasprotnikoma je bilo območje nikogaršnje zemlje izpostavljeno nenehnemu obstreljevanju. Psi so lahko na tem območju s svojo hitrostjo in nizkim profilom izvajali naloge, ki bi jih ljudje veliko težje. S svojim vohom in sluhom so bili kos marsikateri nalogi. Verjetno najbolj razširjena oblika uporabe psov je bila oblika sanitetnih psov. Naučeni so bili, da poiščejo ranjene vojake in do njih pripeljejo medicinsko osebje. Čuvaji so dajali svojim gospodarjem znak, da se približuje nasprotnik in na tak način omogočili vojakom, da se pripravijo. Po drugi strani pa so preprečili, da bi se nasprotni vojaki približali na razdaljo s katere bi lahko vrgli

ročne granate. Druge naloge za katere so bili psi uporabni so: kurirske naloge, varovanje objektov in ujentikov, izvidovanje, patroliranje, polaganje telefonskih kablov, kot vlečne in tovrne živali za nošenje najrazličnejšega vojnega materiala, streliva, vode, hrane, cigaret in celo kot lovci na podgane.

Urjenje psov je bilo v grobem v vseh vojskah podobno. Prva selekcija se je začela ob navajanju psov na bojne razmere. Tri minute pred hranjenjem so bili psi izpostavljeni eksplozijam in streljanju. Na začetku se psi niso upali niti pokukati iz svojih hišic, postopoma pa so ta strah prešli. Nekateri so že v tej fazi odpovedali. Tisti, ki so se tega navadili, pa so prešli na naslednjo stopnjo. Od tu naprej je bil način urjenja odvisen od naloge, ki jo bo vojni pes opravljal. Richardson kot ključno orodje urjenja navaja primerno nagrajevanje in izogibanje neprimernemu kaznovanju. Pri urjenju je bilo pomembno predvsem to, da vodniki niso bili preveč ljubeznivi s svojimi varovanci, saj so lahko velik problem predstavljali vojaki na fronti, ki bi razvajenega psa zlahka odvrnili od dane naloge. Psi so izvajali naloge s praznimi želodci, saj so bili tako bolj pozorni. Optimalni čas delovanja naj bi bil 12 ur, po tem je bil pes pretrujen in lačen (Hamer 2006: 31).

Slika 18: Nemški sanitetni psi.

Vir: http://www.greatwardifferent.com/Great_War/Animals_at_War/Dogs_at_war.htm (27.2.08).

Verjetno najštevilčnejši, kot rečeno, so bili sanitetni psi.⁷¹ Med prvo svetovno vojno je imela vsaka država svojo institucijo Rdečega križa in je, z izjemo ZDA, uspešno uporabljala sanitetne pse pri nujenju nege in iskanju ranjencev. Psi so pod okriljem noči, med ali po bitki, s pomočjo svojega vonja na nikogaršnji zemlji iskali ranjence. Izurjeni so bili poiskati samo ranjene vojake in ne tudi mrtvih. Okrog vratu ali v torbah položenih preko hrbta so nosili

⁷¹ Mercy dog. Sanitätshunde.

zdravila, vodo in majhno kantico žganja. Ranjen vojak si je lahko s temi sredstvi začasno pomagal, seveda če je bil pri zavesti, pes pa se je vrnil po pomoč. Če je bil ranjenec nezavesten se je pes enostavno vrnil nazaj in opozoril svojega gospodarja. Kot znak da je našel ranjenca je s seboj prinesel predmet, kapo ali čelado, če pa tega ni našel, je s telesa ponesrečenega vojaka odtrgal kakšen kos uniforme. Nemška vojska je uporabljala drugo metodo. V primeru da je pes našel ranjenca, se je ta vrnil s kratkim povodcem v gobcu, v nasprotnem primeru je ta prosto visel z ovratnice. Sanitetni psi so sprva opozarjali na najdbo ranjencev z lajanjem, kasneje pa so uporabili druge metode, saj je njihov lajež privabljal strele. Število rešenih vojakov s pomočjo sanitetnih psov je težko oceniti, vsekakor gre v tisoče. Verjetno pa ne bomo nikoli izvedeli, koliko vojakom so bile pasje oči pred smrtjo zadnja tolažba. Za kako uporabne so se lahko izkazali sanitetni psi nam povesta naslednja primera. Nemški sanitetni pes po imenu Prusco naj bi v eni sami bitki našel več kot 100 ranjenih vojakov. Spet drug francoski pes Rdečega križa po imenu Captain, pa naj bi v enem dnevu našel 30 ranjenih vojakov (Lemish 1996: 11–14). Tudi v slovenskem časopisju najdemo poročilo, ki govori o uporabnosti sanitetnih psov (Vojni psi, 1916):

“V sedanji vojni so se psi v sanitetni službi na bojnem polju prav izvrstno obnesli. Nemško vojno ministrstvo je zato postavilo v službo še 1400 izučenih psov s posebnimi vodniki. Neki vnosnik poroča: ‘Ob 7. zvečer smo odrinili na bojišče, kjer so nas naši ranjeni tovariši težko in hrepeneče pričakovali. Izvedeli smo, da je bil sovražnik za 3 do 4 km vržen nazaj. Bila je temna, neprijazna noč, gosta megla nad gozdom in poljem: čez cesto so ležala drevesca in v gozdu je ležalo drevje vse navzkriž; od strani smo dobivali sovražni ogenj. Sedaj pa naprej, da prinesemo pomoč našim ubogim tovarišem. ‘Išči!’ In že so psi planili naprej, mi pa kolikor mogoče hitro za njimi, da bi živali ne lajale predolgo, kajti sovražne postojanke so bile blizu. Ni trajalo dolgo, ko smo zaslišali lajanje. Hiteli smo v ono smer in kmalu nam priteko nasproti naši psi. Šli smo z njimi naprej in kmalu našli ranjenca, ki je ječal in se hvaležno oziral na psa in na nas. ‘Pomagaj, tovariš! Žejen sem!’ Poživili smo reveža s kavo in poklicali nosače, da so ga odnesli. Komaj smo odpravili tega, se je že zopet oglasilo lajanje. In tako je šlo naprej vso noč. S pomočjo psov smo rešili to noč 14 ranjencev, ki bi jih drugače saniteta nikdar ne bi našla in bi bili ostali prepuščeni strašni usodi počasne smrti v popolni zapuščenosti.”

In naprej, z vzhodnega bojišča, opisuje: *“Bilo je ponoči pri Rz...”⁷² na Ruskem Poljskem. V ... lovskem bataljonu so že 24 ur pogrešali tri može. Dobil sem povelje, da jih grem s svojim*

⁷² Očitno je šlo za cenzuriranje poročila.

psom iskat. Treba je bilo preiskati bojno polje prejšnjega dne, ki je ležalo pred ruskimi strelskimi jarki. Zato je bilo moči iti na delo le ponoči. Ob pol 7. zvečer sem odrinil z narednikom, 12 možmi, s tremi nosilci in s psom Sternom. Vse tri pogrešane smo po zaslugi našega psa našli. Vrh tega je pa Stern imel to noč še drug prav poseben uspeh. Našli smo še tri druge vojake od ... polka, ki so ležali tu brez pomoči že 36 ur. Ko smo se s svojimi nosili že drugič vračali, je pes nekod dolgo časa izostal. Vedel sem da divjačine ne zasleduje več in si radi tega nisem delal skrbi. Nenadoma zaslišim v daljavi ostro lajanje. Z narednikom hitiva v ono smer in najdeva psa ob nekem ranjencu. Bil je podčastnik F.T. od ... pešpolka. Dobil je strel v obe stegni ter je že tri dni ležal brez pomoči. Mož je bil rešitve tako vesel, da je psa objel.“

V vojnih razmerah, ko ni bilo telegrafskih povezav ali ko ni bilo možno uporabljati golobov, so se lahko v namen prenašanja sporočil uporabili psi kurirji. Čeprav je po zaslugi sanitetnih psov preživelo nemajhno število ranjenih vojakov, pa so verjetno posredno več življenj rešili kurirski psi. Večino prve svetovne vojne, zlasti na zahodni fronti, je zaznamovalo pozicijsko bojevanje. Komunikacija, telefonska, telegrafska ali s tekači je bila vitalnega pomena za štabe v zaledju. Ko so primarne komunikacijske linije odpovedale, je lahko nastalo zagato rešil le pes. Sporočila je kurirki pes prenašal v posebnem kovinskem tulcu nameščenim na ovratnici. Poleg sporočil pa so lahko prenašali v posebnih prilagojenih košaricah, po dva goloba. Kako učinkoviti so lahko bili pove naslednji primer. V neki bitki pri Verdunu⁷³ leta 1916 je umrlo 17 tekačev, medtem ko so poskušali prenesti sporočilo. En sam pes je lahko to opravil 7-krat preden so ga pokončali streli. Sovražniki sicer običajno niso poskušali ubiti kurirskih psov, temveč jih zajeti, prestreči sporočila in jih uporabljati v svoji službi (Lemish 1996: 17–19). Psi kurirji so sporočila prenašali 3- do 5-krat hitreje kot tekač, predstavljali so manjšo tarčo, poleg tega pa so bili lahko uporabljeni v vseh vremenskih razmerah. Pes je lahko prenašal sporočila med dvema skupinama v zaledju in na fronti, npr. med artilerijo in pehoto ter obratno, med štabom in enotami na fronti, med patruljami in enoto itn. Patrulje so ga lahko vzele s seboj in ga poslale s sporočilom nazaj v zaledje, ta pa se je lahko k njim vrnil z novim sporočilom, čeprav je patrulja medtem že zamenjala svoje položaje. S svojim odličnim vohom je lahko poiskal izgubljene enote in jih vrnil na pravo pot. Izjemno zvestobo so dokazovali marsikateri psi, ki so kljub ranam in zastrupitvam poskušali opraviti svoje delo do konca in večkrat tudi uspeli. Urjenje za kurirske naloge je bilo zahtevno in dolgotrajno. Psi so bili naučeni, da gredo od enega do drugega vodnika, sprva po imenu, nato po pisku in nazadnje le po majhni gesti. Razdalje so postopoma povečevali, postavljali ovire in ponazarjali bojne

⁷³ Bitka pri Verdunu (februar–december 1916) je bila ena od pomebnějšíh bitk zahodne fronte.

okoliščine. Za takšno delo je bilo potrebno veliko potrpežljivosti in ugotovljeno je bilo, da se je najboljše rezultate dosegalo s poudarjanjem nagrajevanja in ne s kaznovanjem. Psi so bili naučeni prepoznavati le po dva vodnika. Drugim ljudem je bilo strogo prepovedano pse hraniti ali razvajati. Šele ko je pes doumel, da mora slediti le dvema vodnikoma, je bil primeren za prave bojne naloge (Gardiner 2006: 92–94).

Slika 19: Kurirski pes s pritrjenim kovinskim tulcem za prenašanje sporočil.

Vir: Fotografija v Gardiner 2006: 88.

Verjetno najslavnejši kurirski pes prve svetovne vojne je bil francoski mešanec Satan, kateremu gre v veliki meri zahvala za rešitev t. i. „izgubljenega bataljona“. Satan je izvedel svojo nalogo leta 1916 med boji pri Verdunu. Francoske enote so 16-krat osvojile in izgubile majhni, vendar strateško izjemno pomemben plato Thiaumont. Tokrat so jih Nemci uspeli obiti, začelo jim je primanjkovati streliva, telegrafske povezave so bile pretrgane in na voljo ni bilo več nobenega goloba. Nemci so neusmiljeno streljali s topništvom z bližnjega hriba in nihče v štabu ni uvidel resnosti položaja. Vojaki so umirali s pogubno hitrostjo, hkrati pa so se zavedali da bi se lahko izvlekli, če bi jim uspelo zaustaviti nemško topništvo, vendar tega niso mogli sporočiti. Vsi tekači so bili ubiti, njihov kurirski pes Satan pa je bil v štabu v Verdunu. Končno so v štabu uvideli resnost položaja in poslali Satana. Njegov vodnik Duval, dobro znan vodnik iz vojne šole Sartory, se je nahajal v Thiaumontu. Bataljonu se je pridružil z dvema psoma, s Satanom in Ripom, slednji je bil ubit že prej. Satana so opremili z dvema goloboma, plinsko masko in ga poslali v Thiamont. Na poti je bil ranjen, eden izmed golobov,

ki se je uspel vrniti, pa je prenesel pomembno sporočilo o položaju nemškega topništva. Bataljon je bil kmalu rešen, Satan si je opomogel in se kot heroj upokojil (Hamer 2006: 36–39).

Slika 20: Belgijska pasja strojnična vprega pred začetkom vojne.

Vir: http://www.greatwardifferent.com/Great_War/Animals_at_War/Dogs_at_war.htm
(27.2.2008).

Stoletja so bili psi uporabljeni kot vlečne živali. Verjetno največji uporabniki pasjih vpreg že v civilne namene so bili Belgijci. Belgijske vprege so bile običajno transportno sredstvo kmetov za svoje pridelke, kadar so jih peljali na trg. Psi so bili v Belgiji zelo dobro obravnavani, celo zakonsko zaščiteni. Ena izmed zakonskih uredb je določala, da so bili transportni vozički nastavljeni tako, da je večina teže počivala na sredini osi in ne na pasjih plečih. Primerno rejen in opremljen belgijski vprežni pes je lahko vlekel tovor težak do 230 kilogramov, v paru torej blizu pol tone težak tovor. Ob izbruhu vojne je imelo le nekaj strojničnih čet po štiri vlečne pse, ob mobilizaciji pa so jih za vojne potrebe zasegli. Njihovo delo je bila vleka strojnic na dveh kolesih, streliva ali vozov z vodo. Ker so bili psi običajno že vajeni uzde, vpeljava v vojne namene ni bila težka. V boju je bil postopek takšne strojnične enote sledeč. Vodja enote je stekel naprej in izbral primeren položaj za strojnico. Na njegov znak so proti njemu pognali pse. Posadka je nato raztovorila strojnico, medtem ko je pse eden

izmed vojakov odpeljal v zavetje. V belgijski vojski je bilo s strojnicami opremljenih 12 čet, vse skupaj je bilo vpoklicanih 500 psov. V zaledju so se nahajali remontni oddelki, kjer so bili rezervni psi in bolnišnice za ranjene in bolne živali. Med operacijami so bili psi hranjeni enkrat, vodo pa so jim dajali 3-krat na dan. Pozimi so spali ob vojaki in jih tako greli, vsako jutro pa naj bi bili deležni nege. Vedno so se nahajali neposredno na bojni liniji, udeležili so se bitk pri Liegeu, Namurju, blizu Antwerpna in Louvaina. Po okupaciji jih je zasegla in uporabljala nemška vojska (Belgian War Dogs).

Slika 21: Italijanski tovorni psi v visokogorju prinašajo vojakom hrano in ostale potrebščine.

Vir: Fotografija v Buccioli 2003: 50.

Italijanski psi v Alpah so bili veliki in težki od 55 do 70 kilogramov. Imeli so debele kožuhe, ki so jih varovali pred mrazom v visokogorju. Uporabljali so jih kot tovarne in vlečne živali. Pozimi so jih opremili s sanmi s katerimi so vleki hrano, strelivo in druge vojaške potrebščine. Gorskim enotam so lahko s takimi sanmi dostavili do 120 kilogramov materiala. Kjer je bila pot prestrma za vleko sani so poslali oddelek 30–32 psov, vsak je lahko nosil okoli 30 kilogramov. Tako je lahko en pasji oddelek dostavil blizu tone materiala. Veliko psov je bilo v takih razmerah izgubljenih, nekateri so padli v globeli, drugi so bili ustreljeni. Za ranjene živali so imeli v Alpah organizirane pasje bolnišnice.⁷⁴ Vsak pes naj bi po

⁷⁴ Infermeria cani.

predpisih prejel poln vojakov dnevni obrok: kavo in kruh za zajtrk, juho, meso, kruh in vodo za kosilo in meso, kruh, sladkor, čokolado za večerjo. Nastanjeni so bili v posebnih pesjakihi varnih pred topniškim obstreljevanjem (Italian War Dogs). Manjše in neučljive pse so uporabljali za tovorjenje vojaškega materiala: hrano, vodo, cigarete,⁷⁵ strelivo, granate in alkohol. Avstroogrška vojska je poleg sanitetnih in drugih psov, prav tako uporabljala pasje vprege. Tomaž Budkovič (Budkovič 1999: 34) o psih pravi: „Posebnost je predstavljal pasji tren. Po dva velika psa sta vlekla voz s tovorom.“ Francozi so v snežnih razmerah za vleko sani uporabljali nekaj sto huskijev prepeljanih iz Aljaske, Kanade in Labradorja. V obdobju, ko ni bilo snega, pa so jih uporabljali za vleko vagonov na ozkotirnih železnicah. Deset takih psov je lahko vleklo celo tono tudi v najtežje vzpone in so uspešno zamenjevali konje. Poleg močne strukture so bili nezahtevni za hranjenje in vedno v dobri kondiciji, bolezen jim je bila tuja (French war dogs).

Dober pasji vid, sluh in vonj je prišel prav v namene varovanja vojakov, objektov in ujetnikov ter patroljiranja. Čuvaj v jarkih je bil naučen, da ostane v jarku ali v manjših „stražarnicah“ na robu jarka, zunaj jarka ali malo pred jarkom. Tam je pripet na povodec čakal in opozarjal na prisotnost sovražnika. Znake je dajal z renčanjem, s tem da je otrpnil ali kakšnim drugim znakom, ne pa tudi z lajanjem. Slednje je predstavljalo pri učenju največjo težavo, vendar se je dalo tudi to z veliko potrpežljivostjo odpraviti. Pse s podobnimi značilnostmi kot čuvaji, se je uporabljalo v patroljne namene. Patroljni pes je spremljal vodnika pri izvajanju izvidniških nalog in mu pomagal iskati sovražnikove položaje, čuvaje ali majhne skupine vojakov. Patroljne pse se je lahko pošiljalo nazaj s sporočilom pripetim na njegovi ovratnici. Ko so sporočilo odstranili in prebrali, se je lahko ponovno pritrdilo novo sporočilo in se ga poslalo nazaj k vodniku ali skupini, čeprav so ti spremenili svoj položaj. To je bila ena izmed težjih nalog, tako da so tako delo lahko opravljali le najboljši psi (Cooper 2000: 200). Tedenske slike (Vojni psi, 1916) o patroljnih psih poročajo:

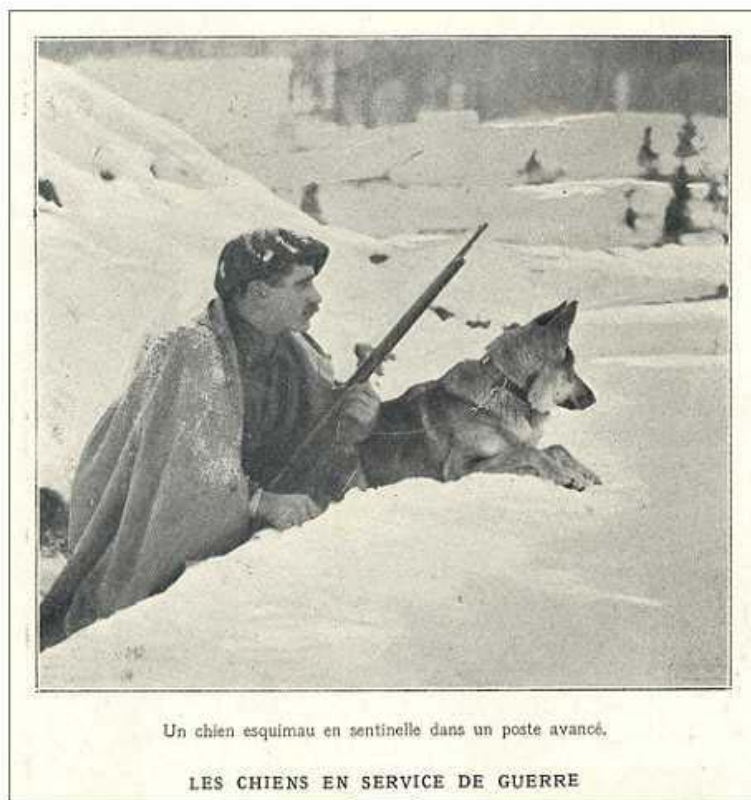
“Tudi naša dva vojna psa Flock in Falk sta se v sedanji vojni na severnem bojišču zelo izkazala. Njun vodnik, pesorejec Jožef Wagner, poroča o njunih uspehih:

‘O priliki nočnega patroljiranja v gozdu pri M.... sta psa nenadoma dvignila nosova, potem pa odhitela v goščavo. Šli smo za njima in našli skrit ruski častniški plašč, sabljo in dva revolverja: to so bile prve naše trofeje. Dne 22. septembra so me pridelili 56 mož močnemu orožniškemu oddelku. Dne 2. oktobra smo bili na patrolji, jaz s psoma spredaj. Nenadoma nekdo šestkrat ustrelil proti meni, ne da bi bil mogel dognati, kje sovražnik stoji. Tedaj sem spustil svoja psa, ki sta v hipu zdirjala in se vrgla na ruskega infanterista, ki je bil oddal

⁷⁵ To so bili t.i. YMCA psi, ki so jih bili vojaki prve svetovne vojne verjetno najbolj veselili.

strele. Spravila sta ga na tla, tako da smo ga lahko ujeli. Drugič smo dobili povelje opazovati neko sovražnikovo kritje in dognati sovražnikovo moč. Ko smo se približali na kakih 1000 korakov, smo poslali pred sabo psa, ki sta pred kritjem popolnoma mirno obstala – dokaz, da je bil jarek prazen, da si je bila neka patrulja še pred dvema urama javila, da je v jarku močan sovražnik. V razdalji kakih 1500 korakov smo pa zasledili bežečo sovražnikovo patruljo treh mož. Spustil sem Flock in v par minutah je spravil enega bežečih rusov na tla ter smo ga ujeli.”

Slika 22: Francoska stražarja opazujeta bojišče.

Vir: http://www.greatwardifferent.com/Great_War/Animals_at_War/Dogs_at_war.htm (27.2.2008).

Številke o poginulih psih so tako nezanesljive, kakor številke o uporabljenih psih. Dokaj zanesljiv podatek navajata Alexander Hönel in Katrin Tschachler (2006: 93) ko pravita, da jih je samo v francoski vojski poginilo 5.000. Enzyklopädie Erster Weltkrieg (2003: 922) pa navaja, da so Nemci izgubili okrog 20.000 vojnih psov, Francozi pa od 15.000 malo več kot 5.300. Vendar naj si bodo številke previsoke ali prenizke, povsem nerazumljivo je zopet to, kar se je zgodilo s psmi, ki so preživeli prvo svetovno vojno. Tudi tu je po koncu vojne odločal ekonomski dejavnik. Tako se je večina smrti v pasjih vrstah pripetila šele po koncu

vojne. Francija je demobilizirala in usmrtila 15.000 psov, nič drugače se ni godilo „kolegom“ v vojskah Velike Britanije, Nemčije, Italije, Rusije in drugod (The dogs of war on two fronts).

6. GOLOBI PISMONOŠE IN OSTALE PTICE

6.1 Kratka zgodovina uporabe golobov pismonoš

Golobja pošta je bila v uporabi že od najstarejših antičnih časov. Pomorščaki starega Egipta so z njihovo pomočjo napovedovali svoj povratek. V 7. st. pr. n. št. je v Perziji obstajala neke vrste državna golobja pošta, kasneje jo najdemo v Egiptu, Siriji in Arabiji. Antični Grki so s pomočjo golobov prenašali imena zmagovalcev olimpijskih iger, prav tako so golobi prenašali vesti o Julij Cezarjevemu osvajanju Galije okoli 52 pr. n. št. V križarskih vojnah je lahko oblegani Jeruzalem komuniciral z zunanjim svetom le preko golobje pošte. Križarji so jih prinesli v Nemčijo, od koder so se postopoma razširili tudi v druge dežele Evrope. V vojnah srednjega veka so jih pogosto uporabljali za zveze. Meščani Haarlema so leta 1572 na ta način izvedeli da prihaja pomoč. Prav tako je novico o Wellingtonovi zmagi pri Waterlooju junija 1815 Britancem prenesel golob (Golubovi za veze, Vojna enciklopedija 1972).

Najbolj znana organizirana golobja pošta je bila tista med obleganjem Pariza leta 1870. In ker je to tudi osnova za uporabo golobov v prvi svetovni vojni, ji posvetimo nekaj več pozornosti. V štiri in pol mesecev obkoljenem Parizu so Prusi kmalu uspeli prekiniti vse francoske linije komuniciranja. Parižanom je tako preostala le komunikacija z baloni, ki pa so imeli to pomankljivost, da se niso mogli vračati. Edina možnost so bili tako golobi. Postopek prenašanja sporočil je bil sledeč. Golobe s sporočili so prenesli z baloni v baze južno od Pariza, v Tours ali Poitiers in takoj, ko je balon pristal, so enega poslali nazaj z obvestilom o prispetju, ostale pa so odpeljali v baze, kjer so jih oskrbeli in nahranili. Bazi Tours in Poitiers sta se nahajali 200 oziroma 300 kilometro južneje, tako da so jih morali ob povratku za zmanjšanje razdalje prepeljati vse do pruskih linij, od koder so jih potem spustili v Pariz. Golobi so prenašali dve vrsti sporočil, uradne in javne. Sočasna uvedba mikrofilmov je pomenila, da je lahko en golob v enem letu prenesel neprimerno večjo količino sporočil. V nekem primeru je golob prenesel 40.000 kratkih brzojavk. Vsega skupaj pa so v tem času z golobjo pošto prenesli 150.000 uradnih pisem in milijon zasebnih pisem (Cooper 2000: 97). Z enim sporočilom so pošiljali golobe toliko časa, dokler niso prejeli potrdila o prejemu golobu. To je lahko pomenilo, da so pošiljali od 22 do 35 golobov z enakim sporočilom. Ko je golob priletel v golobnjak, je zacingljalo in oskrbnik je odnesel sporočilo v centralni urad, kjer so prebirali prejete mikrofilme. Služba je delovala med 1. oktobrom leta 1870 in 1. februarjem leta 1871 (Hayhurst 1970). Uspeh golobje pošte je bil tako velik, da je večina

vojsk prepoznala uporabnost golobov in začela ustanavljati svojo golobjo pošto. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je to edini primer tako velikega javnega prispevka golobov neki skupnosti, v tem primeru Parižanov.

6.2 Golobi pismoše v prvi svetovni vojni

Citat iz Tedenskih slik (Živali na vojni, 1914) tokrat o golobih: „*Tudi v sedanji vojni opravljajo golobi vojno pošto. Zlasti prenašajo vesti iz oblegovanih mest, obkoljenih krajev sploh, a tudi iz postojank na frontah. Glavna poveljništva imajo cele golobnjake, kamor se vračajo izpuščeni golobje z vestmi. Seveda so vesti pisane v tajni pisavi, s ključi in raznimi znaki, ki jih sovražnik ne more razumeti. Kjer so porušene brzojavne zveze, morejo poveljniki občevati le potom golobov. Seveda ta pošta ni zanesljiva, ker mnogo golobov izgine, bodisi da jih postrele, bodisi da poginejo v dimu ali pa se zaletе drugam.*“

Golobi pismoše⁷⁶ v prvi svetovni vojni so bili uspešno uporabljeni iz več razlogov. Telegrafske, telefonske in radio-povezave so bile pogosto prekinjene zaradi topniškega obstreljevanja, sabotaz ali pa so bile v tej začetni fazi razvoja še nazanesljive in počasne. Poleg tega je bila pri omenjenih vrstah komunikacije nevarnost prestrezanja sporočil razmeroma velika. V primerih, ko so bili telegrafski in telefonski vodi prekinjeni, ko ni bilo na voljo nobenega tekača, psa kurirja ali ko razmere niso dopuščale njihove uporabe, so bili golobi skorajda poslednja možnost za oddajo sporočil. Prednosti pred psi in tekači so imeli golobi v tem, da so bili veliko hitrejši, ni jih oviral razrit teren, predstavljali so veliko manjšo tarčo, leteli pa so lahko hitreje in več kot 100 kilometrov daleč, medtem ko je bil pes zanesljiv le na okoli 10 kilometrov. Njihova glavna pomankljivost je bila v tem, da so bili uporabni samo enosmerno in niso bili uporabni v temi, megli ali slabem vremenu. Čeprav golobi ne marajo leteti ponoči in v deževnem ali meglenem terenu, pa se jih je veliko uspešno prebijalo skozi intenzivna topniška obstreljevanja. Da lahko razumemo uporabnost golob pismoš, si je potrebno ogledati njihove značilnosti. Golobi za zveze ali golobi pismoše so vrsta golobov, ki še posebej izkazujejo naravni nagon, da se vračajo v isto prebivališče iz velikih oddaljenosti. Najbolj znane pasme golobov pismoš so tumbler golobi, katerih poreklo sega vse do Bližnjega Vzhoda. Na kontinentu so bile uporabljene še antwerpske, belgijske, italijanske in druge mešane rase. Najbolj razširjena je bila belgijska vrsta, ki se razlikuje od drugih po močni konstrukciji, širokih prsih, razviti muskulaturi, krajšem in močnejšem kljunom, rdečih nogah, močnih krilih, odličnem vidu in dobro sposobnostjo opazovanja. Golobi naj bi z višine 100 metrov videli v daljavo 50 kilometrov, z večjih višin pa naj bi bili

⁷⁶ Homing ali carrier pigeon. Pigeon voyageurs. Colombi viaggiatori. Brieftauben.

sposobni prepoznati mesto prebivanja tudi do 100 kilometrov in več. Hitrost leta znaš nekje od 45 do 60 km/h, rekordi pa tudi do 100 km/h. Dnevna dolžina enega preleta znaša v povprečju okoli 150 kilometrov, čeprav so bili med vojno zabeleženi bistveno daljši preleti. Radij delovanja s stalnih golobnjakov je do 150 kilometrov, s premičnih pa do 30 kilometrov. Povprečna višina leta je 50 do 300 metrov, odvisno od vremenskih razmer. Popolna dresura iz stalnih golobnjakov je trajala do treh let, iz gibljivih pa do dve leti. Ker se golobi hitro navadijo na novo mesto golobnjakov, se jih lahko že po 36 urah uporablja na razdaljah do 30 kilometrov, tako da so jih lahko vojske ob napredovanjih v premičnih golobnjakih peljale s seboj (Golubovi za veze, Vojna enciklopedija 1972).

V Tedenskih slikah se najde članek (Golobi pismonoše, 1917), ki opisuje značilnosti golob pismonoš: „*Golob leti hitro in vztrajno na daljavo do 1000 km. Ker se hitro orientira in dobro vidi, najde vedno naglo svoj domači kraj. To lastnost izkoriščajo ljudje v poštnih namene. Ko je golob 3 do 4 dni star, mu nataknejo preko prstov obroček na nogo. S tem (navadno aluminijevim) obročkom je označen kot poštni golob. Liste z vestmi prilepijo golobu navadno na pero v repu. Pisava na listu je mikroskopična ter se mora večkrat povečati, da se more brati. Liste devajo včasih tudi v sila majhne cevke, ki se prilepijo z nitkami na rep ali pod krilo. Golob nosi pisma do 10 gramov teže. Zasebnikom je v času vojne prepovedano imeti poštni golobe ter se prestopke kaznuje z ječo 3 in več mesecev. Vzgajajo te golobe v starosti 4 do 5 mesecev, spočetka na daljavo 9 km, polagoma na 50 in končno na 150–300 km. Enoletniki ne lete preko 150, dveletniki ne preko 300 km.*“

Ob izbruhu vojne, ko je tehnični razvoj že obljubljal revolucijo v komunikaciji, so bile evropske vojske do golobje pošte opredeljene različno. Medtem ko so imeli dobro organizirane sisteme golobje pošte v Belgiji, Franciji, Rusiji in Nemčiji, pa so jih v Veliki Britaniji začeli zanemarjati in jo leta 1908 celo razglasili za zastarelo ter se znebili vseh golobov. Ne samo to, v strahu pred vohuni je bilo vsem rejcem zapovedano, da izpustijo svoje golobe ali pa jim prirežejo peruti. V nekaj začetnih mesecih pa so kmalu ugotovili, da večina torpednih čolnov in ladij, ki niso imeli radiotelegrafskih povezav, ne more opozarjati in komunicirati z obalo ali z drugimi čolni. Podobno delo, kakor ga je na področju psov opravil že omenjeni Richardson, je v zvezi z golobi opravil kapitan A. H. Osman, ki je s svojim znanjem o golobih začel pritiskati na vojno ministrstvo za njihovo ponovno uvedbo. Ni bilo dolgo, ko so začeli golobi ponovno prenašati poročila iz ladij na golobnjake ob obali, zaradi tedaj še nezanesljivih telegrafskih in brezžičnih povezav pa tudi na fronto, vendar uradno ne

pred marcem 1916, ko je bila ustanovljena vojaška golobja služba⁷⁷ pod Osmanovim vodstvom (Gladstone 1919: 5). V britanski vojski je vsega skupaj služilo več kot 100.000 in kar 95 odstotkov se jih je redno vračalo s svojimi sporočili. Samo v britanskih letalskih silah so do konca vojne prenesli 717 klicev v stiski ponesrečenih letalcev. Skupaj so ti golobi preleteli nekaj čez 32.000 kilometrov (Gladstone 1919: 16). Ob koncu vojne je bilo v uporabi v britanski vojni 22.000 golobov in 400 izurjenih oskrbnikov, ki so izvajali pomembno komunikacijo na vseh prizoriščih sveta: na solunski fronti, v Egiptu, Evropi in Mezopotamiji (Gardiner 2006: 98–102). Ob demobilizaciji so jih prodali že v Franciji in Belgiji. V francoski vojski jih je bilo samo v bitki na Sommi uporabljenih 4.000, od tega se le dva odstotka ni vrnilo. Američani so golobe v svojem ameriškem vojaškem signalnem korpusu⁷⁸ uporabili le 600. Nemci so jih na zahodni fronti uporabili okoli 120.000, ob okupaciji Belgije pa so po ocenah uničili in zajeli milijon golobov in kmalu zatem uvedli kazen 50 frankov za vsakogar, ki je še imel golobe, mnogi pa so bili prisiljeni ptice uničiti. Šlo je za pravcato gonjo proti golobom, saj so se ljudje v strahu pred kaznimi lotevali nič hudega slutečih golobov kar s kamenjem (Cooper 2000: 97-104). Kazni v zvezi z golobi so bile uvedene tudi drugod. V Veliki Britaniji je bilo ubiti, raniti ali nadlegovati golobe prekršek, ki se je kaznoval s šestimi meseci zapora ali 100 funti (Gardiner 2006: 101). V Avstroogrski monarhiji pa je bil tak prekršek kaznovan s kaznijo treh in več mesecev zapora (Golobi pismonoše, 1917).

Slika 23: Francoski avtobus predelan v golobnjak.

Vir: <http://www.gwpda.org/photos> (28.2.2008).

⁷⁷ Military Pigeon Service.

⁷⁸ Army signal corps.

Postopek uporabe golobov pismonoš je bil sledeč. Golobi so delovali bodisi iz stalnih, bodisi iz premičnih golobnjakov. Slednji so bili predelani avtobusi vlečeni s konji, kasneje pa so bili v uporabi motorizirani golobnjaki. Od tam so jih na fronto v posebnih zabojih prenašali vojaki na ramenih. Prenašali pa so jih tudi kolesarji in motoristi ali pa celo psi v posebnih hrbtnih torbah. Brž ko je bilo potrebno sporočiti kakšno novico je poveljujoči napisal sporočilo, ga vstavil v poseben aluminijast valj pritrjen na golobovo nogo in ga izpustil. Vitalnega pomena je bilo ohranjati golobe kar se da čiste, nepoškodovane in zavarovane pred bojnimi plini. V ta namen so bile izdelane posebne plinsko neprodušne košare. Golobi so bili označeni z rdečim znakom za golobe in modrim za golobice. Izpuščali so jih običajno v parih, vendar samo po dva samčka ali po dve samički, nikoli skupaj. Vrnili so se v svoje golobnjake skozi majhne lopute, ki so se odpirale samo navznoter in sprožale zvočni signal. Takoj ko je oskrbnik slišal glas, je odstranil sporočilo in obvestil štab ali poveljujočega oficirja (Gardiner 2006: 100).

Golobi so bili uporabni za celo vrsto bojnih situacij. Kadar ni bilo na voljo drugih kanalov komunikacije, se jih je uporabljalo za sporočanje razmer v prvih linijah fronte nazaj štabu na primer o napredovanju enot, pomanjkanju streliva, sovražnikovih položajih itn. Pomladi 1915 so golobi prenašali sporočila v drugi bitki pri Ypresu. Sporočila iz jarkov so prispela v generalštab v 10 do 20 minutah, odvisno od razdalje, vremena in intenzivnosti obstreljevanja (Gardiner 2006: 98). Zelo uporabni so bili golobi za topniško izvidovanje, ko so lahko izvidniki veliko hitreje poročali topništvu položaje sovražnikovih enot. Golobi pismonoše so bili redni sopotniki tankovskih in letalskih posadk. Tankovske posadke so sporočale svoje položaje, piloti pa so jih uporabljali za klic v sili. Nek britanski oficir, ki je poveljeval prvemu bataljonu tankovskega korpusa je trdil, da so golobi pogosto reševali bojne situacije in jih niso zmotili niti plin ali topništvo. Bitka pri Monchy le Preuxu, v okviru bitke za Arras leta 1917, naj bi bila rešena zaradi golobjega sporočila enotam za napredujočimi tanki. Protinapad pri Arrasu istega leta naj bi bil razbit na podoben način (Gladstone 1919: 13). Neko angleško letalo, ki je patroljiralo nad severnim morjem, je bilo prisiljeno pristati v morju. Posadki je uspelo odposlati goloba kot klic v sili, ki je v 22 minutah preletel 35 kilometrov tako, da jih je ta rešil gotove smrti (J. Cooper 2000: 102). Golobi so bili uporabljeni v obveščevalne, kakor tudi v protiobveščevalne namene. Britanski piloti so jih odmetavali za nemškimi frontnimi črtami na večja mesta ali gosto naseljena območja, pripeta na padala. Mnogi od njih so pristali v prijateljskih rokah, ki so jih s pomembnimi informacijami spuščali nazaj v svoje golobnjake. V protiobveščevalne namene pa so jih uporabljali tako, da so sem ter tja ujeli sovražnikove golobe in jih z napačnimi informacijami pošiljali nazaj. Seveda so se morali pri tem spopadati s težavami, kako ponarediti nasprotnikove tulce za prenašanje sporočil

(Gladstone 1919: 11–12). Ena zanimivejših novitet, ki jo lahko opazimo na fotografijah, so bili golobi opremljeni z miniaturnimi fotoaparati za izvidniško fotografiranje.

6.3 Uporaba drugih ptic

Poleg najširše uporabljenih golobov najdemo na frontah tudi druge zanimivosti. Splošno znano je, da so kanarčki 15-krat bolj občutljivi na plin kakor človek. Sprva so jih uporabljali v rudnikih, tako da so s svojim poginom opozarjali rudarje ali raziskovalce na prisotnost podzemeljskih plinov. V posebnih kletkah so imeli po dva ali tri kanarčke za preizkušanje prisotnosti ogljikovega monoksida. Vojaki na zahodni fronti so sicer že prej poročali, da so jih na jutranje plinske napade ponoči z oglašanjem opozarjale divje ptice. In preden so enote v jarkih zaznale plin, jih je že prebudil hrup bližnjih ptic. Kmalu so kanarčke za odkrivanje prisotnosti strupenih plinov uporabljale vse vojske v jarkih, lazaretih, ob kopanju podzemeljskih tunelov itn. Hugh Gladstone (1919: 24–25) navaja, da se je tekom vojne povpraševanje po kanarčkih tako povečalo, da lahko govorimo o pravem „boomu“. V Ameriki in Nemčiji jih zaradi potreb vojske sploh ni bilo mogoče kupiti. Ker pa se je mnogim vojakom njihova usoda zdela kruta, so jih spremenili v svoje ljubljence in shranili na najbolj varnih mestih. Mali kanarčki so tako poleg prvotne naloge odkrivanja prisotnosti strupenih plinov, opravljali še drugo lepšo vlogo. Njihovo petje je razveselilo mnoga srca vojakov v jarkih, bolnišnicah in drugod. Nekemu vojaku so se kanarčki celo tako prikupili, da jim je posvetil čudovito pesem, ki jo v originalu navajam v celoti (Gladstone 1919: 25).

To a canary in a trench

*Bon jour, merry bird!
Your bonny life we ask,
That we may know
When gases blow,
And bring to don a mask.
We would that we might mask you too,
So beautiful, so fair.
You sing to-day
Your roundelay,
And love is everywhere!*

*Bon soir, merry bird!
In war you've played your part-
Nor knew that death
Was in the breath
That stilled your little heart.
Your perch swings idly in your cage-
unscathed we march along.
So may we learn,
If fortune turn,
To greet death with a song!*

Na začetku vojne so Francozi v Parizu za zaznavanje prihoda sovražnih letal ali zrakoplovov na Eifflovem stolpu uporabljali papige. Ugotovili so namreč, da so ptice zaznale prihod letala 20 minut preden jih je zaznalo človeško oko. Vendar pa jih je bilo težko naučiti razlikovati med domačinim in sovražnimi letali, prav tako pa jih je ta naloga utrujala in dolgočasila, tako da so postale nezanesljive (Cooper 2000: 102). Galebe je britanska vojska poskušala izuriti v podobne namene kot golobe. Vendar so se ti izkazali za nezanesljive (Gladstone 1919: 8). So pa galebi pogosto odkrivali položaje podmornic in morskih min s tem, da so čepeli na njihovih bodicah ali periskopih. Tako je nekemu britanskemu oficirju prišlo na misel, da bi hranili galebe s svojih podmornic s slaniki. Ti bi potem v pričakovanju obroka leteli nad sovražnimi podmornicami in tako odkrivali njihov položaj. Tudi ta zamisel ni zaživela (Gladstone 1919: 25–27).

7. V NADLOGO IN POMOČ

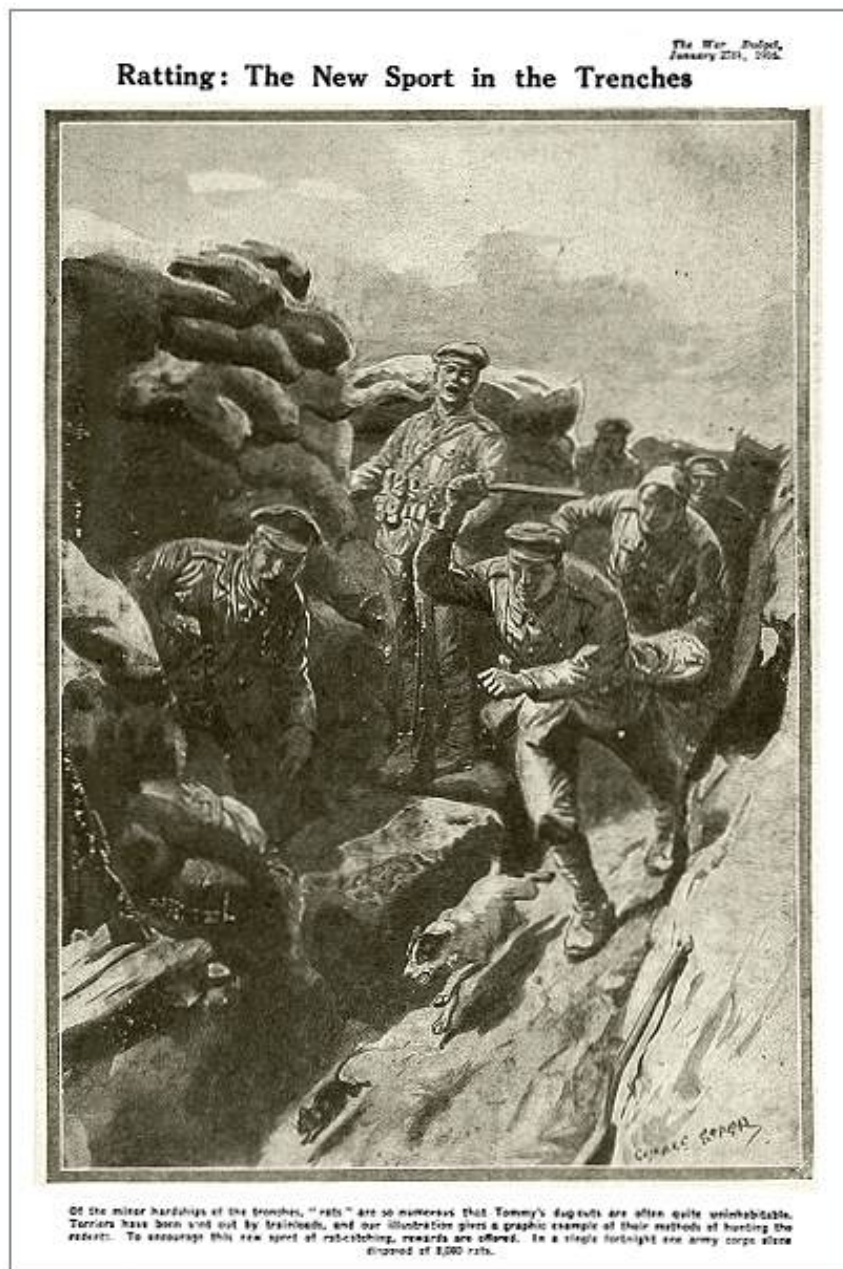
7.1 Od kresničk do podgan

Vojakom so male živali in insekti v prvi svetovni vojni, povzročali manjše in večje preglavice. Od takih, katerim se bomo posvetili kasneje, pa nekatere izstopajo po svoji uporabnosti. Gre namreč za kresničke. Tudi te živali imajo v zgodovini prve svetovne vojne svoje mesto. Uporabljali so jih za branje zemljevidov (Gardiner 2006: 9) in za označevanje poti tankov (Cooper 2000: 211). Francozi so iz svojih kolonij uvažali posebno vrsto večjih kresničk, namenjenih za nočno branje zemljevidov. Druge manjše uporabljene živali so bile še miši, ki so jih uporabljali v podobne namene kot kanarčke in zlate ribice, za preverjanje onesnaženosti voda (Gardiner 2006: 124). Večina od manjših živali pa ni bila v tako pomoč, temveč ravno nasprotno.

V kategorijo najmanj zaželenih živali brez pomisleka spadajo uši in podgane, ki so v milijonih okužile jarke prve svetovne vojne. Najdemo jih povsod, še posebej ugodne razmere pa so bile na zahodni fronti. Obstajata dve glavni vrsti podgan, črne in rjave, slednje so zrasle celo do velikosti mačk. Hranile so se z ostanki hrane v konzervah in trupli, kar je še posebej razjezilo vojake. Noči naj bi bile polne zvončkljanja konzerv med podganjo gostijo. Vojaki so se jih neuspešno skušali obraniti s streljanjem, čeprav jim je bilo to zaradi varčevanja s strelivom prepovedano, z bajoneti, palicami, kasneje pa so to nalogo poverili posebej izurjenim psom. V šali so celo dejali, da so izumili nov šport v jarkih imenovan »ratting«⁷⁹ (Gardiner 2006: 41).

⁷⁹ Ustreznega prevoda v slovenskem jeziku ni. Najbolj se približamo če uporabimo besedno zvezo, lov na podgane.

Slika 24: Lov na podgane.

Vir: <http://www.terrierman.com/ratting-trenches-WWI.jpg> (28.2.2008).

Glede na to, da lahko ena podgana letno skoti do 900 podgan, je razumljivo, da je bilo njihovo število ogromno. S časoma so postajale vedno bolj predrzne. Potrebno je bilo paziti na vsak košček kruha, ponoči pa so se rade zabavale na telesih spečih vojakov. Podgane so bile vse do konca vojne eden glavnih problemov življenja vojakov v jarkih, zato jih srečamo tudi v leposlovju: „Moram paziti na kruh. Zadnji časi so se podgane zelo razmnožile, odkar rovi niso več tako v redu. Detering trdi, da je to najbolj zanesljivo znamenje godlje, ki nas čaka. Tukajšnje podgane so posebno ostudne, ker so tako velike. To je tista sorta, ki ji pravimo

mrliška. Imajo gnusne, hudobne gole gobce in človeku se naredi na bruhanje, če le zagleda njihove dolge, osmukane repe. Čutiti je, da so hudo sestradane. Skoraj vsakemu so že načele kruh. Kropp ga ima pod kapo dobro zavitega v šotorko, pa ne more spati, ker mu tekajo čez obraz, samo da bi prišle do kruha. Detering jih je hotel ugnati z zvitostjo; na strop je pritrdil tanko žico in obesil nanjo svoj sveženj s kruhom. Ko je ponoči prižgal baterijo, je videl, kako se žica ziblje sem ter tja. Na kruhu je jahala rejena podgana. Nazadnje jim le napravimo konec. Koščke kruha, ki so jih oglodale te mrcine, skrbno izrežemo; celih hlebčkov pač za vse nič ne smemo pometati stran, ker bomo sicer drugi dan brez kruha. Obrezine položimo na sredo zakopa na tla. Vsak vzame lopatko in se postavi na prežo. Detering, Kropp in Kat pripravijo žepne baterije. Po nekaj minutah zaslišimo prvo škrtanje in trganje. Sum se okrepi in pridruži se mu polno drobnih nožic. Tedaj se posvetijo baterije in vsi udarimo z lopatami po črnem kupu, ki se razsika na vse strani. Uspeh ni slab. Z lopatami pomečemo razsekane podgane čez rob rova in se znova postavimo na prežo. Še nekajkrat se nam posreči naskok. Potlej so pa morale živali kaj opaziti ali zavohati kri. Ni jih več blizu. Kljub temu pa do jutra poberejo vse ostanke kruha s tal. V sosednjem odseku so podgane napadle dve veliki mački in psa, jih oklale in ogrizle do mrtvega.“ (Remarque 1966, 72–73)

Kako veliko težavo so predstavljale podgane nam zgovorno priča članek v Tedenskih slikah posvečen samo njim (Podgane v zakopih, 1917): „Kar te uganjajo v francoskih zakopih, presega vso domišljijo, kakor pripoveduje dopisnik štokholmskega dnevnika 'Swenska dagblade'. Prikladile so se podgane od vseh krajev in koncev in so dobesečno preplavile zakope in kritja. Vkljub vsem pomanjkanju nočne udobnosti bi mnogi vojak zunaj pod milim nebom vendarle užil zaslužen pokoj, ko bi mu nadloga še po dnevu ne glodala shranjene žimnice in bi vso noč ne tekale po njegovi odeji, da, celo po njegovi glavi in obrazu. Edina pomoč zoper gnusno nadlogo bi bile mrežice iz drobne žice, kakršne se rabijo zoper moskite. Ali to je drag predmet. Nadloga se čisto nič ne boji človeka in je skrajno predrzna. In sicer ne samo o polnoči, temuč tudi o belem jasnem dnevu. Gorje tistemu, ki pusti menažo le za trenutek nenadzorovano. Toliko da se drugam ozre, pa ni menaže nikjer več. Od breguš (spodnjih hlač), ki jih je vojak pozabil spraviti v torbo, najde lastnik le še nekaj niti, ko se vrne po kratkem presledku na svoje mesto nazaj. Neki vojak je pisal v svojem kritju pismo, ko je bil iz jarka poklican. Papir, pero in peresnik je pustil na mestu, pa je hitel navzgor. Ko se je bil čez pol pičle ur povrnil, ni bilo nikjer papirja, od peresnika pa samo še lesene trohice. Najhuje je pa še, da se spak tako preklicano naglo množi. Par podgan se pomnoži v petih tednih za 12 repov. Živež, obleka, perilo, papir, usnje, smodke, vse kar se da zgrijeti, zgloje in ogrize zloglasna nadlega. A podganska preglavica se ne potika samo po zakopih, temveč klati se tudi krog baterij, v lazaretih, skladiščih, po pekarijah in večkrat je bilo opazovati, da so

bili privezani baloni in zrakoplovi od podgan tako poškodovani, da so bili nerabni. Škodo, ki jo naredi ena podgana se ceni na 3 vin. Milijon podgan napravi na dan približno 30.000 kron, na mesec 450.000 kron, na leto pa do 5 milijono kron škode. Vroč boj se bje tudi s tem sovražnikom. Udriha se po njih s puškinimi kopiti, love jih v pasti, zažigajo in zastrupljajo jih, kjer in kakor kdo more. Ali vse dosedanje pokončavanje ni imelo dovoljnega uspeha. Namesto ene, ki je poginila, je deset, dvajset drugih, ki so ušle smrti. Njih največji sovražnik so doslej še psi. Francoska vojna uprava je naročila 1200 psov - podganarjev, ki jih odpošljejo kar najhitreje na fronto. Izborna so se proti podganji preglavici obnesle sovražne bombe z otrovnim plinom. Francoski častnik pripoveduje, kako je moral začasno zapustiti strelski jarek s svojim moštvom, a ko se je vrnil nazaj, je našel sto in sto mrtvih podgan. Poslednji čas pa je posegel v to vojsko dobro poznani Pasteurjev zavod. Iznašel je posebni serum, ki se je neki izborna obnesel. 1200 litrov se ga odpošlje na fronto vsak dan.“

Nadloga je bila tako resna, da je avtorja citiranega članka (Podgane v strelskih jarkih, 1916) skrbelo, kaj bo s podganami po koncu vojne: „*Podgane v strelskih jarkih spadajo med največje nadloge našega vojaštva, a kakor je zdaj dognal nemški prof. dr. Rabiger, tudi s koncem vojne ne bo nehala ta nadloga. Prof. Rabiger sodi, da bo na milijone podgan sledilo vojakom, ko bodo zapustili strelske jarke. Francozi imajo na fronti 2500 na lov na podgane dresiranih psov, pa se jih še ne morejo ubraniti. Mački se pri uničevanju podgan niso obnesli, ker se večjih podgan boje in radi pocrkajo za boleznijo, ki jo dobivajo po zaužitju podganskih jeter. Tudi strupene bakterije ne zaležejo dosti. Pač je pa rečeni profesor našel rastlinski strup, ki podgane zanesljivo uničuje in ki ga v nemški armadi baje že z uspehom rabijo.“*

Če smemo verjeti Aleksandru Lavrenčiču (1998: 34) so si italijanski vojaki, kot veliki gurmani, domislili naslednjo rešitev: „*Domačini iz Sužida pri Kobaridu so si zapomnili italijanske vojake po tem, da so lovili mačke, jih kasneje spekli in pojedli. Ko so polovili in spekli vse mačke, so se zaredile miši in podgane. Italijanov to ni zmedlo in namesto mačk so se lotili – podgan. Odrli so jih na 'meh', nataknili na palico in pekli na ognju, ki so ga kurili pri Šimenčevem seniku.“*

Tedenske slike (Podganji kožuhi najnovejša pariška moda, 1916) pa poročajo še o malce bolj domiselni, čeprav malce neresni, rešitvi v svetu mode: „*Francoski vojaki v strelskih jarkih imajo zelo nadležne goste – podgane. Pobijejo jih na tisoče in za kratek čas jih odirajo in kože strojijo. Sedaj predlaga list „Gauloi“ naj parižanke v znak patriotizma uvedejo podganjo kožuhovino v modi; na ta način se bo prihranilo dokaj narodnega premoženja, ki bo*

šlo drugače za drago kožuhovino, na drugi strani pa bodo imeli francoski vojaki postranski dohodek iz lova na podgane. Bomo videli, kaj bo. “

Drugo nič manj nadležno bitje prve svetovne vojne je bila uš. Uši so bile pravi fenomen jarkov, saj ocenjujejo, da je bilo ves čas vojne okuženih do 97 odstotkov vojakov, problem pa se je rešil šele s koncem vojne novembra 1918. Če so bili pogoji v jarkih težavni za vojake, pa so bili odlični za množenje trdovratnih uši. Od treh vrst uši: lasnih, sramnih in telesnih, je bilo slednjih največ. Predstavljale so nenehen in nerešljiv problem, saj so se dobro počutile ob toplini človeškega telesa. Prenašale so se z neposrednimi stiki med ljudmi, kar v razmerah prve svetovne vojne ni bil problem, glede na to, da so se vojaki ponoči zaradi mraza pogosto stiskali skupaj. Redile so se v šivih oblačil in povzročale stalno srbenje ter prenašale različne infekcije. Množile so se z veliko hitrostjo. Samica je lahko dnevno izvalila po 12 jajčec, ki so se izlegla v 14 dneh do enega meseca. Čeprav so bila oblačila oprana, so v šivih ostajala jajčeca in ta so se izlegla brž, ko se je obleka na vojakovem telesu ponovno ogrela. Največjo težavo so povzročale okužene uši, ki so prenašale razširjeno bolezen imenovano jarkovna mrzlica.⁸⁰ Sicer ni bila smrtno nevarna, je pa lahko povzročala tudi do 15-odstotnečasne izgube moštva in je prizadela vse vojske. Glavni simptomi bolezni so bili glavobol, boleči udi in vnete oči, podobno kakor pri tifusu ali gripi. Okrevanje je trajalo pet do šest dni, pogosto tudi več tednov. V vojaških terminih je bil to eden glavnih vzrokov bolezni v jarkih, zato je zaposlovala mnogo medicinskega osebja in raziskovalcev (Duffy). Tomaž Budkovič poroča o tej problematiki na soški fronti (1999: 203): *„Nevzdržne muke so vojakom povzročale uši, ki so se zaradi nesnage zelo razmnožile. Najhuje je bilo, ker na smrt utrujenim niso pustile zaspati. Tako se je nek Janko Torkar, ki je bil kadet pri 9. Kompaniji na Lemežu, obranil tako, da se je napil ruma: Urbaničevemu Miklavžu z Broda so se zaradi neprestanega praskanja odprle rane. Zato so ga morali odnesti na previjališče. Vojaki so ugotovili, da gredo uši najraje na oprano perilo, na umazano pa dosti manj. Ko je prišla vojaška enota v zaledje na počitek, so morali najprej na kopanje, obleka in perilo pa v naprave za razsuševanje.“*

Ercih Maria Remarque (1966: 55) nas pa seznani z nenavadno metodo uničevanja uši: *„Težko je pobijati uš za ušjo, če jih imaš sto in sto. Mrčes je nekam trd in večno pokanje z nohti je že dolgočasno. Tjaden je zato z žico pritrdil pokrovček od masti za čevlje nad konček sveče. V to ponvico uši kratko in malo mečemo – zacvrči in že je ni več. Sedimo naokoli s srajcami na kolenih; v gornji del života smo goli, ker je zrak topel, in roke pridno delajo. Haie ima posebno imenitno pasmo uši: imajo rdeč križ na glavi. Zato trdi, da jih je privlekel iz lazareta v Thourhoutu in da so naravnost z života vrhovnega štabnega zdravnika. Mast, ki se počasi*

⁸⁰ Trench fever. Grabenfeber.

nabira na pločevinastem pokrovčku, misli porabiti za mazanje čevljev in se pol ure kakor nor krohota svojemu domisleku. “

Glede malaričnih območjih smo omenili, da je veliko težavo predstavljala cc-muha, ki je bila vzrok mnogim smrtim, tako živali kakor vojakov. Zaradi cc-muhe so nekateri vzhodno afriško kampanjo poimenovali kar „celico groze“, v kateri je umrlo na tisoče konj, oslov in vojakov (Cooper 2000: 199). Ugotovili smo, da so lahko živali neposredno vplivale na potek in izid bojev. Da pa dobi neka bitka po njih celo ime, pa je precej zanimiva zadeva. Gre za bitko pri Tangi, ki jo imenujejo tudi „Čebelja bitka“.⁸¹ V tej bitki je šlo za neuspeh poskus britansko-indijske armade za zavzetje Nemške vzhodne Afrike.⁸² Šlo je za prvi večji spopad v Afriki. Tanga se nahaja samo 80 kilometrov od Britanske vzhodne Afrike⁸³ in je bila strateško pomembno pristanišče, saj je predstavljala izhodiščno točko znane železnice Usambara, ki je vodila vse do Kilimanjara. Britanci so se odločili za amfibijski napad, vendar je bil že od samega začetka obsojen na neuspeh, saj so že predhodno izdali svoje namere. Nemški poveljnik Paul von Lettow Vorbeck je imel dovolj časa, da je okrepil obrambo Tange s tisoč afriškimi vojaki. 8000 britanskih vojakov, večinoma Indijcev, pod poveljstvom generala Artuhurja Aitkena se je izkrcalo nekaj kilometrov južno od mesta. Zaradi nepoznavanja terena in slabega izvidniškega poizvedovanja so takoj naslednje jutro med pohodom na mesto padli v zasedo. Boji so se spremenili v džungelsko bojevanje, ki so ga redno prekinjali roji besnih čebel. Od tu ime bitke. Čebele so se razdražene zaradi hrupa eksplozij v rojih spravile nad britanske enote in jih mnoge pognale v beg. Na nekemu inženirju naj bi po bitki prešteli 300 pikov. Čeprav je bilo razmerje vojakov ena proti osem v korist Britancev, so jih Nemci kasneje s protinapadom vrgli v morje, deloma s pomočjo živalskih zaveznikov – čebel. Zmaga je bila eden večjih dosežkov Paula von Lettowa (Regan).

7.2 Maskote in ljubljenci

Malo manj opazno, vsekakor pa dobrodejno vlogo so odigrale številne živali, ki so v tej vojni služile kot maskote celih regimentov ali pa kot ljubljenci vojakov. Vojaške ali regimentne maskote so živali, ki so predstavljale emblem enote ali pa so jih uporabljali v ceremonialne namene. Maskota naj bi celotnemu regimentu prinašala srečo, bila vir navdiha ali pa naj bi predstavljala določene značilnosti regimenta. Živali maskote so dobile svoj čin, številko in če so se izkazale celo medaljo. Za njihovo skrb in prehrano so morali poskrbeti regimenti sami. Izbira maskote je bila odvisna od več dejavnikov. Za maskote najpogosteje uporabljene

⁸¹ Battle of the Bees se je odvijala med 2. in 4. Novembrom 1914.

⁸² Današnja Tanzanija.

⁸³ Današnja Kenija.

domače živali so bile: psi, mačke, koze, konji, mule, osli, biki in prašiči. Pri divjih živalih domišljija ni imela meja, med njimi najdemo: od miši do medvedov, lisic, opic, raznovrstnih ptic, divjadi, antilop, skratka domala vse. Omenimo samo nekaj primerov. Pes Sammy, maskota northumberlandskih strelcev, je spremljal svoj regiment med boji v Franciji. Ranjen in zaplinjen je bil v drugi bitki pri Ypresu aprila leta 1915, kasneje pa je „sodeloval“ še v bitki na Sommi leta 1916. Koza je bila maskota kraljevih valižanskih strelcev že od Bunker Hilla⁸⁴ naprej. V letu 1844 je kraljica Viktorija vsakemu od dveh bataljonov valižanskih strelcev podelila kozo in od takrat naprej, je bila koza maskota vse do leta 2002. Siva mula je bila maskota kraljevih indijskih strelcev od leta 1891 do 1922. Služila je v kampanjah v Egiptu 1915–1917 in Palestini 1917–1918. Nekateri regimenti so imeli maskoto v svojem emblemu. Tak primer je kanadska enota, 49. bataljon kanadskih ekspedicijskih sil, ki je imel v emblemu kojota Lestocka. Gre za simbolno povezavo z domačim okoljem. Avstralski regimenti so imeli pogosto za maskote kenguruje, kanadski regimenti črne medvede, medtem ko so ameriške sile pogosto posegale po orlih, rakunih in kojotih. Coal box je bil nemški poni, ki so ga našli in posvojili možje britanskega kraljevega strelskega korpusa. Medved je bil maskota britanske ladje HMS Royal Oak. Medved Vanka pa je bil maskota 11. regimenta češkoslovaških lovskih legionarjev v Rusiji leta 1918 (Buccioli 2003: 104). Neki prašič na krovu nemške lahke križarke Dresden, ki je bila potopljena 14. maja 1915 je imel srečo, da so ga opazili in rešili mornarji z ladje HMS Glasgow. Ironično so ga poimenovali kar po takratnem pruskem mornariškem ministru in zagovorniku neomejenega podmorniškega bojevanja, admiralu Alfredu von Tirpitzu (Gardiner 2006: 141–163). Takšnih primerov je še veliko.

⁸⁴ Gre za bitko v ameriški osamosvojitveni vojni, 17. junija 1775.

Slika 25: Nemška pilota s svojima ljubljenkoma.

Vir: Fotografija iz fototeke arhiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

Ne poznamo samo primerov maskot regimentov, temveč je marsikateri vojak vzel žival za sopotnika prve svetovne vojne ne glede na to, kako neprimerne so se zdele okoliščine ali pa jim je bilo to celo prepovedano. Srce in vzajemna ljubezen preprosto nista poznala meja. Vojakom so ljubljenci prinašali veselje in skrajšali marsikatero mučno obdobje. Za posameznika daleč od doma, prestrašenega, osamljenega, soočenega s stalnim smrtnim strahom, je vsak tak zvest ljubljencek pomenil nenadomestljivo tolažbo in upanje. Med zamolčanimi živalskimi heroji je tako veliko takih, ki so krepili vojaškega duha in h grenkobi vojne prinesli vsaj kanček svetlobe. Prvotno naj bi maskota ali ljubljencek prinašal srečo, v vojnih razmerah pa prevzame še poseben pomen in nujnost. Vidik prinašanja sreče je v vojni tesno povezan z nujnostjo krepitve morale in tolažbe ter kot ventil za čustvovanje, ki je nujna vzporednica nevarnosti. Maskote ali ljubljenci so predstavljali vir upanja, sreče, navdiha in sredstvo za osredotočanje v najtežjih trenutkih. Pogosto si je vojak omislil žival iz čistega dolgočasia, saj so bila obdobja čakanja na boje zelo dolga in psihično obremenilna. V zgodovini najdemo kar nekaj primerov maskot in ljubljencekov. Princa Ruperta, ki je vodil konjenico kralja Karla I. med angleško državljansko vojno je vedno spremljal majhen bel pes Boye, vse dokler ni bil ubit v bitki pri Marston Moorju leta 1644. Med ameriško državljansko

vojno je bil znan orel Old Abe, ki so ga poimenovali po Abrahamu Lincolnu. Takšna praksa se je postopoma širila in v obeh svetovnih vojnah dosegla vrhunec (Gardiner 2006: 141).

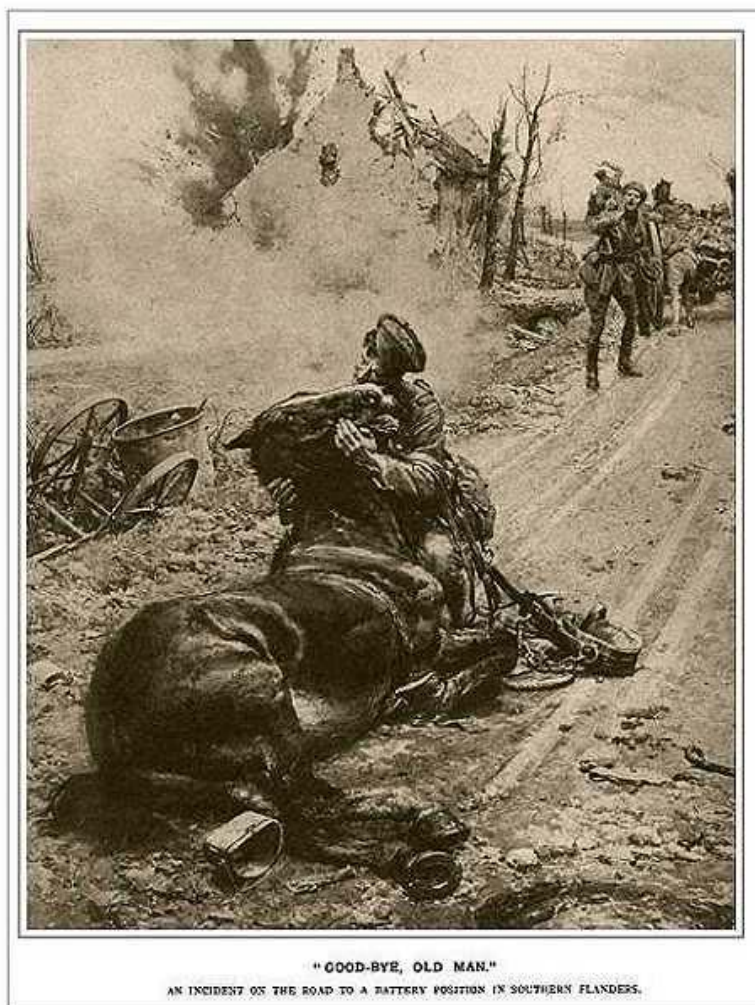
Slika 26: Cirkus z oslom na fronti.

Vir: Arhiv Muzej novejšje zgodovine.

Značilnost prve svetovne vojne, ki jo najdemo na mnogih fotografijah in ilustracijah, je tudi sobivanje in iz tega izhajajoča povezanost med živalmi in vojaki. Skupno, tudi večletno življenje, deljenje hrane, strahov in umiranja, so doživljali vsi udeleženci vojne. Vojak prve svetovne vojne je veliko časa preživel v naravi in skupaj z mnogimi najrazličnejšimi bitji, domačimi ali divjimi živalmi, katerim je vojna prekrizala pot. Živali so postale del vojakovega vsakdana. Poleg sovojakov so jim verjetno predstavljale edino možnost izražanja svoje toplejše, nežnejše in ljubeče človeške plati. Te so brezpogojno sprejemale ljubezen in zaupanje ter jo še v večji meri vračale. Vojak je lahko ob dotiku in „komunikaciji“ s konji, psi in drugimi živalmi pobegnil v svoj miren svet brez vojn in ubijanja, užil vsaj trenutek brezskrbnosti in čiste ljubezni. Med njimi se je razvila posebna dosmrtna naklonjenost, ki je tako ganljivo upodobljena v ilustraciji „Good bye, old man“, znanega italijanskega slikarja prve svetovne vojne Fortunio Matania (1881–1963).

Slika 7.4: Ilustracija italijanskega slikarja Fortunio Matania, »Good bye, old man«.

Vir: http://www.greatwardifferent.com/Great_War/index.htm (28.2.2008).

Ilustracija je bila narisana po resničnem dogodku. Neki britanski vojak naj bi ob pogledu na svojega ležečega in ranjenega konja stekel na pomoč in mu ponudil svojo vodo, kljub napredujočim nemškim silam. Naslednji dan, ko je bil položaj ponovno zavzet, so oba našli na istem mestu – mrtva (Cooper 2000: 54). Takih in podobnih dogodkov predanosti vojakov in živali je bilo verjetno še precej. Nam so ostale le fotografije in ilustracije, ki prikazujejo med vojno nevidno spleteno močno navezanost, predanost in ljubeznijo. To, kar pogosto primanjkuje človeštvu in zaradi česar se je začela vojna, ki naj bi končala vse vojne. Pa jih ni.

8. SKLEP

Živali so bile vsepovsod prisoten element, brez katerih si prve svetovne vojne ne moremo predstavljati. Iz predstavitve teme lahko zaključimo, da so bile živali pomemben dejavnik delovanja vojsk in vsakodnevnega življenja vojakov. Seveda je odvisno od vrste živali, okolja in obdobja, kako pomembna je bila njihova vloga. Zaradi pomanjkanja virov in predvsem zaradi slabše vodene evidence ter kvantitativnih analiz je kakršna koli natančna primerjalna analiza številčnosti in učinkovitosti uporabe živali zahtevno opravilo. Lahko pa iz dosegljivih virov, množice slik in zapuščine zapisanih misli povezanih z živalmi sklepamo o množičnosti in pomembnosti njihove prisotnosti v vrstah svetovnih armad. Brez dvoma bi bila marsikatera vojaška aktivnost bistveno otežena oziroma celo neizvedljiva, če vojaštvo ne bi poseglo po uporabi živali. O tem, koliko rešenih življenj in koliko toplih čustev so prinesla med milijone vojakov prve svetovne vojne, pa lahko samo ugibamo. Vsak povprečen vojak prve svetovne vojne je imel v času vojne opravka z vsaj eno izmed omenjenih vrst živali. Če že ni bil konjenik, topničar, voznik konjske vprege, oskrbnik psa in podobno, temveč samo navaden vojak, ki je večino časa preživel v jarkih, je imel ob sebi vsaj kakšnega psa ali mačko. Če že ni bil ljubitelj živali, mu je osel prinašal menažo, mimo je stekel kakšen pes in če ni bilo niti teh, so mu življenje grenile vsaj podgane ali uši.

Glede na predstavljene sklope in zastavljena delovna vprašanja lahko ugotovimo sledeče. Konji so bili najbolj množična vojna žival prve svetovne vojne, prisotni v vseh vojskah in na vseh bojiščih. Kot smo videli v poglavju o vlogi konjenice v prvi svetovni vojni, lahko rečemo da je bila konjenica potisnjena na rob bojišča, svoj popoln zato pa je doživela šele v 30. letih 20. stoletja. Konj in ostale transportne živali so bile v vojskah prve svetovne vojne nepogrešljivo transportno sredstvo, ne glede na vedno večjo konkurenco motornih vozil. Brez konja in dugih transportnih živali bi bila marsikatera vojaška enota slabše preskrbljena, topništvo pa bi verjetno veliko težje zagotavljalo zadostno podporo. Posledično je bila učinkovitost vojske odvisna tudi od dobrega sistema nabave in oskrbe konj ter drugih živali. Tu smo opazili, da so bili zavezniki v rahli prednosti, saj so se lahko zaradi pomorske premoči zanašali na bogat ameriški trg. Oskrba živali je bila bistven element ohranjanja učinkovitosti vojska, zato je bil dan veliko večji poudarek veterinarski oskrbi, kot pa v vseh prejšnjih vojnah. Več težav je bilo z oskrbo s krmo. Psi so se izkazali za zelo raznovrstno uporabne živali. Njihova uporaba je pripomogla k razrešitvi marsikatere bojne situacije, vendar vseeno niso bili tako množičen in pomemben pojav, kakor na primer konji. Težko rečemo katera naloga vojnih psov je bila bolj pomembna. Golobi so se odlično izkazali v komunikacijske namene vendar zopet v omejenem obsegu, kanarčki v namene zaznavanja nevarnih strupov,

ostale ptice pa so bile bolj kot ne eksotičen pojav. Nadloge, kot so bile podgane in uši, so se izkazale za zelo pomemben dejavnik zmanjševanja vojakove morale. Maskote in ljubljenci pa so jo s svojim dobrodejnim vplivom zviševale.

Svojega diplomskega dela pa ne bom zaključil z mislijo, da je bilo vpreganje živali v vojaški aparat hvalevredno in častno dejanje, temveč bom prepustil besedo Remarquevem (1966: 48) literarnemu junaku Deteringu. Ob pogledu na razmesarjene in od muk deroče se konje, pripomni takole: „*Povem vam, da je to največja grdobija, da morajo živali na vojsko.*“

9. VIRI

9.1 Arhivski viri

Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Zasebna zbirka dr. Walterja Lukana

9.2 Časopisno gradivo

Golobi pismonoše (1917): *Tedenske slike*, 21.11.1917, št. 47 (letnik 4): 554.

Konji v bitki (1914): *Tedenske slike*, 11.11.1914, št. 14 (letnik 1): 4-5.

Podgane v strelskih jarkih (1916): *Tedenske slike*, 20.9.1916, št. 38 (letnik 3): 532.

Podgane v zakopih (1916): *Tedenske slike*, 2.8.1916, št. 31 (letnik 3): 458.

Podganji kožuhi najnovejša pariška moda (1916): *Tedenske slike*, 19.4.1916, št.16 (letnik 3): 249.

Psi v vojni službi (1916): *Tedenske slike*, 16.8.1916, št. 33 (letnik 3): 482.

Vojni psi (1916): *Tedenske slike*, 5.4.1916, št. 14 (letnik 3): 213.

Zgodovina psa v vojni (1916): *Tedenske slike*, 29.3.1916, št. 13 (letnik 3): 195.

Živali na vojni (1914): *Tedenske slike*, 21.10.1914, št. 11 (letnik 1): 3.

9.3 Strokovna literatura

Bernhardi von, Friedrich (1914): *Germany and the next war*. Toronto: McClelland, Goodchild and Stewart.

Buccioli, Eugenio (2003): *Animali al fronte. Protagonisti oscuri della grande guerra*. Venezia: Ediciclo editore s.r.l.

Budkovič, Tomaž (1999): *Bohinj 1914-1918. Med fronto in zaledjem*. Ljubljana: Mohorjeva družba.

Childers, Erskin (1911): *German influence on british cavalry*. London: Arnold.

- Cooper, Jilly (1983/2000): *Animals in War*. Berkshire, Velika Britanija: Cox & Wyman Ltd.
- Cooper, Leonard (1965): *British regular cavalry 1644-1914*. London: Chapman & Hall.
- De Pardieu, Major (1912): *A critical study of German tactics and of the new German regulations*. US: United states cavalry association.
- Enzyklopädie Erster Weltkrieg* (2003). Paderborn/ München/ Wien/ Zürich: Ferdinand Schöning.
- Gardiner, Juliet (2006): *The animal's war*. London: Piatkus Books Ltd.
- Gladstone, Hughes (1919): *Birds and the war*. London: Skeffington & son ltd.
- Hamer, Blythe (2001/2006): *Dogs at war. True stories of canine courage under fire*. Liverpool: Carlton Publishing Group.
- Honel, Alexander in Tschachler, Katrin (2006): *Das Österreichische Militärveterinärwesen 1850-1918*. Graz: ARES Verlag.
- Hunter, Pamela (2004): *Veterinary medicine. A guide to historical resources*. Hampshire, United Kingdom: Ashgate publishing Ltd.
- Keegan, John (2005): *Zgodovina vojskovanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klavora, Vasja (1994): *Koraki skozi meglo*. Ljubljana/ Celovec/ Dunaj: Mohorjeva družba.
- Lavrenčič, Aleksander (1998): Ko žival postane človeška, se ne zmeni za korenine lastnega debela - Basni iz obdobja 1914-1918/ usode zamolčanih vojakov vseh vojn. *Zgodovina za vse*, št.1: 30-36.
- Lemish, Michael (1996/1999): *War dogs – A history of loyalty and heroism*. Virginia, US: Brassey's.
- Piekalkiewicz, Janusz (1996): *Prva svetovna vojna*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Prebilič, Vladimir (2006): *Vojaška logistika. Teorija in zgodovina*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Remarque, Erich Maria (1966): *Na zahodu nič novega*. Maribor: Založba Obzorja.

Sitar, Sandi (2006): Konji na pragu svetovne vojne. *O konjih*, št. 5: 48-50.

Satter, Alfred (1994/2004): *Die deutsche Kavallerie im Ersten Weltkrieg*. Nordestedt: Books on demand GmbH.

Schreiber, Georg (1967): *Des Kaisers Reiterei*. Wien: Wiener Verlag.

Strachan, Hew (2003): *The first world war*. London: Simon & Schuster UK Ltd.

Švajncer, Janez (1998): *Vojna zgodovina*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Švajncer-Trček, Zarja (2007): Vojak Anton Gostiša, *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 28: 30.

The Oxford companion to military history (2001/2003). New York: Oxford University press.

Van Creveld, Martin (1977/2004): *Supplying war. Logistics from Wallenstein to Patton*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Vojna enciklopedija (1972/1973). Gesla: Automobilski transport, Golubovi za veze, Konj, Konjica, Pas, Transportne jedinice, Veterinarska služba. 11 zvezkov, 2. izdaja. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

Jung, Peter (2003): *The Austro-Hungarian forces in World War I* (2 zvezka). Oxford, Velika Britanija: Osprey publishing.

9.4 Internetni viri

Animals in war memorial: Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_in_war_memorial (23. 2. 2008)

Bruneau, Ronald (2005): The French horses in the Great war.

<http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~gregkrenzelok/veterinary%20corp%20in%20ww1/frenchveterinarycorpsww1.html> (26. 2. 2008)

Clarke, Basil (1917): The Story of the British War-Horse from Prairie to Battlefield.

http://www.greatwardifferent.com/Great_War/index.htm (25. 2. 2008)

Battle of Komarow: Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Komarow (24. 2. 2008)

Cavalry: Wikipedia.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Cavalry> (24. 2. 2008)

Duffy, Michael (2002): Trench rats, body lice and trench fever.

<http://www.firstworldwar.com/features/trenchlife.htm> (28. 2. 2008)

Hayhurst, John (1970): The pigeon post into Paris 1870-1871.

<http://www.cix.co.uk/~mhayhurst/jdhayhurst/pigeon/pigeon.html> (28. 2. 2008)

Horses in warfare: Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Horses_in_warfare (24. 2. 2008)

Imperial Camel Corps: The long, long trail - The British Army in the Great War

<http://www.1914-1918.net/camel.htm> (26. 2. 2008)

Krenzlok, Greg: Veterinary corps in World War one.

<http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~gregkrenzlok/veterinary%20corp%20in%20ww1/veterinary%20corp%20in%20ww1.html> (26. 2. 08)

Newton, Tom: Belgian War Dogs.

<http://community-2.webtv.net/Hahn-50thAP-K9/K9History17/> (27. 2. 2008)

Newton, Tom: French War Dogs.

<http://community-2.webtv.net/Hahn-50thAP-K9/K9History2/> (27. 2. 2008)

Newton, Tom: Imperial Germany Lechernich 1884 – The world's first military war dog training school.

<http://community-2.webtv.net/Hahn-50thAP-K9/K9History25> (27. 2. 2008)

Newton, Tom: Italian War Dogs.

<http://community-2.webtv.net/Hahn-50thAP-K9/K9History17/> (27. 2. 2008)

Newton, Tom: The dogs of war on two fronts.

<http://community-2.webtv.net/Hahn-50thAP-K9/K9History17/> (27. 2. 2008)

Regan, Geoffrey: The battle of Tanga.

http://www.chakoten.dk/tanga_1914.html (28. 2. 2008)

Singleton, John (1993): Britain's military use of horses 1914-1918.

http://findarticles.com/p/articles/mi_m2279/is_n139/ai_13951131/pg_9 (24. 2. 2008)

War dog: Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/War_dog (26. 2. 2008)